

БЕЗБЕДНОСНИ ФОРУМ

ЕВРОАЗИЈСКИ БЕЗБЕДНОСНИ ФОРУМ
УНИВЕРЗИТЕТ СИНГИДУМУ

БЕЗБЕДНОСНИ ФОРУМ

НАУЧНО-ТЕОРИЈСКИ ЧАСОПИС

1/2025 ГОДИНА X
УДК 327.56 / ISSN 2466-4448

ЕВРОАЗИЈСКИ БЕЗБЕДНОСНИ ФОРУМ

УНИВЕЗИТЕТ СИНГИДУМУ

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

Проф. др Митар Ковач

УРЕДНИК

Проф. др Бојана Остојић

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Председник - проф. др Радомир Милашиновић, проф. др Радован Радиновић, проф. др Митар Ковач, проф. др Спасоје Мучибабић, проф. др Зоран Килибарда, проф. др Јан Марчек, проф. др Мила Алечковић, проф. др Станко Нишић, проф. др Јелена Гускова, проф. др Александар Дугин, проф. др Предраг Ћеранић, проф. др Синиша Атлагић, проф. др Милоје Пршић, проф. др Обрад Чабаркапа, проф. др Ања Филимонова, проф. др Милован Станишић, проф. др Драгана Митровић, проф. др Јован Јањић, проф. др Срђан Перишић, доц. др Јасминка Симић, др Владимир Пејак, др Данко Јовановић, др Миле Драгић, др Јасмина Играчки, др Љубица Гојковић, Петко Рашевић.

Адреса: Евроазијски безбедносни форум,
Бул. Зорана Ђинђића 45г/3, 11070 Нови Београд;
forum@eabezbednost.org;
тел: +381-64-877-92-73, +381-64-177-41-84.

Рукописи се не враћају.

Часопис излази два пута годишње

Штампа: DIS PUBLIC DOO, Браће Јерковић 111, 11010 Београд

e-mail: dispub.05@gmail.com

САДРЖАЈ

Брацо КОВАЧЕВИЋ Медијски рат против Срба	7 – 24
Митар КОВАЧ Окупације Косова и Метохије као део процеса колонизације Србије	25 – 47
Драган ПЕТРОВИЋ Промашен економски модел Србије, основна обележја и последнице	49 – 60
Небојша БЕРАК Економски понор као рајски облак будућности и пут изласка са здравим темељима	61 – 87
Драган ШКОБАЉ Нуклеарна енергија у Србији као део „зелене енергије”	89 – 122
Јово ДРОБЊАК Пољопривреда и пољопривредно земљиште као национални ресурс будућих генерација	123 – 151
Дарко ПАШАЛИЋ Економско-безбедоносне импликације по Републику Српску (Босну и Херцеговину) у светлу савремених геополитичких кретања	153 – 171
Suprita SUMAN Dolores AGRASO Marko FILIJOVIĆ A Brief Historical Overview of Russian Military Strategy in the Arctic	173 – 198
Преводи сажетака на енглески језик	199 – 208
Преводи сажетака на руски језик	209 – 219

CONTENTS

Braco KOVAČEVIĆ	
Media war against Serbs	7 – 24
Mitar KOVAČ	
Occupation of Kosovo and Metohija as part of the process of colonization of Serbia	25 – 47
Dragan PETROVIĆ	
Serbia's failed economic model – key features and consequences	49 – 60
Nebojša BERAK	
Economic abyss as a heavenly cloud of the future and a way out with a sound foundation	61 – 87
Dragan ŠKOBALJ	
Nuclear energy in Serbia as part of the „green energy”	89 – 122
Jovo R. DROBNJAK	
Agricultural land as a basic resource for the survival of humanity	123 – 151
Darko PAŠALIĆ	
Economic and security implications for Republika Srpska (Bosnia and Herzegovina) in light of contemporary geopolitical developments	153 – 171
Suprita SUMAN	
Dolores AGRASO	
Marko FILIJOVIĆ	
Кратак историјски преглед Руске војне стратегије на Арктику	173 – 198
Translations of summaries into English	199 – 208
Translations of summaries into Russian	209 – 219

СОДЕРЖАНИЕ

Брацо КОВАЧЕВИЧ

Медийная война против Сербов 7 – 24

Митар КОВАЧ

**Оккупация Косово и Метохии как часть процесса колонизации
Сербии 25 – 47**

Драган ПЕТРОВИЧ

**Промахи экономической модели Сербии – основные черты и
последствия 49 – 60**

Небойша БЕРАК

**Экономическая бездна как райское облако будущего и путь выхода
на здоровых основах 61 – 87**

Драган Шкобаль

Ядерная энергия в сербии как часть «зеленой» энергетики 89 – 122

Йово Р. ДРОБНЯК

**Земли сельскохозяйственного назначения как основной ресурс для
выживания человечества 123 – 151**

Дарко ПАШАЛИЧ

**Экономико-безопасностные импликации для Республики Сербской
(Боснии и Герцеговины) в свете современных геополитических
тенденций 153 – 171**

Суприта СУМАН

Долорес АГРАСО

Марко ФИЛИОВИЧ

**Краткий исторический обзор Российской военной стратегии на
Арктике 173 – 198**

Переводы аннотаций на английский язык 199 – 208

Переводы аннотаций на русский язык 209 – 219

МЕДИЈСКИ РАТ ПРОТИВ СРБА

Сажетак: Медијски рат против Срба започео је знатно прије бомбардовања Републике Српске Крајине и Републике Српске 1995. године, те Савезне Републике Југославије (Србије и Црне Горе), 1999. године. У веома агресивном медијском рату учествовала је дипломатија западних англосаксонских, као и неких других држава, медији, интересне пропагандне агенције и познати интелектуалци. У *a priori* пројектованој мизантропској манихеистичкој медијској пропаганди Срби су лажно демонизовани и стигматизовани као главни кривци рата. Тако су режисери извођења великог броја ратова по цијелом свијету сада могли Србе бомбардовати и тај терористички вандалски чин оправдавати различитим, а најчешће етичким и аксиолошким, културолошким, духовним, „цивилизацијским” и религијским разлозима. И након бомбардовања, истицање „српске кривице” је и даље оправдавало медијски рат против Срба, који је континуирано настављен. Његов циљ се не односи само на императивно српско прихватање независности Косова и Метохије као посебне и од Србије одвојене државе, као и на стварање унитарне државе Босне и Херцеговине укидањем Републике Српске, него и на бројне друге разлоге дезинтеграције српског националног бића. Ранији, садашњи и будући однос према Србима је дио шире дезинтегративне геополитичке платформе англосаксонског Запада у борби против Словена и православља. У том погледу ће се и даље наставити прикривени и отворени медијски рат против Срба.

Кључне ријечи: говор мржње, демонизација, медијски рат, пропаганда, Срби.

УВОД

Рат у бившој Југославији и бившој Босни и Херцеговини показао је не само велику војну, дипломатску, већ и медијску и пропагандну моћ англосаксонског Запада, односно тзв. „међународне заједнице”. Био је то рат против Срба, рат који је англосаксонски Запад створио, режирао, развио и, на крају, зауставио. Да би остварио своје циљеве користио је познати модел *divide et impera* (завади па владај),

¹ Проф. др Брацо Ковачевић, редовни професор Универзитета у Бањој Луци.

ослањајући се на сепаратистичке снаге изнутра. У погледу развијања сукоба, и медији су играле веома значајну улогу.

Геополитичка теорија и пракса темеље се на одређеним постулатима, од којих се, а у складу са оним „или сте са нама или против нас”, један односи на демонизацију, стереотипизацију и стигматизацију противника. Управо такав је однос англоамеричког Запада према Србима у модерној историји. У основи било каквог негативног економског, политичког и геополитичког односа Запада према Србима налазе се снажни србофобични идеолошки стереотипи и демонизација које Запад шири преко различитих средстава и инструмената од којих се један односи и на медије.

Медији су веома моћна средства утицаја. У мултиетничким заједницама могу допринијети ширењу идеја мира, повјерења и толеранције, али исто тако могу пропагандно ширити и нетолеранцију, стереотипе и говор мржње. У протеклом рату, на глобалном, као и регионалном подручју Балкана, бивше Југославије и БиХ, медији су били пристрасни подстрекачи мржње. Они су у доброј мјери и подражавали геополитички принцип *divide et impera* и, потпомажући геноцидне процесе стварања нових нација и религија, допринијели денационализацији српског етничког и православног бића.

Медији снажно учествују у обављању критичког односа према некој појави, тако што се баве поступком идеолошког и политичког вредновања и класификовања свијета. А то се односи на непрестано ригидно манихеистичко подвлачење линије дистинкције и разликовања: „исправног” од „неисправног”, „нормалног” од „ненормалног”, „правилног од неправилног”, „доброг” од „лошег”, „пријатељског” од „непријатељског”, „нас” од „њих”. У „свом” рату, „медијском рату” разликовања ових дихотомија, медији често изазивају моралну панику на стварна, али и измишљена стања и догађаје.

ГОВОР МРЖЊЕ И МЕДИЈСКА ПРОПАГАНДА

Амерички предсједник Џорџ Вашингтон (George Washington) истицао је да измишљене приче могу имати већи ефекат од истинитих. А, у Првом амандману Устава Сједињених Држава је записано: „Конгрес неће доносити никакве законе... којим би се сужавала слобода говора или штампе...” Текст је америчким средствима информисања дао потицај и право да своје садржаје објављују без ограничења и цензуре. Много година касније, а у континуитету развоја америчке спољне политике на пропагандним стереотипима, лажима и обманама,

бивши министар одбране Сједињених Америчких Држава Доналд Рамсфелд (Donald H. Rumsfeld) изјавио је да се може лагати, ако је то у „интересу државе”. Након кубанске кризе са ракетама 1962. године, један помоћник америчког секретара за одбрану инсистирао је на праву на организовано јавно лагање, сматрајући да влада има право да „управља вијестима” и право да неку информацију ускрати или да шири лажне вијести. Другим ријечима, у својим пропагандним лажима, медији могу да проводе тзв. семантички терор. И, када су у питању ратови које Сједињене Америчке Државе и англосаксонски Запад изводе свуда по свијету, па и на нашим просторима, овакав пропагандни семантички терор управо долази до свог пуног изражаја.²

Оно што је карактеристично за семантички терор као начин „испирања мозга” (*brain washing*) је то да се он темељи на поступку манипулативног препарирања информација, придавајући значај маргиналним и мање битним проблемима, а скретању пажње са битних и истинитих појава и проблема и претварања лажи у „истину”. Он не допушта развој Истине и критичког мишљења, већ проводи апологију субјекта моћи тако што се моћном и ефикасном контролом утиче на домаће и свјетско „јавно мњење”; укида јавност и аутономију јавног мњења, фабрикујући га и манипулишући њиме. „Године суптилне медијске пропаганде и стално, упорно понављање једних те истих пропагандних порука отупљују могућност препознавања лажи и већина људи почиње вјеровати у неке вриједносне ставове које им власт сугерише и успјешно намеће”³.

Англосаксонски Запад посматра свијет кроз оптику ригидне манихеистичке дихотомије. У складу са Вилсоновом доктрином о

2 За Гебелса (Paul Joseph Goebbels) се истиче да је „отац” модерне манипулативне пропаганде, јер је усавршио технике „Великих лажи” како би утицао на јавно мњење. Хитлер (Adolf Hitler) је истицао да пропаганда мора бити „народњачка” како би била разумљива „способностима схватања најограниченијих” којима се и обраћа. Гебелс је развио пропаганду до врхунца њене рецепције код њемачког народа, и познат је не само по фанатичном и френетичном ораторству, већ и по ставу да и највећу лаж треба стално понављати како би постала „истина”: „Ако изговорите довољно велику лаж и наставите да је понављате, људи ће на крају у њу повјеровати. Лаж може опстати само онолико дуго колико држава може заштити народ од политичких, економских и/или војних посљедица лажи. Зато је од животне важности за државу да искористи све њене моћи и сузбије њихов сукоб, јер је истина смртни непријатељ лажи и сљедствено томе, истина је највећи непријатељ државе”.

3 S. Malović, R. Vilović, *Etika novinarstva*, Zagreb, Icej, 2007, str. 39.

постојању „добрих” и „лоших момака”, и данашњи англосаксонски Запад свијет посматра у дихотомијама: „добро” и „зло”, „хумано” и „нехумано”, „ми” и „они”, „наши” и „њихови”, „пријатељи” и „непријатељи”, „цивилизовани” и „нецивилизовани”, „нормално” и „ненормално”. Ова дихотомија је управо онаква за коју је Сартр (Jean-Paul Sartre) говорио „Други – то је пакао”.

Агресивна медијска пропаганда против српског народа није бирала средства како би се српски народ принудио на капитулацију и апсолутно потчинио англосаксонским господарима хегемонијског унилатералног „новог свјетског поретка”. Али, и поред тога, појављује се књиге које указују на медијску манипулацију и пропагандне фалсификате које су против Срба користили његови непријатељи.

Једна од таквих је књига Мишела Колона (Michel Collon), *Лажљиви покер – велике силе, Југославија и будући ратови*.

У књизи, Колон пише о правилима пропагандне манипулације која је посебно долазила од стране режима Алије Изетбеговића у бившој Босни и Херцеговини:

1. *мит о Србима као освајачком народу* – је фалсификат којим се западној јавности сервирала стереотипна порука о Србима као примитивној, освајачкој и рушилачкој руљи, а Србији као држави која жели да покори мале, мирољубиве и незаштићене народе; ширећи мит о Србима као освајачима, а муслиманима као жртвама, медији су спречавали јавно мњење да схвати шта се заправо дешавало;

2. *мит о српским злочинима – прикривати ратне злочине „наших пријатеља”*, правило је пропагандне поруке које је имало два основна циља, први, да се прикривају ратни злочини „пријатељске стране” (бошњачке и хрватске) и, други, да се не објављују информације српских медија, односно да се оне игноришу и бојкотују; овакве изманипулисане ратне лажи и фалсификати вјешто су пласирани како према српском народу, тако и према припадницима снага УН; на примјер, када су код Сарајева, 3. септембра 1992. године, ракете срушиле италијански хуманитарни авион Уједињених нација, одмах су средства информисања оптужила Србе, мада су УН утврдиле да иза тога стоји бошњачка војска, и афера се брзо заташкала, а санкције нису уведене Изетбеговићевом режиму;

3. *мит о српској опасности Сарајева – приказати га као град жртву*, односило се на то да су Срби медијски сатанизовани и оптужени као „давитељи Сарајева”, као што су били оптужени и за Дубровник чији је стари град под заштитом УНЕСКА; Сарајево је

приказано као град патњи дјеце, старих и изнемоглих лица, а у овој србофобичној матрици емоционалног наратива, Срби приказивани као свирепи, окрутници и бездушници који блокадом и ратним разарањем увећавају патње цивилног становништва; иако је Сарајево био подијељен град у којем су биле и српске четврти које су бомбардовале муслиманске снаге убивши седам хиљада Срба, ипак је у бестијалној медијској пропаганди град Сарајево приказиван као „жртва” којег Срби као нападачи из споља и иностранства опседају и „даве”; неки војни официри из Велике Британије и Сједињених Држава су истицали да Изетбеговићева влада сама изазива тешке патње свога народа којег држи као таоца, ипак та се чињеница није могла наћи у унапријед режираној медијској пропаганди; о монструозности ратне пропаганде Колон каже: „не ради се о опсади у правом смислу речи. Срби немају намеру да натерају град да се преда. И више од тога, само ако нису изазвани, не спречавају хуманитарне конвоје да уђу у град... Новинари имају склоност да забораве да велики део помоћи УН стиже било из саме Србије, било преко територија под контролом Срба... Док сам боравио у Сарајеву, све прекиде ватре прекршиле су владине снаге... Неке градске несреће наметнуте су актом сарајевске владе... Владици војници, на пример, бомбардовали су аеродром, главну тачку на коју је стизала међународна помоћ. Штампa и неке владе, укључујући и владу САД, обично приписују те пуцње Србима. У том случају бомбардовање обично затвара аеродром на извесно време, због чега скачу цене на црном тржишту намирница које улазе у град путевима које контролишу заповедници бошњачке војске и владини званичници”;

4. *мит о величини и броју српских злочина – демонизација не смије имати везу са стварним чињеницама*, је мит који оптужује Србе за злочине гранатирања и рушења, на примјер Дубровника, са по 1.500 граната дневно, а да при том није објављена ниједна слика стварних рушевина; или, на примјер, бошњачка страна је приказивала своје људе „мршавим као костуре по српским концентрационим логорима”, мада се добро знало да се радило о болесним и неухрањеним особама, али то није сметало ратној пропаганди да Србе прикажу као „зле”, а Муслимане као „добре” и да на тој пропагандној манипулацији као „истини” траже подршку и помоћ са Запада;

5. *мит о српском злочинаштву – извршити дијаболоизацију једног народа*, јесте настојање ратне пропаганде да се дијаболоизација, демонизација и сатанизација српског народа прикаже „примјерима” о „злочиначкој природи” српског народа који је способан само да чини зло и које треба приказати као „ратне злочинце”, што је „хашка правда” и учинила; „хашка правда” је имала два циља: први, да се покаже да су

Срби криви за распад Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и све оно што се догађало у рату након тога и, други, да се осуди цјелокупно војно, полицијско и политичко руководство Срба како би се Србима дало до знања да је сваки покушај супротстављања Новом Свјетском Поретку бесмислен и унапријед осуђен као пораз;

б. *мит о српској свирепости – или како један режим убија властити народ*; с обзиром на то да је вриједило убјеђење да Срби нису довољно „ефикасни и свирепи”, неопходно је било да режим Алије Изетбеговића медијску харангу и бестијалну пропаганду изрази гнусним актима насиља и злочина против сопственог народа, а за које ће окривити Србе како би се задобила подршка међународног јавног мњења и међународне политике Запада; у том смислу су бомбардовани цивили који су стајали у реду за хљеб пред једном сарајевском пекарном, подметнуте експлозије на гробљу, снајперски гађани цивили; па и масакр на Маркалама је изрежиран у том смислу да се придобију савезници за бомбардовање Срба; за све акције муслиманског режима против сопственог народа знале су владе Запада, али су то вјешто прикривале – „измишљања су, напомиње француски генерал Пјер Мари Галоа, била многобројна, од приче о експлозији у улици Васе Мискина, испред пекаре, затим афере на пијаци Маркале (атентат), за шта су погрешно оптужени Срби, заправо су у ствари, муслимани из Сарајева `гађали` сами себе (односно, мешовиту српско-муслиманску популацију), да би за тај одвратан злочин оптужили Србе. Створен је, такође, мит о опсади Сарајева од стране српске војске, тако да је `хуманитарни` Запад дошао на идеју да је апсолутно неопходно учинити нешто против те опсаде”⁴.

А, „учинити нешто против те опсаде”, значило је бомбардовати српске војне и цивилне циљеве, разарати и убијати.

Увертуру за извођење бомбардовања правила су медији, дипломатија, „интелектуалци”, политичари, државници.

Гинтер Грас (Günter Grass) је подржао „хуманитарну интервенцију” говорећи да су агресори „у првом реду Срби”. Познати њемачки филозоф, али не баш и филантроп, Јирген Хабермас (Jürgen Habermas) је у потпуности оправдавао НАТО агресију; Сузан Сонтаг

4 Lj. Despotović, Z. Jevtović, *Geopolitika medija*, Sremski Karlovci: Kairos, Novi Sad: Kultura polisa, 2019, str. 159-167; B. Kovačević, *Etika bombardovanja ili bombardovanje etike*, Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja Banja Luka, 2020, str. 116-120, Dostupno na: <https://defendologija-banjaluka.com/files/Etika.Bombardovanja.Braco.Kovacevic.Banjaluka.2020>.

(Susan Sontag) ће говорити о „праведним ратовима”, задовољна бомбардовањем, јер су Срби доживјели „мали дио патње”. Француски филозофи Едгар Морен (Edgar Morin), Андре Гликсман (Andre Glikzman), Анри Леви (Bernard-Henri Lévy) прихватили су пропаганду о „српској кривици”. Поред ових, било је и других „интелектуалаца” који су из различитих, а најчешће „етичких разлога”, инсистирали на бомбардовању Срба и Србије. За догађаје је руски пјесник и нобеловац Јосиф Бродски (Josif Brodski) рекао: „Србија, несумњиви агресор, требало би да буде присиљена УН резолуцијом да сноси читав терет репарација”; „Срби су немилосрдни људи, спремни заклати ножем, што могу захвалити свом словенском поријеклу”, став је Франсоа Кремиоа (Fransoa Kremio), припадника снага француског СФОР-а. „Предлажем да се српској дјечи забрани у школама учење српске националне поезије”, изјавио је проф. др Ролф-Дитер Клуге (Rolf-Dieter Kluge), директор славистичког семинара Универзитета у Тибингену. Пол Џексон (John Paul Jackson), уредник листа „Калгари сан” (*Calgari Sun*) децидно је рекао: „Срби тргују људским органима својих жртава како би обезбедили новац за свој рат. Требало би да ђаволски бомбардујемо Београд”, Питер Јустинов (Peter Ustinov) – „Срби су дводимензионалан народ са тежњом ка простаклуку... Животиње користе своје ресурсе знатно сређеније него ови наопаки створови, чија припадност људској раси је у великом закашњењу”. А, мизантропски „хуманисти” и „интелектуалци” са подручја бивше Југославије, шта они кажу? Славој Жижек је жалио што нема довољно бомби, Соња Бисерко сматра да је неопходна окупација, денацификација и потчињавање Србије, а Срђа Поповић је, као потписник захтјева за бомбардовање, још у октобру 1994. године изјавио: „Нема мира док Србија не буде војно поражена”⁵.

Поред ових, било је и других „интелектуалаца” који су из различитих, а најчешће „етичких разлога”, инсистирали на бомбардовању Србије⁶.

5 В. Илић, *Фамилија: медијски поредак новог света*, Београд: Конрас, 2002, стр. 175-178; S. Vuković, *Etika zapadnih medija: propaganda devedesetih godina XX veka*, Sremski Karlovci-Novı Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009.

6 В. Kovačević, *Etika bombardovanja ili bombardovanje etike*, Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja Banja Luka, 2020. Dostupno na: <https://defendologija-banjaluka.com/files/Etika.Bombardovanja.Braco.Kovacevic.Banjaluka.2020.pdf>; S. Vuković, *Etika zapadnih medija: propaganda devedesetih godina XX veka*, Sremski Karlovci-Novı Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009.

Треба поменути и неке новинаре, ратне извјештаче, медије и пропагандне агенције који су били ратно хушкачки.

Добитник Пулицерове награде Рој Гатман (Roy Gutman) је своје репортаже „са терена”, „из Босне” заправо писао и слао из Загребa. Он ће, као и Пени Маршал (Penny Marshall), а и други, својим причама о „српским концентрационим логорима” и „српском систему силовања” и слично, снажно утицати на америчко, прије свега јеврејско јавно мњење. Кристијана Аманпур (Christiane Amanpour) је у свом пристрасном ратно хушкачком подстрекавању бомбардовања, своје прилоге обично завршавала фамозним – „а шта чека НАТО?” Тако поставља питање новинарка чија „професионална етика” управо инсистира на бомбардовању и убијању.

Поред медија који шире пропагандне стереотипе и говор мржње, оправдавајући одређене политичке, дипломатске и војне мјере „међународне заједнице”, значајну улогу имале су и пропагандне агенције.

Познато је да је прва агенција такве врсте која се „као министарство” специјално бавила пропагандом била основана у Великој Британији за вријеме Првог свјетског рата. Задатак јој је био „да усмјерава размишљање већег дијела човјечанства”. Ипак, Сједињене Америчке Државе биле су прве које су се у индустрији почеле бавити односима са јавношћу (*public relations*) с циљем „контролисања свијести јавности”⁷.

На Западу, а у Сједињеним Америчким Државама посебно, има много пропагандних агенција које су, уз велика финансијска средства, ангажоване у кризним и ратним ситуацијама, а које својим медијским манипулацијама утичу на каналисање појава у правцима које желе наручиоци и финансијери тачно одређених услуга.

Тако је фирма *Hill and Knowlton* позната по томе што је измислила инцидент са кувајтским бебама из инкубатора, што је снажно утицало на јавно мњење и тако убрзало Заливски рат.

Управо је то тако било и у рату у бившој Босни и Херцеговини и бившој Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији, а касније и у рату против Савезне Републике Југославије (Србије и Црне Горе). Фирму *Ruder&Fin* ангажовали су Муслимани и Хрвати (касније

7 N. Čomski, *Imperijalne ambicije (Razgovori sa Noamom Čomskim)*, Novi Sad: Rubikon, Beograd: Beoknjiga, 2009, str. 20; N. Čomski, *Kontrola medija*, Novi Sad: Rubikon, Beograd: Beoknjiga, 2009, str. 17.

и сепаратисти са Косова) да за њихове сепаратистичке циљеве, а против Срба, организује политички маркетинг управо зато што се на рат може утицати и рат добро продати и наплатити. Директор ове фирме Џејмс Харф (James Harff) јасно је истицао да „наш посао није да правимо информације”, већ „да убрзамо циркулацију информација које су за нас повољне и да их усмјеримо ка брижљиво одабраном циљу”⁸.

Који је то „брижљиво одабрани циљ”?

Тај „брижљиво одабрани циљ”, истиче Харф, односи се на то „што смо придобили јеврејско јавно мњење. Та игра је била јако деликатна и, са те стране, ово питање је укључивало велику опасност зато што је председник Туђман био толико непромишљен у својој књизи *Беспућа повијесне збиљности*. Због тог текста могао је бити окривљен за антисемитизам. Ништа боље није било ни на босанској страни, гдје се председник Изетбеговић у својој *Исламској декларацији*, објављеној 1970. године, сувише залагао за муслиманску фундаменталистичку државу (у Босни). Поред тога, прошлост Хрватске и Босне била је обиљежена врло реалним и суровим антисемитизмом. Неколико десетина хиљада Јевреја нестало је у хрватским логорима. Било је много разлога што су јеврејски интелектуалци и организације били непријатељски расположени према Хрватима и Босанцима. Пред нама је био изазов да постигнемо да се ситуација преокрене и успјели смо у томе између 2. и 5. августа 1992. године када је *The New York Newsday* објавио носећи чланак о (српским) логорима. Ухватили смо се за то и позвали три велике јеврејске организације... Предложили смо им да штампају оглас у *The New York Times* и организују протест испред зграде УН. То је заиста упалило: ангажовање јеврејске организације на страни Босанаца (босанских муслимана) била је партија супер-покера. Одмах после тога успјели смо да у јавном мњењу Србе доведемо у везу са нацистима. Било је то сложено питање. Нико није могао схватити о чему се ради у (бившој) Југославији. Искрено говорећи, могу вам рећи да се већина Американаца питала у коју афричку земљу да смјесте Босну. Једним јединим ударцем успјели смо да понудимо једноставну причу, причу о добрим и лошим момцима. Знали смо да на том плану треба да играмо игру. И, побиједили смо, тако што смо циљали у јеврејско јавно мњење, у праву мету. То се није догодило много прије него што је дошло до јасне промјене у писању штампе, пошто су се појавили емоционални изрази као што су етничко чишћење и концентрациони логори, који су подсећали на нацистичку Њемачку и гасне коморе у Аушвицу. Емотивни набој је био тако снажан да му се

8 М. Бркић, *Блокирана истина*, Београд, 1995. стр. 203.

нико није могао супротставити, а да не буде оптужен за ревизионизам”⁹.

Била је то ефектна манипулација, и – подвала!

Успјех фирме *Ruder&Fin* могао је бити остварен само зато што су то хтјеле моћне силе Запада. Све остало ће учинити медији и пропагандне агенције.

Да би остварила успјех, фирма *Ruder&Fin* је остваривала бројне контакте са сенаторима и „медијским посленицима”, организовала бројне брифинге и едукације „водећих америчких новинара и функционера”. Активности су се водиле на три подручја – Босне, Косова и Хрватске, и то с циљем „подржавања Клинтонове администрације (на изборима у новембру 1992. године) да реализује снажнију америчку улогу у балканској кризи”. Директор фирме Џејмс Харф истицао је како његову фирму не интересује етичност, већ комерцијализација и новац: „Ми смо професионалци. Имали смо посао који је требало урадити и ми смо то и учинили. Нисмо плаћени да моралишемо”¹⁰.

Дакле, „нисмо плаћени да моралишемо”! То је основни мото неолибералне манипулативне доктрине. Када је у питању реализација неког комерцијалног интереса, онда професионална етика није ни битна.

Због својих интереса и без обзира на политичке и дипломатске декларације, у суштини, моћни англосаксонски Запад не настоји да темељи своју политику и геополитику на етици, нити да ријешити проблеме, него да их још више радикализује и земље дестабилизује. На примјеру Босне и Херцеговине Кисинџер (Henry Kissinger) је још октобра 1995. године изјавио: „Америчка тежња ка јединственој босанској држави је рецепт за бескрајан рат и наставак патњи”¹¹.

Кисинџер ће, заједно са Холбруком (Richard Holbrooke), истицати да је Босна и направљена тако да „стално крвари”, а затим ће увјеравати Алију Изетбеговића да је међународноправни Дејтонски мировни споразум само привремени споразум који ће се временом урушити.

9 Б. Ковачевић, *Медијски рат и геноцид*, Бања Лука: Глас Српски, 1996, стр. 109-111.

10 В. Илић, *Фамилија: медијски поредак новог света*, Београд: Конрас, 2002, стр. 248, 252.

11 В. Todorović, D. Vilić, *Krize: izazivanje i upravljanje krizama*, Београд: Grafomark, 1997, стр. 244.

Сједињене Америчке Државе готово да никада нису рјешавале геополитичке проблеме „на задовољство” сукобљених страна. Тако је и са њиховим односом према Србима у Босни и Херцеговини и Србији. Америчка геополитичка интенција ка стварању унитарне Босне и Херцеговине представљала је „рецепт за бескрајан рат и наставак патњи” у којем ће бити стално угрожаван српски витални национални интерес не само у Републици Српској у Босни и Херцеговини, већ и Републици Србији. У смислу да оправдају своју империјалну геополитику англосаксонски Запад на челу са Сједињеним Америчким Државама и НАТО-ом наставиће и након рата у бившој Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији и СР Југославији континуирано са пропагандном праксом демонизације Срба.

Тако је предсједник Бил Клинтон (Bill Clinton) говорио да „Срби проводе терор и силују албанску дјецу”, Ричард Холбрук, да су Срби „злочиначки дупеглавци”, Медлин Олбрајт (Madeleine Albright), коју је наводно у Другом свјетском рату спасила једна српска породица, изјавила да су Срби „одвратни”, а Ворен Кристофер (Warren Minor Christopher) да су – „неморална раса”. Бивши државни секретар САД Лоренс Иглбергер (Lawrence Eagleburger) тврдио је да „Срби нису нарочито паметни”, те да се „српска дјеца више неће смијати”. Тадашњи амерички сенатор Џозеф Бајден (Joseph Robinette Biden) ће Србе назвати „убицама беба”, амерички конгресмен Дејвид Оби (David Obi) – „Срби су свиње”. Француски предсједник Жак Ширак (Jacques Chirac) је за Србе говорио да „су народ без закона и без вјере, народ разбојника и терориста”, Лоран Фабијус (Laurent Fabius), предсједник Народне скупштине Француске – „Срби су ђубре”, а њемачки канцелар Хелмут Кол (Helmut Kohl) – „нека се Срби подаве у сопственом смраду”. Тако је говорила та „цивилизована” и „културна” англосаксонска дипломатија о Србима, а за Србију ће такође употребљавати сличне огавне ријечи. У том смислу, и у истој пропагандној матрици, ће Дејвид Гомперт (David Gompert), директор за Европу Савјета за националну безбједност из периода Бушове администрације, изјавити: „Ми бисмо требало да Србију осудимо на карантин, све док се вирус који она носи не избрише”. За Клинтона је Србија „срце европског мрака”, за Блера (Tony Blair) – рат против Србије је рат „Добра против Зла”, односно „цивилизације против варварства”. Кол је истицао да Србију треба уништити као „последњу оазу комунизма”, Кинкел (Klaus Kinkel), да је „треба бацити на кољена”, „претворити у парију” (Бејкер – D. James Baker), претворити у „прах и пепео” (Весли Кларк – Wesley Kanne Clark), „вратити у камено доба” (Мајкл Роуз – Michael Rose и Џејми Шејн – Jamie Shayne).

Под изразито снажним притиском пропагандног говора мржње, војне и политичке помоћи Бошњацима и Хрватима у Босни и Херцеговини (а Албанцима у српској покрајини Косову и Метохији), у Сарајеву су у улици Васа Мискина 27. маја 1992. године, те на пијаци Маркале 5. фебруара 1994. и 27. августа 1995. године, од стране муслиманске владе инсценирана масовна убиства како би се Србима наметнуле економске, културне, научне, спортске и политичке санкције од стране тзв. „међународне заједнице”. Генерал Роуз је знао да је граната на пијаци Маркале дошла са муслиманске стране, али није реаговао. Муслиманска влада је инсценирала масовна убиства сопственог народа како би се Срби оптужили и наметнуле им се санкције. Генерални секретар УН Бутрос Гали (Boutros-Boutros Ghali) је имао извјештај експерата УН о подвали бошњачке стране, али га није изнио на сједници Савјета безбједности. Оптужени су Срби, свјетско јавно мњење је обмануто, а санкције уведене. Само четири године касније, слична подвала била је позната под називом – Рачак. И, послије те подвале – бомбардовање Србије (СР Југославије).

Геноцидно демонизовање и сатанизовање Срба последица је њиховог отпора разбијању Југославије. Зато су, како је напоменуо Питер Џенингс (Peter Jennings) „малициозна ратна пропаганда, антисрпска мржња и саме лажи преплавиле (су) америчке медије. То је било финансирано и проведено кроз кампање агенција и група које се баве заштитом људских права под покровитељством влада, и то све да се јавно мњење мобилише на страни босанских Муслимана и Хрвата, а против Срба”¹².

С обзиром на то да су Срби унапријед били оптужени, започела је и пропаганда о колективној одговорности Срба. У рату у бившој БиХ Срби су из Републике Српске *a priori* стигматизовани и проглашавани „балканским варварима”. У пропагандном „семантичком империјализму” Срби су представљани као незрела дјеца којима је потребан – „старатељ”. Медијска представа о рату у бившој БиХ и бившој Југославији имала је за циљ демонизацију и сатанизацију Срба гдје су Срби приказивани као „варвари”, а припадници других народа, који су са њима били у рату, као „жртве”. Као империјална сила, САД су такав стереотип о Србима пренијеле на своје сателите како би се америчко империјално пропагандно поимање новинарства проширило по цијелом свијету.

12 М. Milutinović, *Rat je počeo rečima (Bosna i Hercegovina devedesetih)*, Banja Luka: NUBL, 2010, str. 372.

ПРОПАГАНДНИ РАТ – ПОСЛИЈЕ РАТА

Треба напоменути да се, без обзира на лажи и снажне оптужбе против Срба, понекад појаве и гледишта која говоре о истини у рату у бившој Југославији и бившој Босни и Херцеговини. Тако, неки истичу да је „тешко оспорити кривицу центра (Запада) за те злочине на периферији”, јер је Југославију под „хуманитарним изговором”, распарчавала на римокатоличку Хрватску и Словенију, православну Србију, као и више муслиманских енклава.

Бивши француски предсједник Митеран је још 1991. године предлагао да се „признавање република насталих из бивше Југославије одложи док се на међународном нивоу не утврде права мањина”. Такође, изјавиће и то „да је највећа грешка учињена неколико мјесеци касније под притиском догађаја. Признати независност и сувереност нових држава без добијања гаранција које сам ја захтијевао, значило је изложити се трагедијама које су касније услједиле. Том питању су Заједница и Уједињене нације пришле на погрешан начин”. Контровверзни Лорд Овен (David Anthony Liewellyn Owen) је 1993. године захтијевао „интервенцију из ваздуха” не само у Босни, него и у Србији, да би касније рекао „Запад сноси дио кривице због глупог признавања ривалских држава зачетих у расколу”. Коначно, поменимо и америчког дипломату Сајруса Венса (Cyrus Vance) који је био специјални изасланик Генералног секретара Уједињених нација за Југославију, а који је након свега већ виђеног изјавио: „Преурањено признање независности Словеније, Хрватске и Босне и Херцеговине од стране ЕЗ и САД довели су до рата који се води на просторима Југославије”. Била је то, по ко зна који пут, артикулисана „накнадна памет” чија „етичност” ништа није могла помоћи жртвама рата.

Стереотип о Србима као „лошим момцима” није могао да се промијени ни након рата. Тако је, на примјер, Комисија за уређивачке стандарде Би-Би-Сија 2008. године критиковала „туристички документарни серијал Michall Palin” о географским просторима бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Критика је услједила зато што се „Србија `неправично окривљује` за све догађаје у региону”. У манихеистичкој „црно-бијелој” пропаганди кривац се унапријед стигматизује и етикетира тако да за „лоше момке” нема могућности да се они „поправе”¹³.

Без обзира на медијску сатанизацију Срба, понекад се појаве зрнца истине о ратовима у којима су управо Срби били жртве.

13 S. Reljić, *Odumiranje slobodnih medija*, Beograd: Službeni glasnik, 2011, str. 25.

Професорица Пирко Турпеинен (Pirkko Marjatta Turpeinen), некадашња посланица финског парламента, али и стручни сарадник у Комисији за испитивање тортуре и кршења људских права Савјета Европе, изјавила је да је геноцид извршен над Србима. „Над Србима је током прошлог века извршен геноцид, а лажне оптужбе да сте чинили злочине у време распада Југославије део су кампање великих сила како би оправдале своје освајачке циљеве”. Постала је позната по подршци генералу Ратку Младићу, о чему је написала књигу и припремала нову студију о догађајима који су обиљежили распад СФРЈ, а међу њима случај Рачак, који је био и повод за НАТО агресију на Србију. О случају Рачак, Турпеинен је рекла да је он веома важан зато што је у питању била провокација да би бомбардовали Србију. „Али то је била само једна у низу провокација над вашим народом. Зато ће моја следећа књига бити историја холокауста и геноцида над Србима, како током Другог светског рата, тако и у време ратова деведесетих и НАТО окупације Косова”. На питање до ког закључка је дошла истражујући овај случај, она је одговорила: „Медицинске чињенице и подаци о полицијској акцији у покушају да избаци терористе из села, никада нису били скривани, већ транспарентни. Уосталом, у то су могле да се увере бројне ТВ екипе, посматрачи ОЕБС-а... Сви су били присутни тако што их је управо српска полиција позвала да се својим очима увере у оно што се одиграло у Рачку, 15. јануара 1999”. Турпеинен истиче да су САД и Њемачка, заједно са другим земљама НАТО, планирале окупацију читаве Југославије. „То недвосмислено показује и Анекс Б Споразума из Рамбујеа... Подсетићу да су земље, чланице НАТО, претходно економским санкцијама већ уцењивале Југославију и те уцене су трајале од 1992. Међутим, земља је опстајала. Зато државе НАТО нису више виделе алтернативу свом плану, осим да физички освоје простор бомбардовањем. САД су хтеле да направе војну базу на Косову и то су и урадиле”. Истиче да пропаганда доминира западним земљама, те да има много научних доказа и књига које преносе истину, међутим, преовлађује пропаганда медија НАТО, која је стигла и у филмску индустрију, литературу и спорт. Сматра да је Србима потребно да се чује њихова страна, кроз филмове попут оног о Јасеновцу, или наступа угледних личности, као што је нобеловац Петер Хандке (Peter Handke)¹⁴.

И након тзв. „хуманитарних интервенција”, бомбардовања и рата против Републике Српске Крајине и Републике Српске 1995.

14 Bigportal.ba, *Finska političarka uzdrmala region: Genocid je izvršen nad Srbima*; 23. decembra; Dostupno na: <https://bigportal.ba/finska-politicarka-uzdrmala-region-genocid-je-izvršen-nad-srbima/> Pristupljeno: 24.12.2019.

године, те Савезне Републике Југославије 1999. године, настављен је, и још увијек траје, пропагандни рат против Срба. Говор мржње и пропагандни рат присутни су у „научним” и „стручним” дискусијама, медијским извјештајима, филмовима, литератури, култури, спорту, итд. Срби су и даље демонизовани, стигматизовани и сатанизовани у политици и геополитици Запада.

Политика и геополитика преко медија пропагандно утичу на јавно мњење како би га придобиле за спровођење својих идеолошких, политичких, економских, војних и других акција. Ако је рат наставак политике другим (војним) средствима, онда је мир (након рата) могући или стварни наставак рата другим (невојним) средствима. Војнички рат у Босни и Херцеговини је престао, али је настављен рат другим средствима: пропагандним, политичким, идеолошким, едукативним, вјерским, медијским, породичним. Медији су, пред почетак војничког рата, у току њега, а и после њега, играле и још увијек играју велику пропагандну улогу. „Срби су криви за све!” Они су „ореол зла”! Тако су и након бомбрадовања Срба говорили исти они који су их и бомбардовали (бивши предсједник САД Бил Клинтон, бивша државна секретарка Медлин Олбрајт, бивши командант НАТО-а у Европи Весли Кларк, бивши амбасадор у Хрватској Питер Галбрајт (Peter Galbraith) и, наравно, новинарка Кристијана Аманпур, на панел дискусији фондације „Клинтон”¹⁵.

Медијски рат против Срба и Републике Српске одвија се и у самој Босни и Херцеговини посебно у медијима, у „научним” и „стручним” дискусијама, литератури, институцијама, школама и породицама.

Тврдећи да са Србима „нема договора”, они свјесно утичу на продубљавање кризе у Босни и Херцеговини тако што непрестално истичу ставове о превазиђености Дејтонског мировног споразума, оптужујући га за „нефункционалност државе” и о потреби његовог мијењања у правцу реализације концепта „грађанске државе”. Сматрају да је тај циљ могуће остварити непрестаном критиком и оптуживањем Републике Српске као „кривца” за успостављену нефункционалност државе. Али, то није ништа друго него интенција ка преуређењу Босне и Херцеговине према пројекцији сарајевске политичке олигархије „свим средствима”, па и силом ако је то потребно, при чему рачунају на помоћ Сједињених Америчких Држава, НАТО-а и Европске уније. На другој страни, критику Републике Српске српски народ доживљава као евидентну опасност од бошњачке мајоризације и унитаризације Босне и

15 *Press RS*, 11. фебруар 2011, стр. 2-3.

Херцеговине у којој Срби не би могли остварити своје виталне националне интересе због којих су били принуђени да се бране у грађанском рату деведесетих година XX вијека¹⁶.

ЗАКЉУЧАК

Далека, али и блиска нам историја, показује да се некадашњи ратови, а ови данашњи посебно, не могу водити искључиво војничким средствима. Јер, да би се неки ратни циљ остварио, било је неопходно да се он и медијски припреми и строго каналише, како би се задобило јавно мњење које ће га оправдати и прихватити. Тако је било и у случају извођења „хуманитарних интервенција” против Срба и њиховог бомбардовања с краја деведесетих година прошлог вијека.

Као и многи други ратови, и рат у бившој Југославији и бившој Босни и Херцеговини показао је да је медијска пропаганда била веома агресивна и да су, за своје лажи којима су демонизовали и сатанизовали Србе, а друге народе у грађанском рату приказивали као „невине жртве”, новинари и уредници добијали „престижне” награде за „мир” и „хуманост”, иако су, кршећи професионалну етику, људска права и међународно право, манипулисали јавним мњењем подстичући говор мржње, рат и бомбардовања. Када је 1999. године, без одлуке Савјета безбједности УН, НАТО започео рат против Савезне Републике Југославије, све су информације које су долазиле од стране англосаксонског Запада и НАТО-а, биле цензуриране, као и данас у рату у Украјини, у Гази, као и на Западној обали. Исто то се дешавало и у рату у Персијском заливу, рату против Републике Српске Крајине и Републике Српске 1995. године и СР Југославије 1999. године, као и у другим ратовима које је Запад предузимао. Све информације које НАТО води против држава морају прво да прођу његову цензуру. Наратив о слободи медија односи се на друге, али не и за НАТО и англосаксонски Запад. Постоји очигледна лаж у вези са причом о „независним” и „слободним медијима” на Западу. И, посебно онда када је њихов пропагандни рат скривао да бомбардери „хуманитарне интервенције” бацају контаминирани „тепихе бомби” и убијају цивиле као „коллатералну штету”.

Као што се видјело, и још увијек види, медији су у рату у бившој Југославији и Босни и Херцеговини, а и послије њега, одиграли срамну и неморалну улогу, ширећи лажи и пропагандне стереотипе

16 С. Трифковић, „Утицај медија на продубљавање кризе у Босни и Херцеговини”, *Безбедносни форум*, бр. 1, 2022, стр. 56.

мржње. Да није било медија, а и оних који их користе да би остварили своје макијавелистичке и хобсијанске белицистичке геополитичке циљеве, не би се ни ратовало, расељавало, гинуло, умирало, оболијавело и патило...

ЛИТЕРАТУРА:

1. Bigportal.ba, *Finska političarka uzdrmla region: Genocid je izvršen nad Srbima*; 23. decembra; Dostupno na: <https://bigportal.ba/finska-politicarka-uzdrmla-region-genocid-je-izvršen-nad-srbima/>
Pristupljeno: 24.12.2019.
2. Бркић, М., *Блокирана истина*, Београд, 1995.
3. Vuković, S., *Etika zapadnih medija: propaganda devedesetih godina XX veka*, Sremski Karlovci-Novı Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009.
4. Despotović, Lj., Jevtović, Z., *Geopolitika medija*, Sremski Karlovci: Kairos, Novi Sad: Kultura polisa, 2019.
5. Илић, В., *Фамилија: медијски поредак новог света*, Београд: Конрас, 2002.
6. Kovačević, B., *Etika bombardovanja ili bombardovanje etike*, Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja Banja Luka. Dostupno na: <https://defendologija-banjaluka.com/files/Etika.Bombardovanja.Braco.Kovacevic.Banjaluka.2020.pdf>
7. Ковачевић, Б., *Медијски рат и геноцид*, Бања Лука: Глас Српски, 1996.
8. Malović, S., Vilović, R., *Etika novinarstva*, Zagreb: Icej, 2007.
9. Milutinović, M., *Politički diskurs izbliza*, Banja Luka: NUBL, Nezavisni univerzitet Banja Luka, 2016.
10. Milutinović, M., *Rat je počeo rečima (Bosna i Hercegovina devedesetih)*, Banja Luka: NUBL, 2010.
11. *Press RS*, 11. februar 2011.
12. Reljić, S., *Odumiranje slobodnih medija*, Beograd: Službeni glasnik, 2011.

13. Todorović, B., Vilić, D., *Krize: izazivanje i upravljanje krizama*, Beograd: Grafomark, 1997.
14. Трифковић, С., „Утицај медија на продубљавање кризе у Босни и Херцеговини”, *Безбедносни форум*, бр. 1, 2022.
15. Čomski, N., *Imperijalne ambicije (Razgovori sa Noatom Čomskim)*, Novi Sad: Rubikon, Beograd: Beoknjiga, 2009.
16. Čomski, N., *Kontrola medija*, Novi Sad: Rubikon, Beograd: Beoknjiga, 2009.

ОКУПАЦИЈЕ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ КАО ДЕО ПРОЦЕСА КОЛОНИЗАЦИЈЕ СРБИЈЕ

Сажетак: Од агресивног и трагичног разбијања бивше СФРЈ од стране колективног Запада присутно је много индикатора који потврђују хипотезу да се над Србијом спроводи специфичан либерални глобалистички модел колонизације који разара суверенитет, територијалну целокупност и угрожава виталне националне интересе српског народа. Једино је Србији, од бивших република СФРЈ, Запад оспорио право да јој остану међународно признате границе. Водеће државе НАТО-а и ЕУ, под вођством САД, спроводиле су модел постепене колонизације Србије, кроз инструментализацију прошле и актуелне власти да спроводе њихове налоге и интересе на штету српског народа. Такав тренд се постепено повећавао и убрзавао након тзв. демократских промена од 5. октобра 2000. године. Злоупотребљена је енергија и жеља народа да се заиста десе демократске промене. Политичка елита која је дошла на власт на крилима народног бунта и незадовољства била је и остала незрела да спроводи вољу народа на добробит будућих генерација. Смисао политичких субјеката свео се на пуку борбу за опстанак на власти. Политички центри водећих земаља Запада перфидним обавештајним деловањем утичу на целокупан политички живот у Србији. Народ одавно не верује да је будућност Србије у чланству у ЕУ, али нажалост већина политичких партија власти и опозиције иде и даље „слепом улицом”. На том путу страдања распродају се стратешки национални ресурси и предаје Косово и Метохија под окупациону власт Запада и лажне НАТО државе Косово. У току је завршна фаза колонизације Србије и покушаји финализације окупације Косова и Метохије. Народ Србије не верује својим очима да се предаје Косово и распродају стратешки ресурси државе намењени будућим генерацијама. Масовношћу снаге и воље народа неопходно је зауставити тај губитнички ход власти у домену већине државних функција. Индикативно је да су поново стране обавештајне службе успеле да маргинализују истинску вољу народа за променама кроз посредно преузимање управљања студентским протестима, ради довођења на власт нове гарнитуре која би била сервилнија према Западу и од постојеће. Западу треба што пре суштинско признање

1 Проф. др Митар Ковач, Универзитет Сингидунум, Београд, mitar.kovac21@gmail.com

лажне државе Косово кроз тзв. Споразум о нормализацији односа између Републике Косово и Републике Србије. Истовремено, тражи се заокрет стратешког курса Србије ка колективном Западу.

***Кључне речи:** колонизација Србије, окупација, Косово и Метохија, лажна држава Косово, САД, НАТО.*

УВОД

Од такозваних демократских промена 2000. године у Србији постепено се трасира колонијални пут Србије кроз све интензивнију распродају стратешких ресурса. То је, у суштини, нови модел колонизације Србије и окупација Косова и Метохије. У средишту тог модела јесте организован инвеститорски притисак на природна богатства Србије. Промашен економски модел Србије јесте велики проблем развоја привреде. Стране банке у Србији и урушен домаћи банкарски систем јесте проблем стратешког карактера, јер се не обезбеђује подстицај развоја домаћих привредних субјеката.

Власт у Србији настоји да придобије „милост” великих западних сила распродајом преосталих националних ресурса као што су: руде, минерали, пољопривредно земљиште, воде, Електропривреда Србије, Телеком и друга стратешка предузећа. Политичка трговина око Рафала, метроа, нуклеарних електрана, додатно угрожава стратешку будућност Србије. Демографски процеси у Србији су катастрофални, јер је све израженија сеоба у велике градове и сеоба са југа Србије на север. Ако се Србија своди на неких седам великих градова у будућности, онда је то погубно за њену будућност и аутономност система одбране.

Још од 1998. године јасно се знало да САД преко НАТО-а и ЕУ подржавају и подстичу сецесију Косова и Метохије од Републике Србије. Таква стратегија није се суштински мењала, само се интензивирала са радикалнијим захтевима. Учинили су све да успоставе институције лажне државе Косово, да спрече повратак прогнаних 230.000 Срба и неалбанаца 1999. године, прећутали су нови погром над Србима 2004. године, одвојили Црну Гору на референдуму 2006. и признали лажну државу Косово 2008. године. То је груба хронологија злочина Запада над српским народом, која је настављена доношењем Бриселског споразума, који је у основи погубан по Републику Србију и српски народ на Косову и Метохији, јер су његовом применом пренете надлежности Републике Србије на сепаратистичке власти тзв. Косова. Истовремено, ћутало се о

злоупотребама и приватизацији имовине Републике Србије на Косову и Метохији од стране власти у Приштини и њихових савезника са Запада, који су ту имали интерес и кроз корупцију остваривали енормно лично богатство, попут Медлин Олбрајт и америчког генерала Веслија Кларка.

Вашингтонски споразум донет је поново без подршке народа и представља својеврсно понижење Републике Србије и маргинализацију српских националних интереса. Бриселски и Вашингтонски споразум донети су мимо воље народа, без поштовања уставне процедуре и дубоко су противуставни, јер је њиховим доношењем и спровођењем угрожена територијална целокупност, суверенитет и интегритет Републике Србије, као и њене међународно признате границе.

Америка је преко НАТО-а и ЕУ све интензивније подиграла некакво лажно савезништво и потребу да обогалена Србија настави „европски пут” припрема за чланство у ЕУ. Од 2000. године све власти су то приказивале народу као да „Србија нема алтернативу, да смо зависни од Запада и да морамо у ЕУ, без обзира на то што се ради о организацији која нам откида део националне територије и о организацији која не баштини многе вредности које српски народ подржава. Зато се са доста аргумената може рећи да од 2000. године на власти имамо глобалистичке тзв. политичке елите које више воде рачуна о инструкцијама НАТО-а и ЕУ и личним интересима него о вољи и интересима српског народа и грађана Србије. Тако смо, као народ, доведени полако, методом „сталних уступака”, до последњег чина давања сагласности, односно одрицања од сопствене територије Косова и Метохије, супротно Уставу Републике Србије и супротно Резолуцији 1244 СБ УН, кроз доношење тзв. Споразума о коме се преговара у тајности.

У целокупном процесу од 2000. године, посебно од 2008. године, политичка елита на власти у Србији постепено је навикавала народ, а посебно на Косову и Метохији, да се то не чини на штету српског народа на Космету и на штету Републике Србије, те да ће држава бити очувана. На нашу несрећу, све је било супротно. Док су Црна Гора, Северна Македонија и Албанија означавале нову границу са лажном државом Косово, власт у Србији је ћутала да се не би замерила Америци, НАТО-у и ЕУ. Све то треба бити верификовано тзв. Споразумом о нормализацији односа између Републике Србије и Републике Косово, чија основа је дефинисана у тзв. Француско-немачком предлогу, а после у Бриселском и Охридском споразуму. То је смисао континуираних преговора у Бриселу.

ШТА ЈЕ СВЕ ПРЕДАТО СЕПАРАТИСТИЧКИМ ВЛАСТИМА У ПРИШТИНИ?

Сада када се говори о тзв. Споразуму и о Заједници српских општина, када је север Косова утонуо у потпуну окупацију од стране сепаратистичких власти НАТО државе Косово, власт у Србији прича о наставку дијалога и решавању статуса Косова и Метохије. Народу се не говори о промашајима у прошлости, који су довели до оваквог стања. Албанци никада до сада нису смели да пређу Ибар са дугим цевима и јединицама Росу. Сада тероришу српски народ, граде војнополицијске базе, отимају земљу, а српски полицајци су поднели „оставке” и народ се повукао са барикада. То све личи на учешће власти Србије у предаји севера Косова и стварања услова да се на северу Космета успостави окупациона власт из Приштине. Срби су контролисали простор севера Косова и трафостаницу „Валач”. Сада је све у рукама власти тзв. Косова. Да ли је неко одговарао у Србији за промашене потезе који су учињени до данас? Наравно да није. Све се приписује Западу и Приштини, а са њима се и даље континуирано разговара. Народ је остао без елементарне полицијске заштите и изложен терору албанских екстремиста. Трагично је што власт Србије недопуштено ћути, а и медији су, нажалост, недопуштено затворени.

Хронологија постепене предаје и издаје српских националних интереса на Космету јесте веома битна, јер се тек тада потпуно види та стратегија НАТО-а и ЕУ према Србији и српском народу. Ево неколико кључних догађаја, докумената и процеса, који су унесређили српски народ на Косову и Метохији и Србију у целини:

1. Године 2012. успостављена је класична граница између централне Србије и јужне српске покрајине. Та граница са својим граничним прелазима постала је као административна линија, а у суштини та граница оставила је српски народ да живи у гету, под окупацијом.

2. У оквиру Бриселског споразума, српска полиција на северу Космета предата је сепаратистима у Приштини.

3. Бриселским споразумом Цивилна заштита на северу Косова је распуштана, а потом интегрисана у правно-политички систем тзв. државе Косово. Цивилну заштиту су чинили пре свега српски војници, официри и полицајци који су остали да живе на Косову и Метохији после повлачења Војске СР Југославије са Косова и Метохије. То је била добро осмишљена стратегија у функцији заштите народа на северу Косова.

4. Власт у Србији приморала је Србе на Космету да изађу на локалне и парламентарне изборе у оквиру непризнатог правно-политичког сепаратистичког система лажне државе Косово.

5. У оквиру Бриселског споразума, власт Србије је сепаратистима у јужној српској покрајини уступила међународни позивни број.

6. Влада Србије омогућила је да се електро-енергетски систем на Косову и Метохији преда под управу и обједињавање Приштини и Тирану. То је почетак интеграције тзв. Велике Албаније, у домену енергетике. Представник немачког Министарства спољних послова посебно је поздравео тај политички потез.

7. Власт у Србији утицала је на некадашњег председника Олимпијског комитета Владу Дивца да на самој седници Међународног олимпијског комитета не стави вето на пријем самопроглашене Републике Косову у ту организацију. То је било у функцији афирмације независности лажне државе Косово.

8. Формирање тзв. Безбедносних снага Косова није адекватно политички осуђено нити су покренуте активности пред СБ УН, јер је прекршена Резолуција 1244 СБ УН. Реакција је била млака, да се не би замерили Западу. НАТО и КФОР су то разумели као отворен простор да наставе изградњу будуће војске тзв. државе Косово, што и данас чине. Чак је један део Срба нашао посао у тим снагама, а један део се школовао у иностранству за позиције официра.

9. Власт у Србији, у складу са Бриселским споразумом, јавно је позвала српске судије да положи заклетву на Уставу самопроглашене Републике Косово. Такву бруку, понижење и срамоту српски народ у историји није доживео.

10. Дозвољено је специјалним јединицама Росу и полицији НАТО државе Косово да са дугим цевима долазе на север Косова, постављају барикаде и малтретирају народ. Авијација Војске Србије обављала је летове у исто време, као да је давала лажну наду народу.

11. Увођење личних карата, возачких дозвола и таблица на северу Косова јесте прекретница и формализација процеса предаје свих атрибута државности Републике Србије на северу Косова.

12. Полиција Косова спроводи терор над српским народом, прави базе на северу Косова, а власт Србије и даље разговара, под окриљем држава Запада, које су јој окупирале Косово. Власт у Србији

се према том терору односи снисходљиво и не упућује апел СБ УН, како би се спречила самовоља КФОР-а.

13. У наредном периоду власт у Приштини намерава да уклони сва српска обележја и са севера Косова и Метохије, те да под своју контролу стави установе које раде у здравству и школству и које су финансиране из Србије.

14. План лажне државе Косово и већине водећих држава Запада усмерен је на кидање свих преосталих веза са Републиком Србијом, уз појачани терор који треба да убрза етничко чишћење и егзодус српског народа.

Такво поступање власти, од самопроглашења лажне државе Косово, па до данас, јесте пут у пораз и издају. Мора се стати пред провалијом јер је крајње време, нема простора ни за један наредни промашај, па ни за лажни тзв. Споразум о нормализацији односа између Републике Косово и Републике Србије. Од решавања Косовске кризе умногоме ће зависити будућност Србије и српског националног питања на Балкану.

ЦИЉЕВИ САД, НАТО И ЕУ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

Губитнички поход Србије на Косову и Метохији контролисано су водиле САД, Велика Британија, НАТО и ЕУ. У медијима, постепено се то приказивало кроз посете тзв. посредника у „преговорима Београда и Приштине”. Разговарају „као два града”, да народ не би у њима препознавао разбијање државе Србије. Ето, дошли смо до краја, када се Француско-немачки предлог, као основа преговора штитио од народа, јер је „поверљив документ”.

Ако народ не зна ништа о тзв. Предлогу, о чему онда разговара власт Србије, оличена у председнику Србије, председнику Владе и понекад министру спољних послова. Суштински, у ономе што је објављено у медијима као да је садржај Предлога, говори се о промени међународно признатих граница Србије, о настанку нове државе на српској земљи и где се Србија обавезује да Косову ништа неће оспоравати, сметати и да ће признавати сва њена документа, као и интеграцију у међународне организације.

Наша власт упорно истиче да нећемо признати лажну државу Косово нити њено чланство у УН. То САД, НАТО и ЕУ од Србије и не траже, јер им то и не треба. Њима треба тзв. Споразум о нормализацији односа између Србије и тзв. Косова, ради остварења два основна циља:

Први – да се лажна држава Косово прими у НАТО;

Други – да се лажна држава Косово присаједини Албанији, на основу референдума који би били спроведени у Албанији и на Косову.

Након тзв. Споразума, Србија се не би могла, нити смела мешати у процес интеграције тзв. Косова у НАТО, нити у процес присаједињења Албанији. То је део стратегије која се заснива на тзв. Споразуму о нормализацији. Ваљда је сада свима јасно да су изјаве власти Србије да неће дозволити чланство тзв. Косова у УН, нити признати независност, усмерене ка свом бирачком телу и замагљују, суштински, опасне намере Запада да лажну државу Косово интегрише у НАТО, јер би то било образложено као да је на то пристала Србија. После тог Споразума, Србија би изгубила било каква права на простору Косова и Метохије, огромно културно-историјско благо, светиње, државно земљиште и природна богатства у вредности већој од 1.000 милијарди евра.

Зато треба народ да зна, не сме се дозволити потписивање такозваног Споразума о нормализацији односа Републике Косово и Републике Србије, јер он није заснован на вољи народа, међународном праву, Уставу Републике Србије, нити на Резолуцији 1244 СБ УН.

Било би добро да се поново настави са потписивањем петиције у Србији коју су почели интелектуалци и јавне личности, те да се масовношћу отпора укине право коме да потпише било какав споразум иза кога не стоји воља народа утврђена референдумом. Ови гласови петиције могу бити основа за покретање одржавања референдума о том судбинском и стратешком питању Србије и српског народа у целини.

Уколико неко самовољно и у тајности потпише тзв. Споразум о нормализацији, мора бити суочен са вољом народа и снагом закона да одговара за најтежа кривична дела издаје. Пошто је цео процес разговора обавијен велом тајности, српски народ сасвим легитимно треба да га поништи због тајности и довођења народа у заблуду, као и због тога што је донет под претњом и притиском. Учесници у процесу неуставног деловања могу очекивати моралну осуду народа и правно процесуирање.

У једној тачки тзв. Споразума, кључној за Запад (САД, Велика Британија, НАТО и ЕУ), говори се о непротивљењу Србије чланству тзв. Косова у међународним организацијама, тј. сагласношћу са тиме да је тзв. Косово међународноправни субјекат. То представља индиректно признање и сагласност са отцепљењем дела националне територије.

Србима се обећава брзо успостављање тзв. Заједнице српских општина на КиМ, у складу са Бриселским споразумом који се у том делу не спроводи већ једанаест година. Та заједница има смисла само ако се не мењају границе Републике Србије и Косово остаје саставни део државе Србије. У супротном, Заједница је само у функцији легализације сецесије и медијске пропаганде да Срби на Косову имају своје институције и да су заштићени.

Да је цео процес усмерен ка изградњи тзв. Велике Албаније говори и изјава премијера Албаније Едија Рама која је усмерена на решавање статуса Косова и Метохије у складу са националним интересима Албанаца и дубоко задире у унутрашња питања Републике Србије. Срамно је што власт у Србији тим поводом ћути и не оглашава се, него слепо спроводи некакве идеје о тзв. Отвореном Балкану, као простору ширења идеје о тзв. Великој Албанији. Рамина изјава јесте опасна претња: „План да се системом малих корака можемо да пробудимо у Великој Албанији и Србија мора признати Косово и да се Албанци морају ујединити у једну државу”.² Власт у Србији се понаша као да то није ни чула и даље слепо следи причу о тзв. Отвореном Балкану.

Ако Србија потпише француско-немачки ултиматум у форми тзв. Споразума о нормализацији и настави путем предаје својих права, вредности и интереса на Косову и Метохији, нико више неће моћи да заустави процес издаје. Ако не би дошло до брзе смене власти због потписивања таквог документа и његовог поништења, Косово и Метохија би трајно били отцепљени од српског националног бића, а српски народ постао дезоријентисан, подељен у унутрашњим борбама. Србија би постала територија без вере и историјског идентитета. Свестан је народ последица могућег безумног чина и никоме то неће дозволити. Све што би се урадило тајно може се поништити. Иза таквог споразума не стоји воља српског народа нити ауторитет и воља међународне заједнице под мандатом СБ УН. Довољни су то разлози да се тај тзв. Споразум поништи и спречи чланство тзв. Косова у НАТО-у или присаједињење Албанији.

Рама је у четвртак 16. фебруара 2023. године за ТВ Кљан изјавио да „Србија мора да призна Косово и затражи опроштај за све

²<https://www.pravda.rs/2023/2/17/ramina-izjava-opasna-pretnja-plan-da-se-sistemom-malih-koraka-mozemo-probudimo-u-velikoj-albaniji/>

ратне злочине почињене на територији Косова, као и да се на крају Албанци морају ујединити.”³

Погрешно мисле на Западу да ће Србија прихватити бесмислени француско-немачки оквир тзв. Споразума којим се од Београда захтева да се одрекне Косова и Метохије, али да се то тако експлицитно не наводи. Зар су велике евроатлантске силе толико изгубиле додир са реалношћу да мисле да ће добити од Србије на тацни независно Косово? Можда добију потпис неког појединца, али чим би народ сазнао за то настали би огромни немири до смене власти, а такав Споразум брзо би постао неважећи.

Зар неко у Вашингтону, Берлину, Бриселу, Лондону мисли да ће Срби који су на Косову створили Царство, примили веру, изградили културу и традицију, пристати да се одрекну свог идентитета. Свежа су и стална сећања на своје претке, страдалнике од 1389, 1912, 1918. године, па до 1999. године и нико нема право предати образ и срце своје државности и свог постојања зато што им прете повлачењем инвестиција и увођењем виза за те лепоте тзв. Запада. Мисле на Западу да држањем преговора у тајности могу искључити вољу народа. Верују да ће посредници некакве петорке, изасланици и емисари Запада подвалити власти Србије неки бедни папир којим би се трајно одрекла Косова и Метохије. Неће Србија никада, као што није ни после векова окупације и деценија и година борбе, заборавити Високе Дечане, Грачаницу и Пећку патријаршију. Једноставно, подвале и уцене Запада неће проћи!

Зна Србија шта јој мисли Запад, али јој је тешко да се бори и са унутрашњим непријатељем који се накотио кроз организације, поједине партије и јавне личности које раде против националних интереса и воље српског народа. Нажалост, био би дугачак списак тих национално неодговорних личности које подржавају лажну државу Косово. За шаку долара продали су душу и правдају све што су учинили САД, НАТО и ЕУ, од агресије 1999. године, па до данас. Неки од њих мисле да ће политички профитирати, добити гласове, доћи на власт или опстати на власти ако поклекну под безумним и апсолутно неприхватљивим ултиматумом који је гори од капитулације. Зато многи у јавној дебати и говоре да је због уцена и пристрасности Запада потребно прогласити окупацију Косова и Метохије.

3 <https://sputnikportal.rs/20230129/kucnuo-je-cas-zar-stvarno-neko-misli-da-moze-da-se-roditi-srpski-vladar-koji-ce-da-izda-kosovo-1150117732.html>

Има оних у Србији који мисле да треба испунити све захтеве Америке и Запада, те да је „куцнуо час” да се Србија одрекне сопствене државе, да згази идентитет, постојање и да капитулира пред уценама Запада. Зар постоје те ситне душе које искрено верују да долази коначно њихов дан када ће се Русија у Србији прогласити за непријатеља, Косово за суседа, а када ће НАТО агресија постати „хуманитарна интервенција”? Много је сличних питања којима се изражава дубока неверица народа да постоје оне снаге у друштву које самоубиство проглашавају споразумом. Срећа је што већина народа не подржава такве ситне душе и отпаднике у политичком животу Србије.

ПРОЦЕС ОТИМАЊА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ У РЕЖИЈИ НАТО

Треба знати да тзв. Споразум о нормализацији односа Србије и лажне државе Косово (тзв. Споразум) није заснован на вољи народа, међународном праву, Уставу Републике Србије нити на Резолуцији СБ УН, него на уцени и диктату САД, ЕУ и НАТО-а. То је завршни документ капитулације Србије и српски неспоразум између власти и народа. Такозвани Споразум је потребан пре свега САД-у како би довршили процес окупације и легализовали отцепљења Косова и Метохије од Републике Србије. Њима је потребна тзв. држава Косово као чланица НАТО-а, а потом да се присаједини Албанији.

Америка је изабрала Албанију за стратешког партнера на Балкану и постепено ради на реализацији пројекта тзв. Велике Албаније. Изјаве америчких званичника да желе добре односе са Србијом су неискрене и у функцији придобијања власти Србије да потпише тзв. Споразум. Свака прича политичара у Србији да неће дозволити чланство НАТО државе Косова у УН и да неће признати ту НАТО државу је огромна лаж за народ, јер то од њих нико и не тражи. Америци је потребно Косово у НАТО-у, као њена територија на Балкану која, заједно са Албанијом, омогућава јефтино и повлашћено базирање копнених, ваздухопловних и поморских снага на југоистоку Европе.

Без тзв. Споразума о нормализацији односа нема чланства Косову у НАТО-у, а нема ни присаједињења Албанији. Тај простор тзв. Велике Албаније, проширен Северном Македонијом, а у перспективи и са обогатењем Србијом јесте тај тзв. Отворени Балкан. Вероватно се мисли да је више „отворен” као колонија за криминал, трафикинг, наркотике и друге садржаје незаконитог деловања, а јавно се промовише под плаштом убрзаног „привредног развоја”. Не требају Србији отворене границе са Албанијом, када власт и не зна где су јој

границе према Албанији и олако предаје и помера ту границу са Кошара и Паштрика на Мердаре, Јариње и Брњак.

Било какав споразум који не уважава међународно признате границе Републике Србије и мења их јесте злочин, кривично дело и велеиздаја. Сваку борбу за Косово и Метохију власт покушава искомпромитовати са тзв. екстремним српским национализмом и организацијама које се боре за власт. То, наравно, не одговара истини и представља обичну пропаганду режимских медија, тзв. аналитичара који су корумпирани и лажу народ за велике паре, како би амортизовали отпор народа, а и то је кривично дело саучесништва у велеиздаји.

Европска унија и НАТО не желе да Србија остане војно неутрална. НАТО верује да је довољно јак да присили и уцени режиме преосталих држава на западном Балкану да постану његове чланице. Остварење тих циљева настоји се реализовати без оружја. Није искључено у будућности да то учине преко савеза држава које традиционално имају непријатељски однос према Србији и српском народу на Балкану.⁴

Косово нам не може нико узети ако га сами не предамо, а ако га предамо на њему ће се убрзо почети градити инфраструктура САД, В. Британије и НАТО-а, која је неопходна за извођење војних операција на југоистоку Европе. На тај начин, Србија би постала држава на линији ватре. То је довољан разлог да Србија никада не прихвати могућност учлањења тзв. Косова у регионалне и међународне организације нити да да сагласност и потпис на некакав „трајно обавезујући споразум”. То је суштина целокупне кампање која се спроводи од стране САД и В. Британије, под плаштом јачања мира и безбедности на тзв. западном Балкану.

На послу уништавања српских националних интереса Британци су се показали као непријатељи српског народа и државе Србије. За све досадашње кораке које је чинио НАТО са властима лажне државе Косово, власт Србије имала је потпуне информације, али, нажалост, није деловала отворено и није упутила протест или неслагање нити је одлучно на томе инсистирала, а све да се не би „замерила” и изазвала бес код водећих чланица НАТО-а.

Школовање будућих официра и обуку будућих подофицира и војника тзв. Косовских снага безбедности није Србија ни симболички оспаравала кроз сугерисање Србима да не иду у будућу Војску преко

4 <http://www.paradoks.rs/strategija-nato-mini-repriza-ratova-na-balkanu/>

правних институција и судова Републике Србије. Нажалост, то се није чинило. Чак су српски страначки активисти често били присутни на свечаностима где се пред косовским властима полагала заклетва лажној држави Косово.

„Тзв. Косовске снаге безбедности, без сопствене производње, у овом тренутку имају заједно са тзв. Косовском полицијом 223 оклопна возила. Желе да до 2027. имају 5.500, како они то кажу, професионалних војника у КСБ и још 20.000 у првој резерви. Та трансформација обавља се у складу са планом Сједињених Америчких Држава и под менторством стручњака из САД”, рекао је Вучић и додао да се у Приштини разматра увођење обавезног војног рока, како би се ови задаци могли испунити. „Те оружане снаге до 2027. године, поред лаког стрељачког наоружања, треба да буду опремљене са више од 350 борбених оклопних возила, хеликоптерима, противоклопним вођеним ракетама, самоходним бацачима, хаубицама, противваздухопловним системима, извиђачким тактичким борбеним летелицама и килер дроновима или дроновима камиказама. Из Америке су већ испоручене велике количине теренских возила ’хамер’, борбених возила ’гардијан’, мање количине оклопних возила ’бастион’, извиђачке беспилотне летелице PQ-20 пума, а најављено је опремање значајним количинама противоклопних система ’цевелин’, док се наводно разматра и набавка непознатих количина паметних противтенковских мина М93 хорнет”, навео је Вучић и нагласио да оклопна возила испоручује и Турска, док су из Хрватске стигле униформе и јуришне пушке VHS2 почетком ове године.⁵

„Такозвано Косово нема право ни на какву активност у области војне сарадње, одвојено од Београда”, истиче Захарова. „Стварање паралелних безбедносних структура, које Приштина и њени покровитељи, укључујући и Сједињене Државе, називају ’војском’, има за циљ да служи сасвим другој сврси – националистичким амбицијама косовског ’премијера’ Албина Куртија, који наставља да подиже тензије у обрачуну са Београдом, надајући се да ће западњаци натерати Србе да жртвују своје виталне интересе”, објашњава Захарова... Министарство спољних послова Русије истиче да „неодговорност, коју показују Вашингтон и његови савезници, непоштовање норми међународног права и одредаба Резолуције 1244 СБ УН подривају

5 <https://www.pravda.rs/2024/1/14/vucic-javno-ogolio-nato-evo-sta-nam-spremaju-suprotno-un1244/>

преговарачки процес о питању Косова и повећавају ризик од дестабилизације како у самој покрајини тако и на читавом Балкану”.⁶

Србија може да се нађе у ситуацији да се, после потписивања такозваног обавезујућег споразума, на административној линији према јужној Покрајини нађу Косовске оружане снаге, као део НАТО структуре. То је изненађење за неке политичаре и њихове плаћене аналитичаре који понављају изанђале мантре са Запада.

У НАТО-у знају да се без заокруживања независности лажне државе Косово неће моћи легално промовисати Косовске оружане снаге, а да се не поништи Кумановски споразум, Резолуција 1244 СБ УН и ако Срби у косовском парламенту не подигну руку за формирање будуће војске. Међутим, јасно је свима да НАТО унилатерално бомбардује и окупира народе и државе, а камоли да неће прекршити остале одредбе међународног и националног права, како би остварио своје интересе.

Под утицајем САД, лажна држава Косово постала је придружени члан Парламентарне скупштине НАТО. „Парламентарна скупштина НАТО данас је позитивно гласала о унапређењу статуса тзв. Косова од посматрача до придруженог члана те организације. Током гласања уздржано је било 14 чланица, једино је Мађарска била против.”⁷

Истовремено, намера америчке администрације је да укључивањем лажне државе Косова у НАТО, након „обавезујућег споразума”, обухвати већи део региона западног Балкана, што би био додатни притисак на Србију да се прикључи Алијанси. Уз паралелне политичке, економске и енергетске процесе, намера им је да потпуно истисну било какво присуство Русије на Балкану и реше се „руске претње”, која се експлоатише кроз медијску пропаганду.

Деловањем бројних политичких странака, НВО и многих медија са националном фреквенцијом, припрема се јавност у Србији да је то „цена европског пута” Србије, њеног развоја и „светле европске перспективе”, те да не постоји никаква друга прихватљива алтернатива. Дуго траје та пропаганда, тако да се данас у Србији без срама отворено тражи предаја и издаја Косова и Метохије. Нажалост, поједини уцењени политичари све више то прихватају као нужност и једино имају проблем како да „убеде народ”. Дакле, на сцени јесте отворено

6 <https://rt.rs/rusija/71841-oruzje-amerika-sad-kim-kosovo-zaharova-rusija/>

7 <https://www.politika.rs/scc/clanak/616569/Takozvano-Kosovo-postalo-pridruzeni-clan-Parlamentarne-skupstine-NATO-a-Madarska-jedina-bila-protiv>

противуствано деловање од многих субјеката и појединаца у Србији, који скоро системски шире дефетизам у могућност очувања Косова и Метохије у границама Србије. Нико још није судски процесуиран за противуствано деловање и за почињено кривично дело урушавања територијалне целокупности, суверенитета и интегритета Републике Србије.

Запад је планирао да уложи још већа финансијска средства у медијску пропаганду, рад невладиних организација, политичких странака и појединаца, који су спремни у Србији да промовишу НАТО и зависност судбине народа и државе од односа према Алијанси, пре свега према САД. Народу се индиректно прети могућим новим насиљем Албанаца на Космету или увођењем санкција Запада ако се инсистира на очувању суверенитета Србије. Српски народ се неће моћи присилити да се нерационално понаша и у миру прихвати кршење Устава и предају Косова и Метохије.

ВЕЛИКОАЛБАНСКЕ ПРЕТЕНЗИЈЕ КАО УЗРОК КОСМЕТСКЕ КРИЗЕ

Национално буђење Албанаца под Отоманском империјом имало је постепено намеру и да обједини територије на које је доведен албански народ од стране окупационих власти. Због подаништва и верног односа Албанаца према Османском царству, суседни народи су потискивани и прогоњени, зарад повећања животног простора. Тако се и простор Македоније, Јужне Србије, Косова и Метохије и Црне Горе у више наврата осветничким походима Турака празнио кроз српске сеобе. Албанци су желели да искористе такво стање и да формализују обједињавање тих територија под своју контролу. Призренска лига основана је 10. јуна 1878. године са циљем уједињења свих Албанаца у један велики албански вилајет. Затражена је аутономија од Османске империје која би територијално објединила четири вилајета у којима су тада у великом броју живели Албанци: Битољски, Косовски, Јањински и Скадарски. Друга албанска лига основана је у току немачке окупације 1943. године, а трећа 1946. у Њујорку. Све три лиге десиле су се под окриљем великих империјалних сила од Отоманског царства, нацистичке Немачке, па до НАТО-а и ЕУ.

Сваки покушај стварања Велике Албаније која би, поред већ постојеће албанске државе, обухватала и српско Косово и Метохију, Прешево и Бујановац, источне области Црне Горе (Плав и Гусиње, Тузи, Улцињ, све до Бара), западни део садашње Северне Македоније, укључујући и Куманово, и северозападни део Грчке, довео би до хаоса

на Балкану и дестабилизације Европе. Као што се распад бивше СФРЈ није могло обавити без погубног етничког и верског рата, тако би и сваки покушај практичног остварења идеје „велике Албаније” био увод у још крвавији етнички рат у централном делу Балкана.⁸

Губитак националног стожера и историјског језгра државне територије довели би Србе у велика и страшна искушења. Они би Косово и Метохију сматрали само привремено окупираним територијама које би кад-тад, по сваку цену ваљало повратити. Отуда би између Србије и те нове „Велике Албаније” било успостављено трајно стање потенцијалног оружаног сукоба који би се сваког тренутка могао преобратити у рат.

Остваривањем пројекта „Велике Албаније” и последицама које би он неминовно изазвао угрозили би се витални интереси ЕУ, а тиме и цео систем европских интеграција. С друге стране, омогућио би се продор исламског фундаментализма на Косово и Метохију, у Црну Гору, Федерацију БиХ и у западни део Северне Македоније.⁹

НАТО у Србији стално у медијима пропагира некакве нове вредности које обичан народ одавно препознаје као лажи, лоше и неспособне застареле пропагандне машинерије која троши огроман новац пореских обвезника. Истовремено, један део неуспешних политичара представљају се као промотери „руских интереса” у Србији, а у суштини бране своје личне интересе кроз обавезно учешће у власти ради заштите личних привилегија и мале групе људи који их окружују. И они су веома штетни по српске националне интересе, јер се истински за њих и не боре нити јачају политичке странке којима руководе, а немају ни ширу народну подршку због њихове неспособности и користољубља. Српски народ покушава да очува исконске традиционалне вредности и да се одупре насиљу НАТО-а, пре свега Велике Британије, Немачке и Француске. Без јаче подршке Русије и Кине тешко ће се одупрети том притиску.

Данас српски народ на Космету задржава нада и вера да неће бити остављени и издани од власти своје државе Србије. Истовремено, и албански екстремисти држе се суздржано, јер знају да ће се Космет вратити под суверенитет Србије. Ако би власт у Србији потписала такозвани обавезујући споразум, не би било више повратка расељених и прогнаних 220.000 Срба, наставио би се даљи егзодус прогнаних, а на

8 *Припрема и извођење противтерористичких дејстава на Косову и Метохији 1998. године*, Институт ратне вештине, ГШ ВСЦГ, Београд, 1998, стр. 10-16.

9 Исто, стр. 16-20.

административној линији према јужној Покрајини нашле би се Косовске оружане снаге, као део НАТО структуре. То би било изненађење за неке неукле политичаре и њихове плаћене аналитичаре, који понављају изанђале мантре са Запада о помирењу народа и просперитету држава на тзв. западном Балкану.

Албански премијер Еди Рама изјавио је да Косово и Албанија намеравају да „уклоне границе”, као и да ће албанска лука Драч ускоро постати де факто „косовска”. Он је то рекао на почетку седнице албанске и косовске владе, која је одржана у Конгресној палати у Тирани 2. октобра 2020. године. „Споразум који ћемо ускоро потписати за олакшавање царинских поступака између две земље води нас до одредишта, трансформације луке Драч у де факто луку Косова”, рекао је Рама. Не спомиње Рама ту Србију нити њен интерес, а власт у Србији управо остаје слепа и замајава свој народ о миру, просперитету и „срећнијој будућности”. Шеста заједничка седница двеју влада одржана је под слоганом „Заједно без граница”, а у делегацији која је отишла у Тирану нису били министри из Српске листе. На седници влада Албаније и тзв. Косова, на којој је потписано укупно 14 споразума и меморандума, договорено је и да се заједнички обележи 150. годишњица Призренске лиге, као и да се доврше сви технички детаљи за успостављање међудржавног фонда за финансијску подршку „Прешевској долини”.

Након састанка, потписана су посебно битна три споразума о царини у Драчу, железничкој прузи и хидроелектрани за Косово, која ће бити изграђена у Албанији. И по томе се види да се ради о јединственој стратегији суштинске интеграције Албаније и лажне државе Косово. Србија и даље ћути и нема званичне реакције, него слепо следи пут тзв. отвореног Балкана.

Албин Курти, као и претходни тзв. председници лажне државе Косово, континуирано исказује мржњу према Србији и намеру да уједине Косово са Албанијом у процесу стварања тзв. Велике Албаније. Он истиче: „Потписани су штетни споразуми за Косово које ни Уставни суд, какав је био, није могао прогутати. У том смислу, потребно нам је ново поглавље, потребан нам је нови приступ, а за нас то мора бити принципијелно, где су грађани добитници с реципрочним признањем у центру. У последње време дошло је до тектонског померања на боље, јер се у последњој деценији сматрало да Косово чини уступке да на крају добије признање од Србије”, рекао је Курти.

Нагласио је да је узајамно признавање срж споразума, а да то кажу сви пријатељи и партнери Косова.¹⁰

Овакви поступци Албаније и лажне државе Косово су отворено непријатељски према Србији. Жалосно је што власт Србије то као да не примећује, као да се ништа не дешава. Власт у Србији прича празне фразе о добросуседству, миру и сарадњи, док нам албански екстремисти из Албаније и са Космета отимају испред очију ту свету земљу. Невероватна је та ћутња власти Србије, да не реагују, да не упозоравају ЕУ, НАТО и УН да се пред очима свих, а и уз њихову помоћ, реализује пројекат тзв. Велике Албаније, који има историјски контекст, континуитет и актуелност уз доминантну димензију изградње великодржавног исламског пројекта у духу тзв. Призренске лиге.

Међународно право и Резолуција СБ УН 1244 су на страни Србије. У супротном, ћутањем, власт Србије ризикује бујање незадовољства и непредвидиве и масовне протесте народа. Последице таквог деловања народа тешко је предвидети, а још теже спречити или каналисати. Народ у Србији ћути, али сигурно не подржава пројекат тзв. „отвореног Балкана”, као пројекат САД, на рушевинама страдалног и окупираног Косова и Метохије.

СРПСКЕ ЗАБЛУДЕ О РЕШАВАЊУ КОСМЕТСКЕ КРИЗЕ

Велика срећа српског народа јесте у томе што народ не мисли као поједине политичке вође, НВО или неке јавне личности које делују противуствано. Косово нам не може нико узети ако га сами не предамо. То је довољан разлог да Србија никада не прихвати могућност учлањења тзв. Косова у регионалне и међународне организације.

Власт у Србији се упорно труди да убеди народ да другог излаза нема и да баш сад и ускоро треба да се заврши Косметска криза, ради „перспективе потомства”. Ако је перспектива у предаји националне територије и померању и промени међународно признатих граница Србије, онда нека питају народ коме је већ јасно да се ради о класичној отимачини историјске националне територије и о неуставном деловању и потписивању споразума који нису у складу са правом и вољом народа.

Развијање русофобије у Србији је део припрема Запада за коначно решавање статуса лажне државе Косово. Рушећи интересе

10 <https://rs.sputniknews.com/20211122/kurti-fantazira-srbija-kao-rusija---od-srpske-pravi-belorusiju-a-od-crne-gore---ukrajinu--1131802696.html>

Кине и Русије у Србији и на Балкану, САД, НАТО, па и ЕУ настоје да убију њихову вољу да се боре за опстанак Космета у саставу Србије.

Као у најружнијем сну, Република Србија симболички, а и суштински, постепено губи атрибуте слободне, суверене и независне државе. Паралелно са тим процесом, Србија се у потпуности, мимо воље народа, увлачи у евроатлантске структуре, сагласно интересима Запада. Такво неразумно понашање ничим се не може правдати.

Преговарањем под окриљем САД и ЕУ, власт Србије се, на штету српског народа, сврстала на страну држава које су створиле и већински признале лажну државу Косово. На тај начин су искључене друге велике силе и друге државе које су биле на страни Србије и чувале њен сувереност и територијални интегритет у међународним институцијама, као што су Русија, Кина, Индија, Бразил, Шпанија, Грчка, Словачка, Румунија и многе друге државе у свету. Велико је питање: Зашто власт у Србији не позове Кину и Русију да се укључе у преговарачки процес и да се решавање кризе настави под окриљем УН?

Добро је да политичари одустану од уцена Запада и „материјалних аргумената” бољег живота, јер их народ не разуме и неће им поверовати. У тим речима ће препознати њихово полтронство, понизност и издају националних интереса. Нико нема право да одузме и узурпира право народа на његове стратешке одлуке.

Да се српски народ кроз историју руководио само логиком „бољег живота” и заборављао веру и духовне вредности, данас вероватно не би било ни постојао нити би било Србије. Тај слугерански и поданички карактер појединих јавних личности и организација није у души српског народа.

КАКО ОСЛОБОДИТИ СРБИЈУ И ОЧУВАТИ КОСОВО И МЕТОХИЈУ?

„Косово је небеско решење српскога питања! Речи Матије Бећковића продрле су у душу свих Срба...”¹¹

„Јерусалим је једини град, а остало су места и Косово је једино поље, а остало су пољане. Косовска битка је једина битка која траје вековима, а остало су туче, а Косово поље је највећи врх наше вере и наше културе. Србин је онај кога се Косово тиче, али Косово није само

11 <https://www.novosti.rs/crna-gora/vesti/931438/kosovo-nebesko-resenje-srpskoga-pitanja-reci-matije-beckovica-prodrle-dusu-svih-srba-video>

на том простору и на земљи, него је и на небу и свуда где има српског народа”.¹²

Добро би било да поједини квазиинтелектуалци и организације у Србији погледају одредбе Устава Републике Србије и Кривичног закона, да схвате да је кривично дело велеиздаје кажњиво, као и деловање против територијалне целокупности, интегритета и суверенитета Републике Србије. То деловање не спада у грађанска права и слободу говора било где у свету.

Жалосно је што онај ко је надлежан у Републици Србији не покреће поступке против појединаца и организација које отворено противуставно делују против националних интереса Србије и на тај начин разарају идентитетски значај Косова за национално биће и будућност српског народа, његов опстанак, духовни и материјални развој.

Поједини политичари и странке из власти и опозиције на Космет гледају као на плен који треба испоручити Западу, како би се опстало на власти или дошло на власт мимо воље народа. Пре избора скоро сви „роне сузе” над Косовом, све док се не преброје гласови. Након тога почињу причати, у ЕУ и у НАТО, знатно другачије. Власт се правда „огромним и сталним и све већим притисцима”, а неке странке из опозиције у посетама водећим државама НАТО и ЕУ скоро да се куну да ће они бити „прави издајници” и неће одуговлачити са решавањем статуса Косова и Метохије. У стању су чак да им се извину за „време неразумног чекања”. Јадан је народ који има такве представнике који су спремни да причају о сецесији своје националне територије.

Уставна обавеза свих који се баве политиком у Србији јесте да чувају суверенитет, интегритет и територијалну целокупност..! Политика не може бити покриће за непријатељско деловање, које треба кривично процесуирати.

Решење за Косово и Метохију треба тражити у највишем степену аутономије у оквиру Републике Србије и без промене међународно признатих граница. Ако спонзори тзв. косовске независности не желе да промене одлуку, онда Србији остаје могућност да им никада не да сагласност на решење које је успостављено насиљем и које се жели постићи уценом. Око 2,5 милиона Срба у Првом и Другом светском рату је страдало за Србију и ове њене границе.

12 <http://gracanicaonline.info/2016/10/12/matija-beckovic-kosovo-je-jedino-polje-a-ostalo-su-poljane/>

Комунистички несоји су дозволили да једино Србија од бивших република има две аутономне покрајине. По том критеријуму, Хрватска је требало да има пет до седам аутономних покрајина. То је само доказ колико је Јосип Броз и врх КПЈ радио против српских националних интереса. Последице тог чињења осећамо и данас, кроз продужено деловање грађанске политичке опције у Србији, која суштински анимира и бори се за глобалистичку идеологију и интересе Запада.

Зато било какав споразум са лажном државом Косово, изван Устава Републике Србије, под уценом Запада, јесте опасан српски неспоразум који легализује пут те творевине у окриље НАТО-а и ЕУ. То би трајно пореметило унутрашњу стабилност у Србији, све до доласка власти која би огласила тај тзв. Споразум неважећим и нелегитимним из више разлога, а све оне који су на неуставан начин извршили сецесију државне територије привела и кривично процесуирала.

Ослободити Србију из колонијалног загрљаја веома је тежак задатак за садашње генерације, јер је много институција и утицајних појединаца који сматрају да је то природно стање и израз савремених међународних односа. У медијима политичке елите тврде народу како смо суверена држава, а у пракси се ниједна стратешка одлука не доноси без сагласности водећих сила колективног запада. Због тога је тако непроменљива одлука око пута Србије у ЕУ, па чак и онда када нас услове да ће пре тога морати да се призна лажна НАТО држава Косово и Метохија. Ни такав отворен став ЕУ, који је постао део поглавља 35 не може да уразуми већину политичких партија власти и опозиције да је дошло време да се одустане од пута у такву ЕУ и направи стратешки заокрет ка истоку, ка Руској Федерацији, Кини и БРИКС-у.

ЗАКЉУЧАК

Стање сукобљености у Европи и на Балкану тежишно изазива глобалистичка идеологија коју баштине и намећу водеће силе ЕУ и НАТО. Оне желе да се питају за све што се дешава у Европи, али то реално више није могуће јер су настали и нови центри моћи у свету, који по сваку цену штите свој систем вредности и националне интересе у међународним односима. Колонизација Европе преко ЕУ све мање постаје реална, јер постоје државе које не желе да трпе то насиље, као што су Мађарска и Словачка. На тај процес ресуверенизације држава у Европи позитивно делује избор председника САД Доналда Трампа и његова визија суверенизма Америке, па и света у целини. Глобалистичка ЕУ није свесна да је прошло време униполарног света, у

сваком погледу. Стратешки приступ инструментализације других народа и држава у Европи, од стране ЕУ и Велике Британије неодољиво подсећа на Трећи рајх. То се посебно препознаје у политичким и медијским обележјима догађаја у току Украјинске кризе.

Признање независности Косова био је и остао „главни услов за улазак Србије у ЕУ”, а актуелна власт у Србији и даље непрекидно говори, као и прошла, да „не види други пут за Србију, осим пута у ЕУ”, те да ЕУ нема алтернативу. То је тај самоубилачки нагон дела наопаке и лакомислене квазиполитичке елите у Србији. Све те партије не презентују вољу народа, али су под огромним утицајем водећих држава Запада и примају огромна финансијска средства за своју медијску промоцију и компромитовање националних партија и покрета који се боре за заштиту виталних националних интереса.

Америци и водећим државама НАТО-а, након 25 година од окупације тог дела Србије, треба сада „међународна тапија” да га држе трајно под њиховом контролом. Не боре се Американци, Британци, Немци и Французи за срећу и демократију „косовара”, него за дугорочне своје интересе јефтиног базирања снага и изградњу војне инфраструктуре на југоистоку Европе, на централној позицији, раскршћу цивилизација, религија и нарко трафикинга. Из тих разлога не дозвољавају да границе Србије остану непромењене, а да се проблем Косметске кризе реши демократским путем остваривања права Албанаца по највишим међународним стандардима.

Срби не треба да се чуде данас свему томе што нам се дешава на Косову и Метохији, јер убирају плодове деловања власти у оквиру промашених Бриселских преговора, који су вођени мимо УН, често супротно Уставу Републике Србије. Крајње је време да се прекине са погубном политиком неуставног деловања и постепеног признавања сецесије и окупације Косова и Метохије.

Већина Албанаца на Космету зна да лажна држава Косово неће дуго трајати и питање је околности и времена када ће све то бити поништено, а српска застава ће се поново завијорити на Шари и Проклетијама, исто као што је учињено и након Другог светског рата, када је престала да постоји фашистичка творевина. Косово и Метохија су, према Уставу Србије, део српске државе, што је потврђено Резолуцијом 1244 Савета безбедности УН. Србија треба да учини све да се процес преговора врати под окриље УН, у складу са Резолуцијом 1244 СБ УН. У складу са тим, потребно је да се у састав снага КФОР-а укључе и оружане снаге других држава које нису чланице НАТО-а. Недопустиво је даље пузајуће испуњавање налога и захтева НАТО-а и

урушавање виталних српских националних интереса. Без части и поноса на своје претке нема боље будућности. Губитком Косова и Метохије наставио би се процес дезинтеграције Србије.

Блаженопочивши митрополит Амфилохије Радовић о потреби очувања Косова и Метохије на литијама, поводом одбране светиња у Црној Гори, рекао је: „И док буде било последњег потомка овога народа, да кажемо да је Косово наша зеница, да кажемо да је Косово срце нашег срца, да је Косово наш свети град Јерусалим и да се ми њега као своје душе и судбине своје не можемо одрећи, ни у овом земаљском животу нити у оном Божијем непролазном.”

Идеја тзв. Велике Албаније мора да нестане на Косову и Метохији, а не да се потхрањује формирањем и признавањем лажне државе Косово. То је завет предака за будућа поколења. Тај корак постепеног ослобађања Космета од окупације НАТО снага и екстремних албанских сепаратиста јесте саставни део процеса деколонизације Србије. Повратак суверенитету државе Србије биће реалан тек онда када се направи отклон од глобалиста у Европи и суверенизам постане део наше стратегије и националних интереса.

ЛИТЕРАТУРА:

1. <https://www.pravda.rs/2023/2/17/ramina-izjava-opasna-pretnja-plan-da-se-sistemom-malih-koraka-mozemo-probudimo-u-velikoj-albaniji/>
2. <https://sputnikportal.rs/20230129/kucnuo-je-cas-zar-stvarno-neko-misli-da-moze-da-se-roditi-srpski-vladar-koji-ce-da-izda-kosovo-1150117732.html>
3. <https://www.novosti.rs/crna-gora/vesti/931438/kosovo-nebesko-resenje-srpskoga-pitanja-reci-matije-beckovica-prodrle-dusu-svih-srba-video>
4. <http://gracanicaonline.info/2016/10/12/matija-beckovic-kosovo-je-jedino-polje-a-ostalo-su-poljane/>
5. <http://www.paradoks.rs/strategija-nato-mini-repriza-ratova-na-balkanu/>
6. Политика 04.05.2018.
7. <http://www.pravda.rs/2018/5/4/nato-podrzava-razvoj-kosovskih-snaga-bezbednosti/>
8. *Припрема и извођење противтерористичких дејстава на Косову и Метохији 1998. године*, Институт ратне вештине, ГШ ВСЦГ, Београд, 1998.

9. <http://www.pravda.rs/2018/6/3/dodik-otmu-kosovo-pa-pricaju-da-nema-promena-granice/>
10. <https://www.novosti.rs/vesti/politika/922636/cetiri-temelja-veliku-albaniju-vlade-pristine-tirane-zajednickoj-sednici-potvrdile-opasan-plan>
11. <https://rs.sputniknews.com/analize/202010011123495552-nato-se-grubo-umesao-u-status-kosova/>
12. <https://rs.sputniknews.com/20211122/kurti-fantazira-srbija-kao-rusija---od-srpske-pravi-belorusiju-a-od-crne-gore---ukrajinu--1131802696.html>
13. <https://www.pravda.rs/2024/1/14/vucic-javno-ogolio-nato-evo-sta-nam-spremaju-suprotno-un1244/>
14. <https://rt.rs/rusija/71841-oruzje-amerika-sad-kim-kosovo-zaharova-rusija/>
15. <https://www.politika.rs/scc/clanak/616569/Takozvano-Kosovo-postalo-privredni-clan-Parlamentarne-skupstine-NATO-a-Madarska-jedina-bila-protiv>

Драган Петровић¹

ПРОМАШЕН ЕКОНОМСКИ МОДЕЛ СРБИЈЕ – ОСНОВНА ОБЕЛЕЖЈА И ПОСЛЕДИЦЕ

Сажетак: У Србији је током протеклог постоктобарског периода у континуитету доминантан неолиберални економско-социјални модел. Уз извесне корекције, он је присутан и у периоду претходне деценије. Тако су пословне банке око 90% у страним рукама, индустријска производња још није достигла ни приближно ниво из 1990. године, а пољопривреда је на битно мањим капацитетима него раније. Спољна задуженост се повећава, смањује се број становника (негативним природним прираштајем и исељавањем у иностранство), док платежна моћ популације стагнира. Спољнотрговински биланс је изразито негативан, а трговински ланци добрим делом у страним рукама. Иако држава спроводи извесне социјалне мере, а неке гране привреде постижу резултате (грађевинарство, па и саобраћај и др), неопходне су суштинске промене макроекономског и социјалног модела у земљи. То се посебно односи на финансијску сферу, обнову пољопривреде и реиндустријализацију земље.

Кључне речи: Србија, економски модел, неолиберални економско-социјални модел, неокејнзијански економско-социјални модел, макроекономија, финансије, банкарство.

УВОД

Србија је због санкција, рата у окружењу и распада заједничке државе СФР Југославије, током деценије деведесетих година прошлог века била у специфичном привредном и друштвеном амбијенту. Свакако да су то били битно ограничавајући фактори за привредну делатност. Са друге стране, ако су СР Југославија, односно Србија и Црна Гора, имале неке предности након политичких промена 2000. године у Србији, онда је то коришћење искуства транзиције земаља Источне Европе у претходном периоду. Тада је већ постало јасно да неолиберални модел економије не даје препоручене резултате. Неолиберални модел или његове варијанте препоручене за бивше социјалистичке земље у виду Вашингтонског консензуса, „шок

¹ Проф. др Драган Петровић, научни саветник, Институт за међународну политику и привреду, Београд.

терапије”, сам по себи се већ показао мало успешним. Међутим, и у том моделу су постојали различити приступи, нарочито по питању приватизације основних средстава које су стварале претходне генерације. Такође, однос са ММФ-ом, затим заштита домаћег индустријског и банкарског сектора, биле су лекције и искуства одакле се могло приступити оптималнијим решењима, прилагођеним амбијенту у којем се налазила привреда Србије. Нарочито се чинио правичнији модел приватизације где би се ваучери поделили или свим становницима пунолетним земље, а паралелно са тим, додатни запосленима у конкретним фирмама, које опет нису морале да се у целини продају. Међутим, политичке околности, вишеструке кризе у том правцу, отежавале су и усложњавале привредни амбијент након 2000. године. Томе треба додати и напетости везане за интегритет земље, имајући у виду статус јужне српске покрајине Косова и Метохије, као и позицију Црне Горе, где је Мило Ђукановић подређивао сепаратизам и отежавао нормално функционисање савезне државе. Међународни амбијент био је нешто повољнији него деведесетих, јер су се стварали зачеци мултиполаризма у међународном поретку, али су постојале различите кризе и противречности. Још увек је на Балкану била преминација утицаја НАТО-а и САД, уз секундарни утицај ЕУ, док је утицај Русије и Кине био далеко мањи. Процеси приватизација су се одвијали под кључним утицајем западних центара моћи. Формирана је и организација која ће прерасти у политичку странку Г17 Плус. Она се залагала за брзу приватизацију и дерегулацију државе у области привреде, односно за неолиберални концепт оличен управо у тзв. Вашингтонском консензусу, односно „шок терапији”. Та странка ће изаћи на парламентарне изборе у децембру 2003. године, потом ући у Владу и тиме одредити, у највећем, судбину економског концепта земље у постоктобарском периоду. Неолиберална економија која је већ имала снажан утицај на читав постоктобарски период и велики утицај на читав ДОС (посебно на Демократску странку), сада је и званично постала владајући фактор преко Г17 Плус. То је парадокс да је огромна већина грађана у децембру 2003. гласала за странке са другим економским концептом, а да су управо укључивањем на мала врата Г17 Плус и доделом њеним кадровима министарства привреде, власти омогућиле „шок терапију” у пуној мери.

ПРИВАТИЗАЦИЈА У СРБИЈИ

Србија је имала прилику да извуче одређене закључке из искустава других земаља у транзицији преко модела приватизације који су тамо примењени. Међутим, примењен је неолиберални модел, брзе

приватизације са често врло сумњиво одржаним тендерима. Укупан добитак од приватизације из периода до 2008. године је свега само око 2,5 милијарди \$ и то је, у највећем, уложено у потрошњу. Поразан је исход рецимо стратешки важног за текстилну индустрију предузећа вискозе из Лознице које је запошљавало 11.000 радника. Након приватизације је потпуно угашено. Тако је снабдевање текстилне индустрије у Србији овим материјалом престало и то компликује опстанак читаве гране индустрије.² За предузеће Гоша, које је гигант, добијена су смешно мала средства од приватизације.³

Велики проблем привреде Србије је неуспешност њене реиндустријализације. Србија је једна од ретких земаља у Европи која, посматрано у индексираним \$, има мању индустријску номиналну производњу него 1990. године, и то ни читаву половину. Са друге стране, додатни проблем је власничка структура те индустрије која је добрим делом у страним рукама.

Нарочито тешка ситуација је у пословном банкарству. Ту је удео домаћег банкарског сектора стално опадао и након 2000. године. Почетком 2012. године, Србија је имала 33 пословне банке, од чега су 12 биле у власништву домаћих лица, а 21 у власништву странаца. Удео у капиталу и запосленима био је око једне четвртине, када су у питању домаће банке.⁴ Међутим, следећих година ситуација се даље погоршава, па су продате Комерцијална банка, потом Чачанска банка и др. Тако је удео домаћег банкарског сектора данас изразито мали, чак симболичан. Ту је АИК банка, потом Поштанска штедионица и још неке мање банке. Поред тога, домаћа штедња је веома мала, чиме се отежава могућност реализације концепције да су инвестиције приближне штедњи ($I=S$). На тај начин се домаће фирме налазе у искушењу да позајмљују средства од страних банака у Србији или са финансијског тржишта у иностранству. Стране банке у Србији руководе се сопственим интересима, а често им на руку иде и политика Народне банке Србије која даје претерано високе референтне каматне стопе. Тако, стране

2 <https://bif.rs/2025/03/u-srbiji-25-odsto-privatizacija-je-bilo-neuspesno/>

3 О лоше спроведној приватизацији у Србији, као и о тешком стању њене индустрије сада видети у: Ђукић Ђорђе, Драшковић Божо, *Србија од санкција до неоколонијалне привреде*, Прометеј, Нови Сад, 2023; Такође у: Рајко Буквић, Драган Петровић део о индустрији у: Комазец Слободан, Буквић Рајко, Димитријевић Бојан, Петровић Драган, *Србија у савременим геоекономским процесима*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2022.

4 Будимир Стакић, *Међународне финансијске институције*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2014, део „Транснационализација банака у Србији и власничка структура”, стр. 22-24.

банке у Србији које, истина, послују у привредном окружењу пуном ризика, могу на основу високих каматних стопа остварити солидне добитке од штедње српских правних и физичких лица, те добитак носе у своје државе.

Једини српски велики трговински ланац Делта Макси продат је почетком 2011. године, што је економиста Јово Дробњак тада оценио као дугорочно посматрано погубан потез.⁵ Трговински ланци налазе се превасходно у страним рукама, што није добро ни са економског аспекта, као ни са аспекта безбедности државе.

Удео индустријске производње у БДП у 2021. години био је 21,7%, да би 2010. године био сведен на 15% (у таквом омеру је остао приближно и следећих година). Број индустријских радника сведен је од једног милиона у Србији колико их је било око 1990. године на око 300.000 радника 2012. године.⁶

ДРУШТВЕНЕ И СОЦИЈАЛНЕ НЕЈЕДНАКОСТИ У СРБИЈИ

Друштвене и социјалне неједнакости у Србији су веома изражене. На основу анкета о доходу и животном стандарду, коефицијент неједнакости износи 0,38–0,39, што је знатно изнад просека ЕУ, дакле лошији показатељ него рецимо у Словачкој, Чешкој, Словенији, Хрватској. Ово је Гини коефицијент измерен после финансијских корекција и трансфера. Такође је проблем и то што пензије у Србији прима тек 79% жена старијих од 65 година. Међу најугроженијим категоријама су: део пензионера (због малих пензија), неформално запослени, samozапослени и запослени који имају низак интензитет рада и др.⁷

ПОКУШАЈИ ФИНАНСИЈСКЕ КОНСОЛИДАЦИЈЕ

Привреду Србије у периоду након 2012. године карактеришу покушаји финансијске консолидације, али и додатног задуживања, са образложењем да се то ради најчешће у правцу капиталних инвестиција. Од почетка сукоба у Украјини, полако, али сигурно, опада

5 Јово Дробњак, *Криза ума*, Српска краљевска академија научника и уметности, Београд, 2021, стр. 25-30.

6 Исто, стр. 149.

7 Бојан Димитријевић, стр. 220, у: Комазец Слободан, Буквић Рајко, Димитријевић Бојан, Петровић Драган, *Србија у савременим геоекономским процесима*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2022.

домаћа производња енергије, те увоз из Русије постаје мањи и (или) скупљи. То додатно погоршава економску ситуацију Србије.⁸ Увоз струје се повећава, а последице неулагања у енергетски сектор све су видљивије. У исто време у међународној трговини долази до раста протекционизма, нарочито везано за концепцију нове Трампове администрације.⁹

Србија је геоекономски везана са највећим делом трговинске сарадње са ЕУ, одакле долази и 68% капитала. Преко 85% пословно банкарског сектора је у страним рукама.

Економија Србије је највећим делом потпуно отворена и окренута ЕУ. Она не користи искуства азијских земаља која су окренута извозу, а имају пливајући курс валуте. Насупрот томе, Србија има фиксни валутни курс. То, по мишљењу професора Ђорђа Ђукића, знатно отежава вођење успешне макроекономске политике. Он указује на то да пливајући курс стимулише фискалне власти да буду дисциплиноване у смислу буџета, расхода. Такође, да добро размисле о граничном прагу докле земља сме да се задужује. Он сматра да мала отворена економија нема другу опцију него да привредни раст обезбеђује на основу извоза производа са вишом фазом обраде и уложеног знања, а не радне снаге, преко страних компанија у Србији. У исто време, професор Ђукић указује на то да се Србија чак и задужује да би одбранила свој курс (фиксни курс) и како економију лоше воде постојеће власти.¹⁰

МЕРЕ ОЗДРАВЉЕЊА ПРИВРЕДЕ СРБИЈЕ

Међу мерама које би могле да помогну покретање привреде Србије биле би оне које подстичу све компоненте агрегатне тражње. То је раст извоза, лична потрошња, државне инвестиције. Мере индивидуалне штедње могу дати резултате само у случају потпуне искоришћености капацитета, дакле у околностима рецесије не могу дати пуни допринос.

8 <https://novaekonomija.rs/ostalo/finansijske-institucije-redom-smanjuju-procena-rasta-srpske-privrede-javni-dug-ipak-nije-ugrozen>

9 <https://novaekonomija.rs/ostalo/banke-i-analiticari-spustaju-procena-rasta-srpske-privrede-u-ovoj-godini-ko-je-kriv-probleme-u-ekonomiji>

10 <https://rs.bloombergadria.com/ekonomija/srbija/25343/dukic-srbija-se-zaduzuje-da-bi-branila-kurs/news>. Ради се о конкретно о периоду последњих година, када је на власти напредна странка.

Инвестиције у инфраструктуру и реални сектор могу дати резултате оживљавања привреде. Такође, инвестиције у иновације, технологију, развој, потом образовање, здравство. Уколико се подстицај потрошње усмери селективно, ка категоријама које су ниже социјалне и ниже платежне, онда се поред оживљавања привреде може подстаћи и социјална компонента, а у исто време они имају и већу склоност ка потрошњи.¹¹

Велики проблем привреде је слаба кредитна подршка. У том правцу проблем је и то што су пословне банке у огромном уделу у страном власништву. Развојна банка би значајно помогла у том правцу. У прелазном периоду би се Народна банка Србије могла ангажовати да купује обвезнице неке од преосталих државних банака. Уколико би Народна банка Србије кредитирала инвестиције инфраструктурне, то не би директно значајно повећавало инфлацију (као у супротном случају ако би се та средства давала за повећање плата, већ за инвестиције и повећање производње).

Дакле дугорочан напор Србије био би у правцу ревитализације државних и приватних (српских) банака. Тако би Поштанска штедионица могла да послужи, поред развојне банке. Референтна каматна стопа Народне банке Србије не би требало да буде претерано висока, посебно у периоду када се још обнавља домаћи банкарски сектор. У супротном, уколико је значајно већа од стопе инфлације, она фаворизује добитак страних банака које послују у Србији.

Професор Слободан Комазец сматра да би дозирано усмеравање дела емисије новца ка реалној економији могло ојачати српску индустрију и производњу. Предуслови за то су: стабилност спољне вредности новца, везане за приближну равнотежу платног биланса и спољних финансија уопште; остваривање одређених структуралних промена у привреди посебно одређене производње и инвестиција, односно потрошње, подржаних кроз монетарно-кредитну политику; стварање акумулације (штедње) у привреди. То би помогло остваривању пуне запослености и стабилности цена.¹² Проблем Србије је у негативном природном прираштају, чему треба додати и масовни одлазак у иностранство дела радног и репродуктивног становништва.

11 Бојан Димитријевић, стр. 215-216, у: Комазец Слободан, Буквић Рајко, Димитријевић Бојан, Петровић Драган, *Србија у савременим геоекономским процесима*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2022.

12 Слободан Комазец, *Спајање емисије новца и реалне економије*, квантитативно и селективно монетарно регулисање, библиотека Савремена криза и изазови будућности, Београд, 2020, стр. 21.

Поред тога, постоји извесна незапосленост, што довољно говори о слабости привреде. Отуда се економско оздрављење мора синергијски водити са мерама демографске обнове.

Посебан проблем у Србији су финансирање капитала малих и средњих предузећа. Економиста Бојан Димитријевић сматра да би ту могла да помогне Народна банка. „Треба размислити да Народна банка Србије уведе горњи праг за кредитирање станова и некретнина и доњи праг за кредитирање малих и средњих предузећа, што би могло смањити цене станова и повећати привредну активност. Многе земље користе средства својих народних банака, јер циљеви нису само ниска инфлација и финансирање стабилности, већ и одржање запослености и подстицај привредном расту.”¹³ Дакле, подстицање тражње у рецесији може подстаћи раст БДП, посебно стога што Србија нема ни превелики јавни дуг, па не треба по сваку цену да даје акценат на одржавању равнотеже буџета.

Подстицање извоза је такође веома битно. Међутим, ту је проблем фиксни курс динара, па би се посебним мерама могло деловати у правцу прављења домаћих кластера за извоз, ако се већ политика курса не би мењала.

Веома је важно смањити друштвену неједнакост у Србији. Изражена друштвена неједнакост обара агрегатну тражњу, обара привредни раст, смањује социјалну и националну кохезију, смањује степен друштвеног поверења и осећања социјалне правде. Једна од најважнијих мера у том правцу била би појачавање прогресивног пореза, како на приходе, тако и на имовину. Следеће мере биле би: повећати опорезивање на ренту која подиже богатство појединаца, а не утиче на стварање новостворене вредности; опорезивање нееластичних фактора као што су некретнине и земљишта, високи приходи; подстицати помоћ младим талентима и погодности код студирања и запошљавања; појачати антимонополско законодавство; појачана контрола трансферних цена, посебно када су у питању стране фирме у Србији. Најзад, требало би појачати социјалне мере око заштите сиромашне деце и могућности њиховог школовања.¹⁴

Ако бисмо фиксирали мере за оздрављење и јачање привреде Србије то би била начелно брза и ефикасна примена технолошких

13 Бојан Димитријевић, стр. 217, у: Комазец Слободан, Буквић Рајко, Димитријевић Бојан, Петровић Драган, *Србија у савременим геоекономским процесима*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2022.

14 Бојан Димитријевић, наведено дело, стр. 218.

достигнућа у привредном развоју, пораст унутрашње и међународне конкурентности, активна и снажна државна интервенција која подстиче индустријске политике и привредни развој, динамичан раст спољне трговине и извоза.

Уколико посматрамо спољнотрговински концепт, видећемо да је он у доброј мери у Србији заснован на либералној школи. Тако је Србија у календарској 2022. години имала негативан спољнотрговински биланс од близу 12 милијарди евра. Тачније, извоз од 29 милијарди евра и увоз од 41 милијарде евра.¹⁵ Додатан проблем је и структура извоза, где истакнути део заузимају стране фирме у Србији.

Ако посматрамо искуства земаља које су постигле изузетан привредни раст у савременој историји, видећемо да, у рецимо случајевима Кине, Јапана, али и далекоисточних „змајева”, такву меркантилистичку политику карактерише изражена индустријска политика, субвенције домаћим привредним гранама и подстицајни кредити за инвестиције и развој.¹⁶ Готово све земље имале су високу стопу штедње (нарочито Кина и Јапан), што је била претпоставка за високо инвестирање и уравнотежен платни биланс који ће касније бити праћен израженим суфицитима; велико улагање у образовање, иновације, истраживање и развој, што је допринело високим стопама раста и огромном порасту људског (хуманог) капитала.

У остваривању високих стопа раста и одабиру исправног и делотворног модела раста, ове земље су одбациле логику неолибералне економије, који су ММФ и Светска банка, заједно са Министарством финансија САД, наметали мање развијеним земљама.

Српски економиста Бојан Димитријевић препоручује радове економисте Ерика Рејнерта који је преферирао развој привредних грана са растућим приносима и економијом обима (масовна производња) која доводи до смањења фиксних трошкова по јединици производа. То за основну последицу има раст плата, продуктивности и конкурентности. Насупрот економском либерализму, богатство, по мишљењу Рејнерта, не доноси потпуна конкуренција већ тржишне структуре засноване на тржишној моћи (монопол, олигопол, ограничена конкуренција) које повећавају баријере за улазак у грану и отежавају равномернији

15 <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20230717-spoljnotrgovinska-robna-razmena-konacni-podaci-2022/?a=0&s=0501>

16 Драгана Митровић, *Међународна политичка економија*, Чигоја, Београд, стр. 255.

технолошки развој.¹⁷ Према томе, треба радити на развоју индустрије и развоју високих технологија, без којих нема озбиљнијег привредног продора.

Коришћење монетарних и фискалних мера у правцу постизања пожељне макроекономске и финансијске стабилности, као и привредног раста, те одржавања и социјалне политике, су могућности које треба користити у складу са текућом ситуацијом. О томе пише и професор Слободан Комазец, да у датој ситуацији треба наизменично користити монетарне и фискалне инструменте да би се деловало на интерну и екстерну економију.¹⁸ Уколико се укључи у постојање екстерне економије, постојање суфицита или дефицита платног биланса (и нето прилива и одлива капитала), уз постојање проблема унутар националне економије, ситуација се усложњава. На унутрашњу равнотежу и агрегатну тражњу монетарна политика делује индиректно, а на спољну директно. Супротно томе, фискална политика делује директно на унутрашњу тражњу и потрошњу, а индиректно на платно-билансне односе. Ефикасна монетарна политика зависиће од тога и колико је у садејству мерама фискалне, посебно буџетске политике као целине. Ако се води експанзивна фискална политика (буџетски дефицит, пораст јавних расхода и др.), али и рестриктивна монетарна политика у циљу стабилизације, овде би имали међусобну супротстављеност два дела макроекономске политике. Ово посебно из разлога што експанзивна

17 Бојан Димитријевић, „Како да Србија постане богата и просперитетнија земља”, *Печат*, 11. април 2025, <https://www.pecat.co.rs/2025/04/kako-da-srbija-postane-bogatija-i-prosperitetnija-zemlja/>

18 Могуће су бројне комбинације и монетарне и фискалне политике у условима постојања експанзије, инфлације, дефлације и рецесије унутар националне привреде. Ако уз дату тражњу у привреди дође до формирања буџетског суфицита, монетарна политика мора да буде рестриктивна, и обрнуто. Проблем се јавља када се у комбинацији тих мера појави дефлаторна ситуација и инфлација, односно инфлација и рецесија (повећана високом незапослености). То је у теорији познати случај инцесије, односно стагфлације или још горе стампфлације. При томе, инцесија се односи на стање у привреди које карактерише инфлација и рецесија, код стагфлације ради се о инфлацији и стагнацији у привреди, а код стампфлације – комбинација високе инфлације и привредне регресије (опадање). У Србији то још није случај, већ треба предузимати мере да до овако тешких ситуација не дође. Слободан Комазец, *Координација монетарне и фискалне политике у подстицању развоја*, библиотека Савремена криза и изазови будућности, Београд, 2019, стр. 12.

фискална политика подстиче инфлацију трошкова и расподелу где је монетарна политика неефикасна.¹⁹

Економиста Јово Дробњак даје концепт могуће реиндустријализације Србије и начина финансирања од домаћих извора и циљаних кредита, који би, ако би се прихватио, дугорочно могао да постигне осетне резултате.²⁰

Свакако да би се у координацији са једне стране стратегије стављања више грана домаће индустрије на ноге, комбиноване са сетом подстицаја и нецаринских (па краткорочно и царинских) баријера страним индустријским производима, Србија могла и у средњем року да постигне солидан резултат у реиндустријализацији. Наравно, за то је потребна и подршка домаћег законодавства и стварна опредељеност и решеност привредног и државног руководства као национални приоритет. Плашимо се да то није могуће у случају геополитичког и геоекономског опредељења ка искључивом путу ка ЕУ, и са друге стране, прихватања привредне концепције неолиберализма и либерализма.

Професор Ђорђе Ђукић сматра да је један од главних проблема Србије и њеног макроекономског модела фиксни курс динара. Фиксни курс динара, који је сада и крајње нереалан, са једне стране подстиче увоз и дестимулише извоз.²¹ Са друге стране, подстиче рецесију и замагљује сагледавање важних макроекономских параметара, као што је, уосталом, реални БДП. Када би се сада фиксни курс заменио пливајућим, у постојећим околностима, могли бисмо да имамо, поред извесних и несумњивих добитака, и неке отежавајуће факторе.

ЗАКЉУЧАК

Уколико Србија у перспективи изврши измену економско-социјалног концепта од неолибералног ка јачању институција државе, подизања куповне моћи становништва и обнови производних

19 Слободан Комазец, *Координација монетарне и фискалне политике у подстицању развоја*, библиотека Савремена криза и изазови будућности, Београд, 2019, стр. 12-13.

20 Јово Дробњак, *Нови економски манифест*, Центар за изучавање традиције, Укронија, Београд, 2018.

21 Ђорђе Ђукић: *Već duže od decenije faktički guverner NBS sedi van te institucije – Nova Ekonomija*. Професор Ђукић се залаже у том правцу за промене у управљању Народном банком Србије, што изискује политичку сагласност власти и изгласавање у телима Народне скупштине Србије.

капацитета индустрије и пољопривреде пре свега, могла би у следећим годинама да очекује промене боље. Најпогодније су варијације некејнзијанске доктрине, односно економско-социјалног модела прилагођеног привредном и друштвеном амбијенту Србије. У том правцу, важно је исправити и негативне демографске трендове (негативан природни прираштај и одлазак на рад и исељавање у иностранство углавном економски мотивисано).

У избору економско-социјалног модела, утиска смо, могу помоћи и геополитичке промене у свету, где заживљује мултиполарни светски поредак. То смањује притисак и стеге мондијалних и атлантистичких центара моћи на српски простор и даје могућност избора економско-социјалног модела који је суверенији. Томе иду у прилог и промене гарнитуре власти у САД које смањују мондијалну агенду, и уопште, јачање утицаја Русије, Кине и других сила БРИКС-а у свету. Русија и силе БРИКС-а имају више разумевања и наклоности према српским интересима, а јачање суверенистичке концепције у САД значи смањење утицаја мондијалне матрице и притисака на мање земље, попут Србије и српских простора.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Књиге, научне монографије
2. Димитријевић, Бојан, Фабрис, Никола, *Макроекономија*, Едуконс, Сремска Каменица, 2009.
3. Дробњак, Јово, *Нови економски манифест*, Центар за изучавање традиције; Укронија, Београд, 2018.
4. Дробњак, Јово, *Криза ума*, Српска краљевска академија научника и уметности, Београд, 2021.
5. Ђукић, Ђорђе, Драшковић, Божо, *Србија од санкција до неоколонијалне привреде*, Прометеј, Нови Сад, 2023.
6. Комазец, Слободан, Петровић, Драган, *Глобална монетарна криза и нови геополитички и финансијски односи у свету*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2014.
7. Комазец, Слободан, *Координација монетарне и фискалне политике у подстицању развоја*, библиотека Савремена криза и изазови будућности, Београд, 2019.

8. Комазец, Слободан, *Спајање емисије новца и реалне економије, квантитативно и селективно монетарно регулисање*, библиотека Савремена криза и изазови будућности, Београд, 2020.
9. Комазец, Слободан, Буквић, Рајко, Димитријевић, Бојан, Петровић, Драган, *Србија у савременим геоекономским процесима*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2022.
10. Митровић, Драгана, *Међународна политичка економија*, Чигоја, Београд, 2012.
11. Петровић, Драган, *Историја индустрије Београда, развој и размештај индустрије Београда у XIX и XX веку*, Српско географско друштво, Том II, Београд, 2006.
12. Стакић, Будимир, *Међународне финансијске институције*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2014, део „Транснационализација банака у Србији и власничка структура“.
13. Стручни текстови на интернету
14. Димитријевић, Бојан, „Како да Србија постане богата и просперитетнија земља”, *Печат*, 11. април 2025, <https://www.pecat.co.rs/2025/04/kako-da-srbija-postane-bogatija-i-prosperitetnija-zemlja/>
15. <https://bif.rs/2025/03/u-srbiji-25-odsto-privatizacija-je-bilo-neuspesno/>
16. <https://novaekonomija.rs/ostalo/finansijske-institucije-redom-smanjuju-procene-rasta-srpske-privrede-javni-dug-ipak-nije-ugrozen>
17. <https://novaekonomija.rs/ostalo/banke-i-analiticari-spustaju-procene-rasta-srpske-privrede-u-ovoj-godini-ko-je-kriv-probleme-u-ekonomiji>
18. <https://rs.bloombergdria.com/ekonomija/srbija/25343/dukic-srbija-se-zaduzuje-da-bi-branila-kurs/news>
19. <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20230717-spoljnotrgovinska-robna-razmena-konacni-podaci-2022/?a=0&s=0501>
20. Ђорђе, Ђukić: Већ дуже од деценије фактички гувернер НБС седи ван те институције – Nova Економија.

Небојша Берак¹

ЕКОНОМСКИ ПОНОР КАО РАЈСКИ ОБЛАК БУДУЋНОСТИ И ПУТ ИЗЛАСКА СА ЗДРАВИМ ТЕМЕЉИМА

Сажетак: Србија се реално налази у великом проблему. Потпуно одсуство правде, морала, духовности, образовања, родољубља довело је отаџбину до ивице амбиса, потпуног понижења, енормног задужења, распродаје ресурса, промоције медиокритета, претварања криминалаца у некакве бизнисмене, куповине диплома и партијског именовања на одговорна места, запошљавања и добијања плате без доласка на посао, медијске блокаде и манипулисања свешћу народа са два пола – власти и такозване опозиције, који спречавају развој и промоцију здравих идеја препорода народа и државе у духовном, образовном, културном, економском родољубивом патриотском смислу. Не постоји здрава конкуренција идеја за добробит народа и државе. Политичка сцена се свела на представу „Лажа и паралажа” за наивни народ, постоји некажњивост за припаднике политичке сцене било да су власт или опозиција по принципима Давоса, да њихови не могу да одговарају пред лицем правде. Рак рана државе и највеће зло је тужилаштво које је задужено за очигледно уништавање истрага, а самим тим и праведног процесуирања. Највећа издаја државе и народа је безочна пљачка на свим нивоима, распродајом ресурса по мизерним ценама или вишеструким увећавањем цена на тендерима. Циљ овог рада је да укаже не само на економски понор који се „продаје” народу преко медија као рајски облак будућности, него и на конкретна решења која ће отаџбину Србију поставити као уређену државу која ће повратити у своје руке образовање, правосуђе, здравство, културу, безбедносне службе и војску, а предуслов за све то је наталитет и јака економија које су могуће ако се поставе на родољубивим принципима и темељима.

Кључне речи: економија, родољубље, образовање, правосуђе, тужилаштво, наталитет, изборни закон, медијски закон, култура, развој Србије.

¹ Мр Небојша Берак, магистар економских наука (стратегички менаџмент) – дипломирани инжењер електротехнике (енергетика).

УВОД

Како уверити људе да су наша уверења исправна?

Уверавање људи да су наша уверења исправна захтева разумевање њихових перспектива, слушање њихових ставова и прилагођавање комуникације према њиховим вредностима и циљевима. Ево неколико корака који би могли помоћи:

- Разумевање њихових перспектива: поставите питања и слушајте како би схватили шта је важно људима.

- Разумевање њихових приоритета омогућује вам прилагођавање своје поруке како бисте је усмерили према тим приоритетима.

- Комуникација вредности: идентификујте вредности које делите с људима и истакните како наша уверења подржавају те вредности. Комуникација на темељу заједничких вредности олакшава прихватање нових, здравих, патриотских и родољубивих идеја.

- Пружање доказа: поткрепите своја уверења релевантним чињеницама, истраживањима и примерима из праксе.

Осигурајте да ваша аргументација буде темељена на поузданим изворима како би била уверљива.

- Пружање доказа: поткрепите своја уверења релевантним чињеницама, истраживањима и примерима из праксе. Осигурајте да ваша аргументација буде темељена на поузданим изворима како би била уверљива.

ПРОБЛЕМИ НЕ ПОСТОЈЕ, ПОСТОЈЕ ЗАДАЦИ КОЈЕ ТРЕБА РЕШИТИ.

- Изградња савезника: Идентификујте људе који деле наша уверења и радите на изградњи савезништва с њима како бисте подржали нашу аргументацију.

ВЕРУЈТЕ У СЕБЕ – ТО ЈЕ ПОЧЕТАК УСПЕХА.

- Стрпљење и доследност: у уверавању људи, посебно у политичком контексту, важно је имати стрпљења и бити доследан. Промене у ставовима и политикама обично не долазе преко ноћи, па је важно наставити с доследним заговарањем.

ПОРАЗ НЕ ПОСТОЈИ, ПОСТОЈИ САМО ОДМОРИШТЕ БУДУЋЕГ ПОБЕДНИКА.

Важно је такође бити отворен за дијалог и расправу, те прихватити да се не слажу с нама у свему. Важно је градити мостове, а не зидове, како би се постигла конструктивна расправа и сарадња.

АКО НЕ ЗНАТЕ КОЛИКО ВРЕДИТЕ, НЕ ВРЕДИТЕ НИШТА.

ИНТЕГРИТЕТ – ОСНОВ РАЗВОЈА

Елементарна логика сваког успешног човека, предузећа, државе је да радиш с људима који имају:

1. ИНТЕГРИТЕТ,
2. ЕНЕРГИЈУ,
3. ИСТРАЈНОСТ.

Ако не постоји код особе особина број 1. ИНТЕГРИТЕТ, онда се друге две тачке и не разматрају.

Код политичких лидера и владалаца медијским простором у Србији је кључно да та особе нема ИНТЕГРИТЕТ да би сарађивао и радио с њом и да би била постављена на одговорну функцију. А интегритет је повезан са ДОСТОЈАНСТВОМ И КАРАКТЕРОМ.

А код особе се може све поправити сем КАРАКТЕРА, што значи да нема ДОСТОЈАНСТВА, а тиме ни ИНТЕГРИТЕТА.

Различита тумачења, различити системи вредности институција система доводе до колапса и ближи се тренутак, ако се то не заустави, да нестанемо као држава и народ, да будемо класична колонија, што у принципу и јесмо и сада без својих банака, трговинских ланаца, великих компанија, обрадивог земљишта, прерађивачких капацитета, великих домаћих извозника.

Пореска управа ће Вас опоменути већ након највише два дана ако нисте платили АВАНСНИ ПДВ, али ако сте блиски властима онда сте слободни и за милионске утаје ПДВ-а. Власт тумачи ПДВ и буџетска средства, средства која се одвајају за помоћ предузетницима, пољопривредницима, привредницима овако:

- ПЉАЧКАЈ,
- ДРПАЈ,
- ВАРАЈ,

уместо као поштен народ који као највредније у систему вредности има:

ПОРОДИЦУ,
ДОМОВИНУ,
ВЕРУ.

Без ВЕРЕ сте као дрво без корена, класичан балван који се обликује по жељи власника стоваришта.

Ако изгубимо ДОМОВИНУ неће бити ни нас ни будућих поколења.

Ако посустанемо, ова држава која је постала ДОО ПРЕДУЗЕЋЕ, постаће колонија, а ви и ваша поколења РОБОВИ. Влада потпуна колонизација свести и потребно је медије ставити под контролу родољубља, правде, моралних вредности, традиционалних верских вредности, образовања, поштења и престати са тровањем свести народа мрачним вестима које изазивају страх, незнађе, апатију, престати са стављањем наслова који немају везе с текстом или интервјуом, а елиминисати и искоренити у потпуности накарадни систем вредности.

Ако сте сагласни с оваквим накарадним стањем у држави, ћутите и НЕСТАЋЕТЕ са удељеном мрвицом хране, додељеним новцем за ваш глас и тиме ако на то пристајете проценили сте себе и своју породицу на мање од једног прасета или појединачно се сами процењујете на пар килограма свињског бута добијених од чувара отвореног конц логора у шта се претворила цела Европа па и Србија. А све што добијете, они који су вам то дали одмах вам отму кроз повећање пореза или цену електричне енергије, комуналних услуга и свега што власт држи под контролом ценовно или кроз акцизе.

На западу ПДВ има скраћеницу ВАТ и имају своје тумачење:

Варање

Атеизам

Терорисање

БДП у Србији није БДП, он је БДО,

Бруто

Друштвена

Обмана.

Све што гледате по медијима од стране власти, тужилаштва, БИА, полиције, вештака, провладиних медицинских радника и доктора је класичан СЛЕМП:

Силовање

Логике

Егзибицијом

Менталних

Перверзија.

Време је за буђење, нешто се дешава, судбина Србије и СРПСКОГ НАРОДА СЕ РЕШАВА.

ПРИНЦИП ДЕЛОВАЊА ВЛАСТИ И ТАКОЗВАНЕ ОПОЗИЦИЈЕ

1. Лажи, без ограничења.
2. Игнориши чињенице, доказе и настави упорно да лажеш.
3. Ако лаж не пролази код већине људи, не признај истину него делимично умањи лаж.
3. Разоткривену лаж потискуј и тиме елиминиши последице.
4. Ослони се на присталице да подржавају лаж.
5. Рачунај да велики број људи ћути ако је лаж пласирана од неког ауторитета, функционера. Једни због изостанка критичности према ауторитету, други због полтронизма.
6. Увек се ослони на чињеницу да велики део популације не осуђује лаж, јер и не практикује ту моралну норму.

Знаш ли у којој мери се примио у НАРОДУ?

Овај принцип се у огромној мери примио у народу, људи су то усвојили у огромној већини и то је нова МОРАЛНА НОРМА. Нико јој се више и не супротставља. Потпуна апатија и незнање, страх од губитка посла, од перспективе будућности и да се може живети нормално на основу знања и резултата рада, а не на основу партијске књижице, лажне дипломе, примењене силе ЈУРИШНИХ одреда странке,....

Зашто су људи на улици, зашто је Србија подељена?

Пола будала пљачка, убија, краде, лаже, вара, прави велеиздају, а ПОЛА НЕ ЗНА ШТА БИ ОД СЕБЕ.

Они који НЕЋЕ, пуштају оне који НЕ ЗНАЈУ.

А онда они који НЕ ЗНАЈУ показују шта ЗНАЈУ,

да би ови што НЕЋЕ дошли у ситуацију да и они постану они који НЕ ЗНАЈУ, само овај пут НЕ ЗНАЈУ ШТА БИ ОД СЕБЕ, као последица тога што су рекли да НЕЋЕ.

Наравно, овде се ради о ГЛАСАЊУ, где оних три милиона КОЈИ НЕЋЕ, ПУШТАЈУ оне који НЕ ЗНАЈУ ДА УПРАВЉАЈУ СРБИЈОМ НА ЕКОНОМСКОМ И ПОЛИТИЧКОМ ПЛАНУ.

ОВО СЕ ТИЧЕ СВАКОГА У СРБИЈИ!

Економски понор је ослањање на стране инвестиције, а не домаћу привреду и пољопривреду ради економског напретка. Сулудо и слепо стремљење ка ЕУ, тапшање смртних непријатеља Србије, њихове канцеларије у министарствима, па и цели спратови, образовање у рукама Немачке и Хрватске дугорочно изазивају катастрофалне последице и воде нестанку народа и државе, а томе доприноси и Српска православна црква са патријархом Порфиријем који дугорочно ради на комадању и цепању СПЦ претварањем епископа и у Архиепископе, а они имају право једини да траже аутокефалност, екуменизам и јеретичко наступање патријарха и епископа (а посташе и архиепископи као да је сваки од њих СВЕТИ САВА у најмању руку) који не поштују света Апостолска правила, убија духовност, вољу, родољубље, и најбитније, ВЕРУ овог народа како није убијана у историји Срба и Србије.

Како нас варају те такозване западне демократије које су у суштини неонацистичке по свим параметрима, како бескрајно свака власт од 2000. године до данас испуњава све жеље Немачке, Француске, Енглеске, Сједињених Америчких Држава, ЕУ, можемо видети кроз примере шта је до сада спроведено нама говорено и како је спроведено:

- Склоните Милошевића и убрзајте пут у ЕУ. Резултат – Бодова 0.

- Испоручите све генерале у Хаг и убрзајте пут у ЕУ. Резултат – Бодова 0.

- Испоручите Младића и Карацића и убрзајте пут у ЕУ. Резултат – Бодова 0.

- Истопите тенкове и наоружање и убрзајете пут у ЕУ. Резултат – Бодова 0.

- Распродајте све ресурсе и богатства и убрзајете пут у ЕУ. Резултат – Бодова 0.

- Погасите домаће банке и убрзајете пут у ЕУ. Резултат – Бодова 0.

- Потпишите СОФА споразум да НАТО шета Србијом и да могу да убијају, силују и не одговарају пред српским правосуђем и да без најаве улазе и пролазе бесплатно кроз Србију и убрзајете пут у ЕУ. Резултат – Бодова 0.

- Потпишите ССП и убрзајете пут у ЕУ. Резултат – Бодова 0.

- Дозволите геј параде и убрзајете пут у ЕУ. Резултат – Бодова 0.

- Растурите („реформишите”) школе и судове и убрзајете пут у ЕУ. Резултат – Бодова 0.

- Поставите границе на Јарињу и Мердару и убрзајете пут у ЕУ. Резултат – Бодова 0.

- Потпишите бриселски споразум 1. и 2. и убрзајете пут у ЕУ. Резултат – Бодова 0.

- Уништите све институције Србије на северу Космета и убрзајете пут у ЕУ. Резултат – Бодова 0.

- Признајте „Косово” и убрзајете пут у ЕУ. Де факто је признато, а за де јуре само недостаје да све те споразуме верификује и сама скупштина Србије која је машина за гласање и ништа више од тога. Резултат – Бодова 0.

- Потпишите ИПАП споразум и убрзајете пут у ЕУ. Резултат – Бодова 0.

- Поклоните се у Поточарима и убрзајете пут у ЕУ. Резултат – Бодова 0.

- Дозволите рад и финансирање НВО од стране западних земаља и НВО и убрзајете пут у ЕУ. Резултат – Бодова 0.

- Доведите робовласничке компаније и убрзајете пут у ЕУ. Довели, дају из кредита који ми враћамо и плаћамо, плаћају енормно безобразно за свако радно место, бесплатни плацеви, инфраструктура, а онда се они спакују након што потроше новац којим су измиривали

минималце за запослене који смо им дали из кредита које народ враћа и плаћа, а ослобођени су пореза на добит и имају низ других привилегија, а домаћим компанијама је чак укинут од 2014. године порески кредит који је омогућавао развој и ширење домаћих предузећа. Резултат – Бодова 0.

- Потпишите вашингтонски споразум и убрзајте пут у ЕУ. Резултат – Бодова 0.

- Спроведите велеиздајнички за Србију француско-немачки план за КиМ и бићете део ЕУ. Резултат – Бодова 0.

- Спроведите ковид агенду и убрзајте пут у ЕУ. Резултат – Бодова 0.

- Вакцинишите становништво и спроводите вакцинални терор и убрзајте пут у ЕУ. Резултат – Бодова 0.

- Промените делове Устава и убрзајте пут у ЕУ. Резултат – Бодова 0.

Тренутно актуелно:

- Гласајте против Русије у УН-у и убрзајте пут у ЕУ.

- Уведите санкције Русији и убрзајте пут у ЕУ.

- Снабдевајте Украјину гранатама, муницијом, дроновима, продајући западним земљама које ће то испоручити Украјини да би се онда Србија правила невина, а издајући неспорног и вековног пријатеља Русију.

- Војне вежбе одржавају само са НАТО-ом, али не и Русијом, Белорусијом, НР Кином иако постоји званична одлука највиших власти да смо неутрални и да нећемо одржавати војне вежбе ни са НАТО-ом, ни са Русијом, Белорусијом, НР Кином.

- Купују се авиони по екстремно високим ценама од смртних непријатеља Француске, као и радари, а ти авиони не могу да лете нигде сем изнад Србије. За исте паре су се могли купити вишеструко бројнији РУСКИ авиони Сухој 35 од пријатељске земље. Србија више не седи на две столице, она очигледно седи на столици дубоке државе, НАТО-а, западних земаља које су по свим параметрима недемократске и са промоцијом нацистичке идеологије и начина владања, што је очигледно из многобројних примера.

Склонили, испоручили, истопили, распродали, погасили, потписали, поклонили, дозволили, растурили, поставили, уништили,

практично признали, робовали, вакцинисали, променили, гласали... Спроводи се агенда обећана с највишег врха о промени свести овог народа изречена јавно 2018. године. И то накарадна промена свести мимо свих моралних и родољубивих начела.

Територија све мања, земља окупирана, у политичком систему вршљају западне политичке странке и НВО агентуре, фискални, економски систем колонизован, привреда робовласничка, спроводе се злочиначке здравствене агенде, трошкови живота свакодневно расту, непотизам, страначко секташтво, бела куга хара, Срби широм региона угрожени, дијаспора без утицаја иако одржава Србију стабилном и у животу слањем четири до пет милијарди евра годишње – више него што су стране инвестиције, мафија царује, системски криминал укореењен и организован, ријалити систем вредности доминантан, ваљају народу приче о путевима иако су вишеструко преплаћени и пружи на кредитима за које не исходују употребне дозволе и тиме лажно приказују задужење Србије које је дупло веће од званичног...

ДА ЛИ ИКО КОГА ЈЕ МАЈКА РОДИЛА БАР СА ГРАМОМ МОЗГА ВЕРУЈЕ ВИШЕ У НЕБУЛОЗЕ КОЈЕ НАРОДУ ПО НАЛОГУ ИЗ ИСТОГ ЗАПАДНОГ ИЗВОРА ПЛАСИРАЈУ ВЛАСТ и ТЗВ. ОПОЗИЦИЈА?

Јер ако верујемо, боље је да истог момента нестанемо него да останемо записани као народ који је себи дозволио сва ова понижења и који ће пристати и дозволити себи да одради још много тога зарад једног великог НИШТА.

Најбољи пример како се иде у економски понор просипањем приче о рајском облаку будућности и какво тужилаштво имамо је случај надстрешнице у Новом Саду и сва дешавања после тога до данас. Тужилаштво ради по диктату запада и уништава правду, економију, свест, савест овог народа својим чињењем, а боље рећи нечињењем.

Дугачак је списак оних које је требало ОДМАХ ухапсити због надстрешнице у Новом Саду. Особа број 1 због свог нечињења Загорка Доловац, врховни јавни тужилац, која је несавесним радом и мимо закона све детаље истраге стављала на сто председнику Србије Александру Вучићу и што је као тужилац наредила да се уместо само померања, цела срушена конструкција надстрешнице пребаци на другу локацију експресно и тиме дезавуише истрага и што није извршила ЗАПЛЕНУ КОМПЛЕТНЕ ДОКУМЕНТАЦИЈЕ везане за надстрешницу ОДМАХ ПРВОГ И ДРУГОГ ДАНА након трагедије; 2. директор завода за заштиту споменика културе Нови Сад, јер је допустио промену

изгледа железничке станице и саме надстрешнице; 3. директор архива града Новог Сада, јер је наводно нестао оригинални пројекат из 1964. архитекте Фаркаша и који је морао бити у Архиву града Новог Сада; 4. Зорана Михајловић одговорни министар; 5. Томислав Момировић одговорни министар; 6. Горан Весић одговорни министар који је пустио у рад објекат без употребне дозволе; 7. начелник грађевинске инспекције Нови Сад, јер је допустио почетак радова БЕЗ пројекта затеченог стања и ревизије пројекта затеченог стања, као и што главни пројектант није имао адекватну лиценцу; 8. начелник Републичке грађевинске инспекције са истим разлозима као под 7; 8. главни пројектант, јер се прихватио посла иако није стручан и не поседује адекватну лиценцу за конструкције; 9. државни секретари задужени за Железнице Србије од 2019. до 2024. из свих претходно наведених разлога, плус одсуство праћења грађевинске књиге и грађевинског дневника и фактурисања радова на основу ових докумената чију је сваку страницу морао потписати надзорни орган; 10. сва лица НАДЗОРНИ ОРГАНИ, као и власници предузећа које је изабрано да буде надзорни орган, јер свој посао нису обавили стручно и одговорно из свих претходно наведених разлога; 11. сви власници, директори и главни инжењери свих подизвођача који су радили на надстрешници као одговорни за извођење радова; 12. лице које је издало грађевинску дозволу због непоштовања закона и обавезних пројеката и документације; 13. лице које је изабрало по свом нахођењу подизвођаче радова, а очигледно по страначкој или „буразерској” верзији; 14. лице које је фактурисало радове без грађевинских дневника и Грађевинске књиге и потписа надзорних органа; 15. лице или лица одговорна за грађевинску књигу/књиге и грађевински дневник/дневнике; 16. сви директори Инфраструктура железница Србије од 2019. до 2024. из свих претходно наведених разлога за остала лица...

Е ДА СУ ОВИ ПОХАПШЕНИ ГОРЕ НАВЕДЕНИ ОДМАХ НЕ БИ СРБИЈА БИЛА У БЛОКАДАМА, ЕКОНОМСКИ ПАД ДОЖИВЉАВАЛА, НЕ БИ СЕ МОГЛО У СЕНЦИ ОВИХ ДОГАЂАЈА ПРЕДАВАТИ КОСОВО И МЕТОХИЈА, ПРОДАВАТИ МАНАСТИР СВЕТЕ ПЕТКЕ АРАПИМА, КУЧАЈСКЕ ПЛАНИНЕ И РЕКЕ ТРОВАТИ ОД СТРАНЕ DANDY КОМПАНИЈЕ, ЗАДУЖИТИ СРБИЈА У ТИШИНИ СА НОВИХ 27,5 МИЛИЈАРДИ ЕВРА, причати, а камоли радити на отварању рудника литијума тровача и потенцијалног уништитеља Србије за хиљаду година унапред, и сво то задуживање не за развој пољопривреде и развој домаће привреде и замене увоза домаћом производњом тамо где је то могуће, него за пројекте који не доносе приходе држави који могу да отплате макар сами себе.....

А шта је требало од документације да се окачи на сајт и објави:

1. Пројекат затеченог стања са статичким прорачуном,
2. Ревизија пројекта затеченог стања,
3. Главни пројекат са статичким прорачуном – Ревизија Главног пројекта са статичким прорачунима,
4. Пројекат извођења радова,
5. Пројекат изведеног стања,
6. Употребна дозвола,
7. Лиценце за све одговорне пројектанте и инжењере на радовима,
8. Имена предузећа и предузетничких радњи свих подизвођача,
9. Имена, школска спрема са прецизним навођењем завршетка адекватног образовања, када, где, лиценце за власнике тих предузећа и главне инжењере, регистрована делатност, датум оснивања, а ако је после 2012. и списак свих послова које су радили, број запослених у тим предузећима,
10. Грађевинска књига тј. све грађевинске књиге,
11. Све фактуре које прате сваки дан грађевинске књиге и грађевинске дневнике са обавезно потписаном сваком страницом од стране Надзорног органа.

И СВЕ БИ БИЛО ЈАСНО КАО ДАН И ДОКУМЕНТАЦИЈОМ ПОТВРЂЕНО, А ПОХАПШЕНИ БИ УКАЗАЛИ НА ОКГ КОЈА ЈЕ СВЕ СПРОВЕЛА И НАДУВАЛА ЦЕНЕ. Студенти би студирали, одговорни у притвору, они без кривице пуштени након истраге, не би се студенти називали издајницима, не би било шетњи народа и студената, а ни трошења пара за одласке широм Србије на контрамитинге с посла, како због злоупотребе радног времена тако и због нарушавања угледа градских предузећа и институција и установа у којима раде, а ни трошења народних пара на аутобусе, храну, пиће, рекламни материјал, дневнице.

Овакав рад тужилаштва које иначе не постоји у Србији доводи до економског пада, колапса, пропадања године студентима, трошкова родитељима, уништавања каријера многим који после паузе неће бити способни да наставе студирање, губитак годишњих зарада за њих и много чега другог.

АНАЛИЗА СТАЊА И ПРЕДЛОЗИ РЕШЕЊА

Економски понор:

1. Стране инвестиције из кредита Србије,
2. Непостојање српских банака и СРПСКЕ РАЗВОЈНЕ БАНКЕ,
3. Укидање пореског кредита српским предузећима – укинато 2014. године,
4. Уништавање домаће пољопривреде и прехранбено-прерађивачких капацитета,
5. Енормно задуживање Србије претвара државу и народ у колонију,
6. Окретање ка НАТО-у,
7. Окретање од БРИКС-а,
8. Уништавање моралних вредности и духовности,
9. Уништавање образовања,
10. Претварање јавних предузећа у акционарска друштва да би могла да иду под хипотеку,
11. Криминализација друштва и безочно пљачкање на јавним радовима и кроз буџетска средства,
12. Уништавање институција система и претварање скупштине Србије у циркуску машину дизања руку,

НЕМА ОПСТАНКА НИ РАЗВОЈА БЕЗ ПОДИЗАЊА НАТАЛИТЕТА

Једини могући начин ДИЗАЊА НАТАЛИТЕТА у Србији је следећи:

1. У року од годину дана изградити толико вртића да нема листе чекања него да свако дете може да буде у јаслицама или вртићу.
2. За све породице са примањима испод 150.000 динара и са троје и више деце бесплатно место у вртићу, а уџбеници, свеске до краја школовања БЕСПЛАТНО.
3. Стимулисати рађање на следећи начин, да се за прво и друго дете не добија ништа, а за треће дете 100.000 евра или кућа или стан и то би важило за СВЕ националне групе које имају негативан прираштај,

а не би важило за оне групе које имају велики прираштај да се не би нарушила равнотежа у Србији.

4. Свакој мајци која роди троје и више деце уплатити у пензиони фонд за 10 година стажа у висини плате од 120.000 динара.

5. Свакој мајци са троје и више деце уплаћивати додатно осигурање у вредности 15.000 евра, да може да то подигне након 15 година или да користи за лечење.

6. Направити нова и/или обновити сва дечја одмаралишта широм Србије, почев од Летенке на Фрушкој гори, па надаље где би деца из тих породица могла БЕСПЛАТНО ДА ЛЕТУЈУ, а то би финансирале СВЕ КОМПАНИЈЕ са прометом до 500.000 евра са 0,1% промета, 500.001 евра до 1.000.000 евра са 0,2% промета, 1.000.001 евра до 10.000.000 евра са 0,3% промета и преко 10.000.000 евра са 1% промета, а оне са 0 или једним запосленим и профитом већим од 100.000 евра би давале 50% профита, јер су то предузећа перачи пара, тендераши, мутиводе...

7. Забранили усвајање наше деце у иностранству.

8. Новац који добијају хранитељске породице за децу која су одузета од сиромашних родитеља, дати тим породицама да деца одрастају у својим, а не хранитељским породицама.

9. Похапсити све кључне људе који су ангажовани на ОТМИЦАМА деце које се представљају срамно као крађа деце намерно, јер крађа застарева, а отмица не. Краду се бицикли, аутомобили, новчаници..., а деца се не краду, то су ОТМИЦЕ.

10. Забранили ЛГБТ пропаганду и ријалити програме.

11. Забранили и спровести забрану рада на црно тренутном конфискацијом комплетне имовине онога ко ангажује раднике на црно, а претходно дати рок 30 дана да се изврши пријава радника.

12. Забранили и спровести забрану увоза опреме свих врста на црно и њену дистрибуцију, а поготово у сваком смислу забранили увоз половне опреме свих врста старије од пет година.

13. У року од годину дана извршити наводњавање тј. поставити системе наводњавања на свим њивама и пољима од стране државе, а сељаци и компаније све то да врате у наредних четири до пет година у природи за вредност увећаних приноса због наводњавања, а након тога систем постаје власништво сељака и предузећа, након чега би се

издвајало 10% од приноса који су најмање дуплирани након изградње система наводњавања ЗА ФОНД ПОВЕЋАЊА НАТАЛИТЕТА.

14. Увести порез за појединце мушке и женске након 30. године живота без деце сопствене или усвојене као у многим нормалним земљама.

15. Пореске олакшице у виду пореза на имовину смањити 50% за оне који имају троје и више деце, укинати порез на имовину ако живе у истој за све грађане Србије. За злоупотребу и покушај обмане по овом питању, уследила би конфискација имовине.

16. Мајкама са деветоро деце доделити ОРДЕН НАРОДНОГ ХЕРОЈА и пензију од најмање 240.000 динара месечно.

17. Забранити увоз сперме из ЕУ или било ког дела света и основати нашу банку сперме за вештачку оплодњу.

Е ОВО ЈЕ РЕАЛНО РЕШЕЊЕ ЗА КОЈЕ ДРЖАВА ИМА МОГУЋНОСТИ.

У Србији се 2023. године родило НАЈМАЊЕ БЕБА у њеној историји, само 60.318. Аларм је зазвонио најјачом буком, јер са политиком која се води НЕСТАЈЕМО КАО НАРОД, А ТО ЗНАЧИ И КАО ДРЖАВА. Нема напретка ни повећања благостања, повећања БДП ако нам се смањује број становника. Нема одбране и опстанка отаџбине ако нам се смањује број становника.

СТРАТЕГИЈА ДЕЛОВАЊА – ШЕСТ КЉУЧНИХ СТУБОВА

1. Правосуђе у ширем смислу БИА – полиција – тужилаштво – вештаци – судство

2. Инфраструктурни пројекти

3. Домаћа производња

4. Косово и Метохија

5. Деколонизација државе и свести народа

6. Ресуверенизација

1. Правосуђе у ширем смислу БИА – полиција – тужилаштво – вештаци – судство

1.1. Усвајање закона да економски злочини никада не застаревају.

1.2. Мерила рада у правосуђу успоставити прецизно.

1.3. Утврђивање државног дуга.

1.4. Закон о забрани свих НВО које се финансирају из иностранства.

1.5. Забрана финансирања свих НВО из буџета сем традиционалних верских заједница.

1.6. Оснивање СРПСКЕ РАЗВОЈНЕ БАНКЕ ради финансирања домаће производње.

1.7. Стратегија пољопривредне производње и прехранбено прерађивачких капацитета са пратећим законима и подзаконским актима.

1.8. Стратегија развоја туризма са усвајањем закона о туризму.

1.9. Стратегија развоја домаће привреде са посебним освртом на могућности замене увоза домаћом производњом где је то могуће.

1.10. Промена Кривичног закона РС са екстремно појачаним казнама и поједностављеним поступцима за све који пљачкају државу, екстремно високе казне до доживотне робије са тешким физичким радом и конфискацијом имовине за оне који су са платом из буџета или су упослени у стратешким државним компанијама учинили кривично дело корупције, примања мита, намештања тендера. Увести НЕЧАСНО ОТПУШТАЊЕ због корупције, криминала, сарадње са страним обавештајним службама и НВО, које подразумева губитак права на пензију за сваког ко добија зараду из институција, установа и предузећа, директних или индиректних корисника буџета од општине до врха државе. Тиме ћемо елиминисати корумпиране политичаре, полицајце, официре.

- Отмице беба из породилишта неће бити третиране као крађе, јер краду се ствари, а када су деца у питању то је отмица, те ће се кажњавати конфискацијом имовине и доживотним затвором за отмицу.

- У Привредним судовима и Вишем привредном суду ће се обезбедити и упослити по додатних 50 судија како би правда била брза

и ефикасна, а суђења ће убудуће бити из дана у дан, а не на шест месеци, па да трају годинама.

- Ово подразумева и да ће се плате судијама, тужиоцима, полицајцима, војницима, официрима, учитељима, професорима, наставницима, докторима и здравственим радницима, глумцима у позориштима дуплирати.

1.11. Закон о просвети, где ће одмах уследити забрана да уџбенике на територији Србије могу да пишу, штампају и продају странци, а поготово НЕМАЧКА и ХРВАТСКА, то јест њихова предузећа. Уџбеници ће убудуће бити штампани у Србији и писани од стране аутора из Србије. ОБРАЗОВАЊЕ ЈЕ један од четири КЉУЧНА СТУБА ДРЖАВЕ И НАРОДА.

1.12. Закон о малолетницима ће бити измењен и неће постојати ДОЊА ГРАНИЦА за извршење кривичних дела.

1.13. Закон ће нарко дилере третирати као зликовце највишег ранга, па ће за оне код којих се нађе више од 1kg наркотика по кратком поступку слати на доживотну робију без права помиловања, а најмања казна за мање количине ће бити 10 година затвора уз тежак физички рад без права на помиловање.

1.14. Закон о информисању ће врло прецизно описати обавезе емитера по питању структуре програма и свако нарушавање ће бити по кратком поступку кажњено са МИЛИОН ЕВРА, а уколико се понови следи трајно одузимање дозволе и конфискација имовине. Политичка пропаганда ће бити прецизно описана са потпуном равномерношћу наступа и обавезом ТВ дуела лидера странака и челних људи странаканосилаца листа. Потпуна забрана емитовања било које врсте ријалити програма. У штампаним и електронским медијима одузимаће се дозвола за рад.

1.15. Закон о платама министара, председника владе, председника државе који неће више бити подло лицемерство него ће плате бити најмање 5.000 евра месечно, али ако се било ко ухвати у кривичном делу надувавања цена, монтирања послова и слично, о чему ће бринути пре свега тужилаштво, БИА и полиција, одмах ће бити послат на доживотну робију с конфискацијом комплетне имовине. Свако ће пре именована на функцију потписати такву сагласност.

1.16. Тужилаштво ће убудуће у свим срединама седети заједно са полицијом и издавати налоге директно, а тужилац ће бити и у функцији начелника или заменика начелника полицијске управе и више неће бити игре глувих телефона ни развлачења истрага и подизања

оптужница тренутно уколико наслов не одговара садржају текста. Биће у потпуности забрањено тровање народа преношењем вести старих годинама о монструозним злочинима, силовањима... које се сада преносе и распирује машта и пориви монструмима у Србији.

У Привредним судовима и Вишем привредном суду ће се обезбедити и упослити по додатних 50 судија како би правда била брза и ефикасна, а суђења ће убудуће бити из дана у дан а не на шест месеци, па да трају годинама. Ово подразумева и да ће се плате судијама дуплирати.

1.17. Провера свих диплома тужилаца, полицајаца, инспектора, судија, директора, а за све дипломе за које се открију да се лажне, поред затворске казне и враћања комплетног новца који су добили са порезима и доприносима, биће поништени и сви судски поступци где су били укључени такви тужиоци, вештаци, инспектори, судије, а казна затвора од 20 година без права помиловања за било кога од њих. Већ сада знамо примере таквих који имају дипломе непостојећег универзитета.

1.18. Увођење предвојничке обуке у средње школе тј. њено враћање, формирање јединица цивилне заштите за отклањање последица невремена и других несрећа од свих оних који су направили приговор савести ношења оружја.

1.19. Обавезан војни рок који ће бити две године по 75 дана како се не би губиле године на факултету због војног рока.

1.20. Протеривање ММФ из Србије.

1.21. Захтев за приступање БРИКС-у.

1.22. Протеривање НАТО из српских институција, поготово из Министарства одбране и Министарства унутрашњих послова.

1.23. НБС све девизне резерве и злато да врати у Србију и стави у функцију развоја домаће привреде.

1.24. Измена пореске политике смањењем пореза, али широким обухватом који подразумева забрану рада на црно, продаје, увоза, извоза, услуга на црно уз драконске казне за прекршиоце, враћање пореског кредита предузећима ради стимулисања њиховог развоја.

1.25. Закон о рударству, где рудна рента не може бити мања од 30% за већ уговорене или ће се раскинути, а за нове 50%:50%. Забрана за ЛИТИЈУМ

1.26. Закон о банкарском сектору.

1.27. Укидање агенција и њихово свођење на не више од шест.

1.28. Објављивање броја запослених у државном сектору, ЈП, јавним установама и институцијама са тачним бројем запослених на стално, али и привременим и повременим пословима, на одређено, као и распонима плата на по 10.000 динара до 150.000, а након тога до 500.000 на по 50.000 динара, а након 1.000.000 РСД на по 500.000 динара.

1.29. ЕПС и ТЕЛЕКОМ у државно власништво без права продаје акција, а онда укидање статуса АКЦИОНАРСКОГ ДРУШТВА за њих.

1.30. Забрана промоције ЛГБТ у јавном простору, забрана склапања бракова, усвајања деце за ЛГБТ особе.

1.31. Патријарх са седиштем и службом и светим Синодом прелази у Пећку патријаршију и покреће тужбе за поврат имовине, организује мирни марш 500.000 Срба обиласка светиња на КиМ.

1.32. Свим странцима који су плували по Србији и Србима, лагали, подметали.... трајно забранити улазак у Србију.

1.33. Хитно усвајање закона о забрани усвајања деце из Србије у ИНОСТРАНСТВУ.

1.34. Укидање закона о родној равноправности, закона о родно сензитивном језику.

1.35. Измена закона о наоружању која ће тренутно укинути разоружавање грађана Србије.

1.36. Сваки ратни војни инвалид ће добити или стан или кућу или ће му кућа бити реновирана, а сваки борац са Кошара и Паштрика исто, биће збринуте породице погинулих бораца, а сваки пилот који је летео током бомбардовања Србије добиће орден НАРОДНОГ ХЕРОЈА и статус који му спрам тога припада.

1.37. Оформиће се Национални савет за културу, писмо, језик и очување АЗБУКЕ.

2. Инфраструктурни пројекти

2.1. Инфраструктурне пројекте убудуће ће радити наше компаније у не мање од 50%, а претежно најмање 70% и за далеко мањи и потпуно реални износ, а не за који се сада пљачкашки ради.

2.2. Приоритетни су аутопутеви ка Црној Гори, БиХ и Румунији, као и мост који ће спајати Банат са источном Србијом.

2.3. Брза пруга према граници са Македонијом и Бугарском ће бити брза пруга на свим деоницама 200 km/h најмање и поништиће се пљачкашки уговор са ЕУ где нам као дају поклон 700 милиона, а наплаћује се 1 милијарда више од реалне цене, а брзина 120 km/h коју смо имали за време СФРЈ пре 50 година.

2.4. Изградња стратешких туристичких центара промоције Србије, СРБИЈА У МАЛОМ, чији пројекат гледан из птичје перспективе је крст са четири оцила, а у четири оцила музеј са четири најзначајнија Србина – Никола Тесла, Милутин Миланковић, Михаило Пупин, Руђер Бошковић, а у просторији крста свакако историја Србије и њене знаменитости и историјске личности, а други пројекат у Сремској Митровици „Путевима римских императора у малом”, јер је ту рођено шест римских императора.

2.5. Канализациона и водоводна мрежа у целој Србији након што се сви објекти упишу и почну да плаћају порез спрема реалне и стварне квадратуре.

2.6. Стварање услова за живот асфалтирањем путева, изградњом електричне мреже и комуникација у напуштеним деловима Србије који ће од државе добити стимулације за пресељење и покретање пољопривреде и прехранбено-прерађивачких капацитета.

2.7. Уговарање са НР КИНОМ пројекта на који су већ пристали Македонија и Грчка, канал Дунав – Морава – Вардар – Егејско море на концесију.

2.8. Изградња хидроелектрана на Дрини и Ђердап 3.

3. Домаћа производња

3.1. Покретање домаће пољопривреде системом наводњавања и одводњавања целе Србије.

3.2. Анализа увоза и могућност замене домаћом производњом и потпуна подршка за сваки пројекат који омогућује покривање домаћих потреба и омогућавање извоза.

3.3. Обезбеђивање станова и кућа за младе стручњаке факултетски образоване, за недостајуће струке занатлија свих струка, по нултим ценама 1.000 EUR/m².

4. Косово и Метохија

4.1. Поништити све споразуме од 1999. године до данас везане за Косово и Метохију.

4.2. Савез са Русијом, Белорусијом, НР Кином.

4.3. Учланити се у БРИКС.

4.4. Омогућити војну базу РФ и уз помоћ Русије ослободити свету СРПСКУ земљу.

4.5. На КиМ ће моћи од шиптара да остану само они који су ту били, односно њихови потомци, на дан пре стварања државе Албаније уз помоћ Британаца и Аустроугарске 1913. године на светој српској земљи. Ниједан једини шиптар неће остати на КиМ који се борио и радио против Србије нити њихови потомци. Остаће само они који су били лојални држави Србији.

4.6. На КиМ ће бити враћени сви Срби протерани на перфидан начин претњама, уценама и потом продајом или пак класичном силом, насиљем, сејањем страха.

5. Деколонизација државе и свести народа

Декolonизација свести се пре свега ради образовним и медијским путем, а сви они који би наставили са промоцијама накарадних вредности, антитрадиционалних, антиверских за било које три традиционалне конфесије, били би тренутно забрањени уз конфискацију имовине.

Медији, странке, НВО које се финансирају из иностранства и пропагирају садашњу нацистичку идеологију ЕУ која је идентична нацистичко-фашистичкој идеологији из Другог светског рата били би тренутно забрањени, а одговорни процесуирани.

Сви који су радили на накарадној промени свести народа, на накарадном систему и пљачки били би по кратком поступку процесуирани праћењем токова новца, њиховог деловања пре свега на штету Србије и свих грађана Србије уз губитак свих грађанских права.

6. Ресуверенизација

Ресуверенизација, пре свега, подразумева стављање интереса грађана и државе Србије на прво место, изградња домаће привреде покривањем домаћих потреба и драстичним повећањем извоза.

Ресуверенизација почиње системима за наводњавање, за три милијарде евра наводњавање два милиона хектара за почетак, а потом у наредне четири године и остатак Србије.

Ресуверенизација подразумева да наша власт не пристаје као што је пристала да блокира канал ДУНАВ – МОРАВА – ВАРДАР – ЕГЕЈСКО МОРЕ, којим би се трајно решило питање наводњавања и одводњавања у целој Србији, а у централној Србији би тим пројектом било покривено НАЈМАЊЕ 80% обрадивих површина, што је студија изводљивости и показала. Овај пројекат био би финансиран КОНЦЕСИЈОМ коју је већ понудила НР Кина, а прихватиле Северна Македонија и Грчка, а Србија, по налогу Ангеле Меркел, БЛОКИРАЛА.

Ресуверенизација значи и да се наоружање за војску не купује од смртних непријатеља доказаних кроз историју.

Ресуверенизација подразумева домаће образовање квалитетно и државно и приватно и свакако БЕЗ СТРАНИХ ИНСТИТУЦИЈА И УСТАНОВА, превараната и шпијунских делатника.

Ресуверенизација подразумева и враћање вери, које подразумева и враћање звања епископа уместо погубних архиепископа, поштовање од СПЦ и СИНОДА и САБОРА СПЦ светих апостолских правила, као и да СПЦ гради ђачке и студентске домове поред храмова, а не да се свештенство окренуло луксузу и бизнису иако су се заклели на нестицање. Престанак екуменизма уз поштовање свачије вере, али доследно на путу православља или доследно на путу других традиционалних религија.

Ресуверенизација подразумева и забрану рада секти.

Ресуверенизација је УКИДАЊЕ преко 170 АГЕНЦИЈА и све вратити у окриље државе, јер се на овај начин отуђује најмање две милијарде, а реално целих три милијарде евра прихода за државу.

Ресуверенизација подразумева и поштен изборни систем и закон о медијском представљању у изборној кампањи који ће важити и када си власт и када си опозиција. Само на тај начин може да се реши настала криза и економски понор, избором најквалитетнијих људи, остварених, родољуба, елиминисање медиокритета, неписмених,

незналица, криминалаца са свих државних функција и државних послова.

Елементарно елиминаторни услови везани за изборни закон и медијско представљање током предизборне кампање, да би се уопште изашло на изборе, јесте доношење новог ИЗБОРНОГ ЗАКОНА, као и ЗАКОНА О МЕДИЈСКОМ ПРЕДСТАВЉАЊУ У ИЗБОРНОЈ КАМПАЊИ.

1. Биначки спискови

1.1. Забрана гласања на локалним изборима особама које не живе у локалној самоуправи, јер није могуће имати два пребивалишта.

1.2. Укидање законски ситуације да власник стана или куће не може одмах да одјави сам лица која не станују на адреси, а сада тај процес траје шест месеци.

1.3. Могућност провере путем интернета власника стана или куће да провери ко је све пријављен на његовој адреси и, по потреби, одјављивање употребом електронског потписа власника стана, куће, пословног простора или ако има више, онда свих лица власника некретнине.

1.4. Ако су по закону деца од 15 година радно способна, а од 14 година не морају да кажу родитељима о потенцијалној болести, што је накардно, нити да допусте увид у здравствени картон и овај део о здравству мора бити експресно укинут и враћен у претходно стање пре доношења накардног закона по налогу ЕУ, или за први део променити тај закон или онда допустити да деца са 15 година имају право гласа на изборима.

2. Биначка места

2.1. На биначким местима обавезни паравани са завесом где се врши гласање и заокруживање жељеног кандидата или листе. На сваком биначком месту најмање осам паравана.

2.2. Обавезне камере и видео надзор који омогућава праћење у реалном времену просторија у којима се гласа.

2.3. Променом пребивалишта уназад 365 дана, гласач мора да гласа на претходном биначком месту, није допуштено гласање на новом биначком месту.

2.4. Кандидати на листама могу да буду само лица која су најмање три године пријављена у истој локалној самоуправи, на подручју исте општине.

2.5. Поред имена сваког кандидата, година рођења, највиша стручна спрема и коју средњу школу (назив и место), факултет је завршио или магистратуру и докторат, са називом Универзитета.

2.6. Где се може изабрати странка, група грађана или, у случају промене закона, где се гласа за име и презиме да се зна за кога се гласа.

2.7. Лица која су било када била осуђивана за кривична дела утаје пореза или су пак водили предузећа која су отишла у стечај, који су остали дужни комитентима, држави, не могу никада да се кандидују нити да буду постављени на било коју функцију нити да буду запослени у предузећима којима је власник држава или која су директни или индиректни корисници буџета. Лица која су осуђивана за наркотике, силовања, насиље над женама, мужевима, као ни лица са фалсификованим или купљеним дипломама, не могу никада бити кандидати, нити могу радити у установама и јавним предузећима, директним или индиректним корисницима буџета. Лица без поседовања личне имовине не могу бити кандидати за председника, посланика, одборника нити било коју државну функцију, јер мора престати систем да се у политику улази ради богаћења и материјално стамбеног обезбеђења.

3. Прикупљање потписа

Прикупљање потписа без нотара и овере са штампаним словима уписано име и презиме лица које подржава листу или кандидата, матични број, фотографија или скенирана лична карта, посебно уписан број личне карте и потпис лица.

За подршку кандидату за председника државе потребан број потписа је 1.000 лица са правом гласа.

За подршку странци или групи грађана за републичке изборе потребно је најмање 1.000 потписа.

За подршку странци или групи грађана за локалне изборе потребно је 100 потписа за локалну самоуправу до 50.000 лица са правом гласа.

За подршку странци или групи грађана за локалне изборе потребно је 200 потписа за локалну самоуправу до 100.000 лица са правом гласа.

За подршку странци или групи грађана за локалне изборе потребно је 300 потписа за локалну самоуправу до 200.000 лица са правом гласа.

За подршку странци или групи грађана за локалне изборе потребно је 500 потписа за локалну самоуправу преко 200.000 лица са правом гласа као и за покрајинске изборе исти број потписа.

За случајеве фалсификовања потписа или пак давања потписа на више места за више странака, удружења, појединаца казна затвора од најмање пет година затвора, а ако постоји организатор или налогодавац за извршење таквог кривичног дела, за њега казна од најмање 10 година затвора.

4. Медијско представљање

4.1. Све телевизијске станице са националном фреквенцијом и за емитере на кабловским каналима дужни су да омогуће у току кампање која траје од 45 до 60 дана, по четири сата бесплатног програма, у терминима од 17 до 19 часова и од 20 до 22 часа сваки дан. Други канал РТС сваки дан шест часова дуела и представљања.

4.2. Представљање странака се извлачи жребом. Извлачење раде искључиво носиоци листа или кандидати за председнике. Извлаче се папири са називом листе за изборе, именом и презименом кандидата за председника.

4.3. Представљање траје 45 минута.

4.4. Дуели носилаца листа и председника странака најмање два сата, у дуелима максимално три носиоца листа или три кандидата за председника.

4.5. У вестима, дневницима, о свакој листи прилог 60 секунди, о сваком кандидату за председника државе 60 секунди.

4.6. Обавезне теме за дуеле су:

- Косово и Метохија,
- Задуживање Србије,
- Привреда и пољопривреда, враћање стратешких предузећа из АД у јавна предузећа,
- Правосуђе и безбедносне службе, војска, у ширем смислу БИА – полиција – тужилаштво – вештаци – судство – војска,
- Наталитет,
- Инфраструктурни пројекти,
- Образовање,

- Здравство,
- Пореска политика, банкарски сектор и финансије,
- БРИКС или ЕУ.

Закон о информисању ће врло прецизно описати обавезе емитера по питању структуре програма и свако нарушавање биће по кратком поступку кажњено са МИЛИОН ЕВРА, а уколико се понови, следи трајно одузимање дозволе и конфискација комплетне имовине власника телевизије.

Телевизију преузима влада, која у тој ситуацији, након судске пресуде, именује тим од свих представника кандидата који ће управљати телевизијом и медијском кампањом, а након завршетка кампање ставља телевизију и имовину на продају путем јавне лицитације. Телевизију не може да купи било које стране физичко или правно лице, нити се може емитовати информативни програм на кабловским каналима уколико седиште емитера није у Србији.

Судови поступају тренутно по пријави у року од 24 сата уз доказ о неравноправном представљању са видео прилозима. Разлика до пет секунди неће се разматрати као непоштовање. Политичка пропаганда биће прецизно описана са потпуном равномерношћу наступа и обавезом ТВ дуела лидера странака и челних људи странаканосилаца листа. Потпуна забрана емитовања било које врсте ријалити програма. У штампаним и електронским медијима одузимаће се дозвола за рад тренутно уколико наслов не одговара садржају текста. Биће у потпуности забрањено тровање народа преношењем вести старих годинама о монструозним злочинима, силовањима... које се сада преносе и распирује машта и пориви монструмима у Србији, трује свест народа, изазива страх и апатија.

Организоваће се дежурство судија, као и судија апелационих судова, да по жалби одлучују у року од осам сати, јер су предмети једноставни, а докази уверљиви и необориви са видео прилозима.

Окупљање народа мора бити око идеје, а не око овна предводника или чобана, који ће као Домановићев вођа, а нико после њега није написао Вођу, јер су сви били исти, да нас води у амбис и силом, репресијом, куповином, корупцијом, криминалом да одржава власт и уништава народ и државу.

По свим овим темама основ свега је КРИТИКА ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА, ПА РЕШЕЊЕ. Ако не знаш решење онда не критикујеш. Истина побеђује, побеђује знање, доследност, интегритет, карактер,

родољубље. Отаџбину треба да воде остварени људи, а не медиокритети са лажним дипломама, без искуства, без претходне остварености у животу на пољу привреде, економије, безбедности, образовања, културе, здравства... једном речју без организационих способности није могуће бирати човека, сем ако се не жели уништење отаџбине и народа Србије.

ЗАКЉУЧАК

Овај рад је предлог за разматрање, анализу, допуну и сваку корекцију ради обједињавања и окупљања за спас Србије и стварање од ње земље пожељне за живот.

Да разрадимо све, да кажемо имамо у СРБИЈИ људе спремне за све то и да спроведемо или почнемо да спроводимо ОДМАХ, а резултати јасно видљиви најкасније у року од 12 месеци, да ће се први ефекти видети већ за шест месеци, да ово све разрадимо, разврстамо по целинама, дотле да чак и Закон о становању, разврставање смећа где се ради да се не плаћа одношење, а ко неће да разврстава да се то наплаћује и где ћемо уредити водотокове широм Србије, спречити бацање отпада у реке, потоке, ливаде, канале..., а они који буду бацали плаћаће драконске казне.

Да једноставно виде да СРБИЈА има памети и да се може окупити око ИДЕЈЕ, а не да се окупља око овна предводника и чобана медијском манипулацијом и да се може направити алтернативна и најсвеобухватнија СТРАТЕГИЈА И ПРОГРАМ деловања са комплетном методологијом и оперативним мерама, прецизним СИНХРОН ПЛАНОМ, јер само синхроним и свеобухватним деловањем може се постићи циљ.

За сваку тачку ћемо детаљно написати све, постојеће стање, па решење, како ћемо ми то радити. Има доста тога већ написано, само треба уобличити и написати коректно без излива емоција.

Написаћемо посебно све за ЕПС, ТЕЛЕКОМ И ПОШТУ.

Посебно за јавна комунална предузећа, организовати архитекте, урбанисте за израду свих планова за сваку локалну самоуправу у Србији, јер нема свака капацитет, пре свега људски и стручни, да то уради. Рок шест месеци.

Попис државне и приватне имовине, квадратуре кућа и других простора.

У детаљном плану ће се објаснити да ће убудуће порези од закупа непокретности ићи у локалне буџете и све ће бити пописано, а порези након тога смањени.

За нелегалну градњу одмах у затвор, кратки поступак, пет година затвора и рушење и све наплатити од прекршиоца. За оваква суђења рок завршетка је 7 до 14 дана и право из притвора у затвор на робију.

КАЗНА КОЈА СЕ РЕЂЕ ИЗРИЧЕ, ИМА ВЕЋЕ ДЕЈСТВО.

АКО СЕ ОКУПИМО ОКО ИДЕЈЕ, ОНДА ИМАМО ОДГОВОРЕ НА СВА ПИТАЊА, ЈЕР МИ ЗНАМО КАКО ТРЕБА, КАКО МОРА. МИ МОРАМО ДА МЕЊАМО СИСТЕМ, А НЕ ВЛАСТ ДА СЕ МЕЊА. ПОСЛЕ ОСТВАРЕЊА ОВИХ ИДЕЈА, СВАКА ВЛАСТ МОРАЋЕ ДА СЕ ПРИДРЖАВА СИСТЕМА, ЈЕР СИСТЕМ ЋЕ ИЗБАЦИВАТИ ОТПАД, ТАЛОГ, МУЉ ДРУШТВА И ДРЖАВЕ.

РАД, ЕКОНОМИЈА, ЗАКОН, РОДОЉУБЉЕ, ЗНАЊЕ, МОРАЛ... ПРОМЕНИТИ СИСТЕМ И УРЕДИТИ СИСТЕМ ВРЕДНОСТИ, ПРАВНУ ДРЖАВУ, РОДОЉУБЉЕ, ПАТРИОТИЗАМ, ДА СЕ ЖИВИ ОД РАДА И РЕЗУЛТАТА РАДА, А НЕ ОД СТРАНКЕ И КОМБИНАЦИЈА. Србија више неће бити ЛОТО систем где се гласа за некога да би га тај извукао и решио његове/њене мале, јадне и бедне материјалне проблеме. Изборни закон и закон о медијском представљању у изборној кампањи су за почетак и пре НОВИХ избора и стварања нормалне Србије, кључни да се из корена све промени на далеко боље.

НУКЛЕАРНА ЕНЕРГИЈА У СРБИЈИ КАО ДЕО „ЗЕЛЕНЕ ЕНЕРГИЈЕ”

Сажетак: Важност нуклеарне енергије као могућег покретача „зеленог” развоја расте, а расте и забринутост широм света око климатских промена и еколошке одрживости. Ратификовањем Париског споразума, Србија се обавезала да до 2030. године смањи емисију гасова стаклене баште за 13,2% у односу на ниво из 2010. године. Србија око 70% електричне енергије производи у термоелектранама које као гориво користе лигнит лошег квалитета, што генерише огромне количине CO₂ у атмосфери. У овом раду је истраживана улога нуклеарне енергије у Србији као ширег процеса „зелене” енергетске транзиције, уз посебан осврт на изазове у вези са недостатком кадрова у овој области. Србија се суочава са изазовом постизања енергетске одрживости и смањења емисије гасова са ефектом стаклене баште, док истовремено осигурава поуздано и економски одрживо енергетско снабдевање. У том контексту, нуклеарна енергија може представљати кључни елемент у диверсификацији енергетског микса и смањењу зависности од фосилних горива. Овај рад анализира тренутно стање енергетског сектора и могућност примене нуклеарне енергије у Србији, укључујући постојеће капацитете, регулаторни оквир и потенцијалне изазове, укључујући недостатак стручњака у овој области. Недостатак квалификованих кадрова уз важећи мораторијум о изградњи нуклеарних електрана може представљати озбиљну препреку за развој нуклеарне енергије у земљи, те је неопходно препознати стратегије за привлачење, обуку и задржавање стручњака у овој области. Кроз интердисциплинарни приступ који обухвата техничке, регулаторне и социјалне пројекте, овај рад пружа свеобухватну анализу потенцијала и могућности за нуклеарну енергију у Србији као део стратегије за постизање енергетске одрживости, уз истовремено решавање изазова у вези са недостатком кадрова.

Кључне речи: нуклеарна енергија Србије, нуклеарне електране, „зелена” енергетска транзиција.

¹ Проф. др Драган Шкобаљ, Интернационални Универзитет Брчко дистрикт, p.skobalj@gmail.com

УВОД

Оно што је некада било незамисливо сада се намеће као спасоносно решење. На то не утичу многи опомињући акциденти ни веома висока цена изградње нуклеарки, па су евидентне опасности које оне носе. У низу парадокса с којима се свет иначе суочава један се посебно намеће и издваја. Док на истоку Европе у Украјини букти рат, уз коришћење све ширег и снажнијег спектра оружја са све извеснијом могућношћу да се претвори у светски нуклеарни рат, носећи са собом претњу уништења целог света, на другој страни се говори о „нуклеарној опасности и радикалној промени енергетске политике у корист нуклеарне енергије”.

Нуклеарна енергија је у употреби у свету дуже од 60 година и за то време је изграђено и у погон стављено више од 440 нуклеарних реактора у више од 30 земаља. У свету се око 10% електричне енергије произведе у нуклеарним електранама, а у ЕУ више од 20%. Србија је окружена земљама које имају нуклеарне електране, као што су Мађарска, Бугарска и Румунија, а свака од њих планира и нове.

План Европе је да капацитети до 2050. године буду око 50% већи него данас. Оно што је некада било незамисливо сада се намеће као спасоносно решење. Неке земље укидају мораторијуме донесене после катастрофе у Чернобиљу (1986) на изградњу нуклеарних електрана и неке се већ граде. Моћни нуклеарни лоби трља руке намећући ову енергију као незаобилазни фактор у превазилажењу перманентне енергетске кризе и медијски представљајући нуклеарну енергију као чисту „обновљиву” енергију. Истиче се да се данас у употребу уводе нуклеарне технологије треће и четврте генерације које су далеко сигурније и кад је реч о функционалности, стандардизованим мерама, безбедности и већој ефикасности искоришћења горива, дужим животним веком, те далеко мањим степеном опасности по контаминацију животне средине. Одржавају се самити о овој енергији да би се размотрио значај нуклеарне енергије у решавању климатских промена и јачању енергетске безбедности и усвајају декларације.

Србија се до сада ослањала на водотокове и нарочито на термоелектране са погоном на угаљ. Питање енергије подстакле су и недавне хаварије у нашим термоелектранама, чији узрок је у највећој мери био људски фактор, односно руководство Електропривреде Србије (ЕПС). Пале су крупне речи да треба што пре да видимо студију за употребу нуклеарне енергије у нашој земљи, јер ћемо једино тако моћи да обезбедимо довољно струје у будућности. Није питање шта

нам недостаје данас када је реч о струји, већ је питање шта ће нам недостајати сутра.

Није ово први пут да се код нас покреће питање градње нуклеарних електрана. Још је социјалистичка Југославија имала нуклеарни програм, а Јосип Броз Тито је са Вили Брантом на Брионима 1971. године договорио изградњу нуклеарних централа у Југославији. Две године касније започета је изградња НЕ „Кршко” у Словенији, која и данас ради. Према плану обелодањеном 1986. године, четири нуклеарне електране требало је изградити до краја 20. века, а до 2025. године СФРЈ је требало да добије 23 електране, од којих четири на угаљ. Онда се догодио Чернобил, а нуклеарни програм се тек разматрао. Већ у мају 1986. године (само месец дана после катастрофе у Чернобилу) званично је продужен рок међународног конкурса за нове електране, све уз поменути план о изградњи 23 нуклеарне електране до 2025. године, што говори о великој снази југословенског нуклеарног лобија и оних који су стајали иза њега. Уз тадашњу узнемирену и узбуркану јавност, зачуо се и глас стручњака који су се оштро противили оваквом енергетском сценарију. Уследила је скоро четворогодишња јавна расправа широм бивше Југославије. Резултат тога је одустајање од нуклеарног програма и доношење Закона о забрани изградње нуклеарних електрана у Југославији 1989. године, тзв. Мораторијума. Тим законом је забрањена изградња нуклеарних електрана, постројења за производњу нуклеарног горива и постројења за прераду ислуженог нуклеарног горива.

Жеља последње југословенске владе била је да Европи и свету покаже пацифистичко лице земље која се распада, а уз оправдање да чернобилска катастрофа не сме да се понови никада и нигде. Одлуком да се уведе мораторијум, тј. забрана за изградњу нуклеарних електрана, Србија је лишена нуклеарне енергије, пошто је и у овом делу наследила законодавство бивше земље. А да би се мораторијум укинуо, закон из 1989. године морао би да престане да важи, јер од распада Југославије, Србија га није укидала. Иако је мораторијум био на снази, Србија је 2019. године донела нови Закон о радијационој нуклеарној сигурности и безбедности којим је прописала опште одредбе о изградњи нуклеарних постројења и издавање потребних лиценци.

Са ратом у Украјини ствар се додатно искомпликовала, јер се до тада Србија енергетски ослањала на Русију. Међутим, западне санкције и турбуленције на тржишту повећале су цене руског гаса, а на даље привредне контакте с Русијом надвила се и политичка цена која је председника Србије ставила у позицију да „хода” по танкој линији између потребе да се нуклеарном енергијом побољша енергетска

безбедност Србије и геополитичких фактора које доносе земље с којима Београд одлучи да сарађује.

У Паризу, у априлу ове године, српска делегација потписала је с француским колегама Меморандум о разумевању за стратешко партнерство и сарадњу. У оквиру тог меморандума, крајем августа, приликом посете председника Француске, министарка енергетике Србије потписала је Писмо о ангажовању за процену потенцијала за развој цивилног нуклеарног програма у Србији.

Истовремено, Министарство енергетике припремило је Нацрт закона, који је тренутно на јавној расправи, а који предвиђа суспендовање мораторијума на изградњу нуклеарне електране. Нацртом Закона о енергетици, који је припремило Министарство енергетике, у члану 103 предлаже се и програм развоја нуклеарне енергије.

У важећој Стратегији развоја енергетике Србије наводи се изградња нуклеарних електрана, с обзиром на еколошка ограничења за постојећу производњу и будуће потребе, а имајући у виду да се Србија у процесу придруживања Европској унији обавезала да до 2050. године избаци угаљ из употребе. Влада Србије ће, заједно са факултетима и научним институцијама, радити на стварању услова за коришћење нуклеарне енергије у Србији, најавила је у априлу ове године српска министарка рударства и енергетике. Нуклеарна енергија и званично је ушла у нацрт измена и допуна Закона о енергетици. Нуклеарној енергији посвећено је читаво поглавље намењеног прописа, чији је назив „Програм развоја нуклеарне енергије” и које регулише све фазе развоја тог процеса, а ступањем на снагу овог закона у измењеном облику, престао би да важи Закон о забрани нуклеарних електрана у Савезној Републици Југославији.

Министарство рударства и енергетике је у јуну 2024. године позвало стручне консултанте да се пријаве за спровођење анализе доступних технологија у домену нуклеарне енергије, укључујући мале модуларне реакторе. Треба укључити свеобухватну процену потенцијалних користи и изазова из перспективе електричне мреже у изградњи нуклеарних електрана, имајући у виду да би 2026. домаће тржиште електричне енергије требало да буде спојено са јединственим европским, навело је министарство.

Француској електропривреди (Elektrisite de Frans) односно групи понуђача коју чине EDF из Париза, заједно са „Egis industris” из Монреаља, додељен је уговор за израду студије о примени нуклеарне енергије у Србији. И док се чини да француски EDF, некада водећи

светски произвођач нуклеарне енергије, има све изгледе да буде носилац „нуклеарног” посла у Србији, Министарство енергетике Србије најављује да ће у скоријој будућности бити извршена анализа да ли да се одабере конвенционални реактор или да се иде на мале модуларне реакторе (SMR).

Председник Србије је у марту 2024. године рекао на енергетском самиту у Бриселу да је Србија „заинтересована да набави најмање четири мала модуларна реактора како би се надоместило 1.200 MW електричне енергије”. Мали модуларни нуклеарни реактори су технологија у настајању и углавном се користе у пилот пројектима. Популаришу је углавном лидери нуклеарних земаља, иако нема много примера где би се видело како оне функционишу, као када је реч о класичним реакторима. Званичници признају да је намера на дугом штапу, наводећи да Србија за то нема ни технологију ни новца. Изградња нуклеарних електрана је и дуг и скуп процес. У просеку траје 14 година и има неколико фаза у којој је тек последња - пуштање електране у рад. А колико изградња нуклеарке кошта могло је да се види у стручној расправи „Нуклеарне електране у енергетици Србије”, која је у Српској академији наука и уметности одржана у новембру 2022. године.

У Мађарској је то инвестиција од 12,5 милијарди долара за инсталисану снагу од 2.400 MW. У Белорусији, за исти капацитет, цена је тада процењена на 11 милијарди долара, док је за двоструко већу инсталисану снагу у Турској већа и цена - 22 милијарде долара. Нуклеарна електрана у Великој Британији снаге 3.200 MW, коју граде Кинези, кошта око 28 милијарди долара. У трошкове производње спадају и трошкови збрињавања радиоактивног отпада и разградња нуклеарне електране након истека радног века нуклеарке. И то је један од ризика који такође мора бити разматран пре него што се Србија упусти у реализацију таквог енергетског подухвата. Пре тога, мораће да се ураде детаљне анализе.

Посебна прича је недостатак стручног кадра и чињеница да се деценијама у Србији не образујемо за ову област. По Закону о забрани изградње нуклеарних електрана није могуће доносити инвестиционе одлуке, израђивати инвестиционе програме и техничку документацију. Ова забрана се односила чак и на научноистраживачки рад (члан 2). Катедра за нуклеарну физику одавно не постоји, нити ми имамо иједног стручњака у области који би се бавио нуклеарним електранама.

У коментарима поменуте расправе наводи се да ће „за нуклеарне електране бити потребно ишколовати неколико хиљада

стручњака, али исто тако ће и комплетна привреда бити драматично напрегнута и усмерена на покушаје укључивања у пројекат нуклеарне централе, чиме ће сасвим извесно бити озбиљно онемогућено да се иста та привредна друштва усмере ка новим технологијама другог типа”. Треба мислити и на опасности од тзв. гробља атомског отпада. Иако се материјал користи већ више деценија, проблем безбедног одлагања отпада ни издалека није решен ни у једној земљи која има нуклеарну електрану, јер су за његов природан распад неопходни миленијуми, а не године. Високо радиоактиван плутонијум 239 распада се за 25 хиљада година, дакле, толико дуго је потенцијална опасност. Која то служба може да гарантује? Чак и током нормалног рада ових електрана, увек се емитује нешто радијације и упадљиво је да владе многих земаља стално подижу нивое дозвољене радијације.

Атомска енергија за цивилну употребу је продукт њене војне употребе и та два аспекта се не могу потпуно раздвојити. О војној употреби и њеним последицама знамо све. А кад је у то уложен огроман новац, компаније желе да га поврате. Увек се прво мисли на атомску бомбу, али ту су и други производи: главе граната са осиромашеним уранијумом, ефикасне у рату, али поражавајуће за цивилно становништво стотинама година после њега. То оружје је коришћено у бомбардовању наше земље, а последице по здравље људи су познате.

ДАЉИ РАЗВОЈ

Модерно разумевање економског раста фокусирано је на циљане технологије зелене и чисте енергије, ради успешног одласка од традиционалног економског раста и остварења зелене транзиције, јер је конвенционална идеја раста резултовала деградацијом животне средине².

Екстензивно коришћење фосилних горива у индустрији заснованој на угљенику и системима транспорта је примарно узроковало пораст глобалне емисије CO₂. Структура економија земаља на свету је значајно погођена коришћењем фосилних горива. Пораст глобалних инвестиција и примена технологија нула емисија може смањити неколико будућих криза побољшањем приступа енергији,

2 W. Gao, S. Ullah, S.M. Zafar, A. Usman, “How does nuclear energy consumption contribute to or hinder green growth in major nuclear energy-consuming countries?”, *Progress in Nuclear Energy*, 2024, 170, 105111. <https://doi.org/10.1016/j.pnucene.2024.105111>

конкурентности, расположивости, очувању и одрживом коришћењу, док се истовремено штити животна средина и обезбеђује дугорочна одрживост економије широм света³.

Кључ за смањење глобалне емисије CO₂ су широко усвојени извори обновљиве енергије. Техничке иновације су кључ за заштиту животне средине и економски прогрес. Примарни циљ алтернативне енергије је елиминисање емисија заснованих на фосилном гориву, побољшање квалитета ваздуха, побољшање енергетске безбедности и промоција одрживог економског раста. Напредак у иновацијама игра виталну улогу у пројектовању ефективне политике ради смањења емисије CO₂. Социјални и економски прогрес и пораст обновљивих извора енергије су кључ за обезбеђење прикладне планете. Зелена економија даје приоритет енергетској ефикасности, која значајно расте због прелаза на економију са уштедом енергије и порастом удела нефосилних енергија у системима испоруке енергије, док се обезбеђује сигурни развој обновљивих извора и нуклеарне енергије⁴.

Нуклеарна енергија је одговорна за главни део производње електричне енергије у САД-у, да би се избегла емисија гасова стаклене баште. Инсталисана снага у свим видовима енергије је 600.000 MW, док је учешће нуклеарне енергије 120.000 MW. Обогаћени уран за ове нуклеарне електране долази из РФ⁵.

Нудећи конзистентну и поуздану електричну енергију из нуклеарних електрана може се ублажити поверење у необновљиве енергетске изворе. Нуклеарна енергетска постројења нуде поуздани извор енергије и стабилне цене у дужем периоду, а на овај начин расте енергетска сигурност. Сигурност и ефикасност нуклеарних постројења мора бити побољшана применом технологија и законодавства везаног за сигурност и бригом о управљању отпада. Нуклеарне електране производе 20% електричне енергије у САД-у.⁶

3 M. Imran, K. Zaman, A.A. Nassani, G. Dincă, H.R. Khab, M. Haffar, "Does nuclear energy reduce carbon emissions despite using fuels and chemicals? Transition to clean energy and finance for green solutions", *Geoscience Frontiers*, 2023, 101608. <https://doi.org/10.1016/j.gsf.2023.101608>

4 A. Liu, M. Omran, A.A. Nassani, R.H. Binsaeed, K. Zaman, "Reducing carbon emissions with Geoscience solutions: A look at the contributions of nuclear energy, technology, and green finance", *Geoscience Frontiers*, 2023, 101698, <http://doi.org/10.1016/j.gsf.2023.101698>

5 Исто.

6 M. Imran, K. Zaman, A.A. Nassani, G. Dincă, H.R. Khab, M. Haffar, "Does nuclear energy reduce carbon emissions despite using fuels and chemicals?"

Неколико земаља широм света креће се даље од нуклеарне енергије због бриге око сигурности и спречавања трошкова око демонтаже постојећих реактора. У протеклим годинама Европска електрична индустрија направила је велики корак ка смањењу емисије CO₂. Међутим, постоји још много рада који мора бити урађен ради потпуне декарбонизације транспорта и индустрије грејања, као највећих произвођача CO₂. Европска унија се нада да ће производити најмање 32% ове енергије из обновљивих извора до 2030. У 2020. је израчунато да је обновљива енергија учествовала са 17,5% укупне финалне потрошње енергије у Европској унији. Готово две трећине смањења емисије од 1990. до 2020. може бити упућено ка сектору електричне енергије, правећи то критичним учешћем декарбонизације ЕУ. Са 2030-ом економија ЕУ планира да произведе емисије гасова стаклене баште најмање 55% у поређењу са нивоом из 1990.⁷

Све државе чланице ЕУ имају најамбициозније циљеве везане за енергију и климу до 2050. године, и ЕУ је први регион у свету који је усвојио везано законодавство ради остварења циљева. Главни циљеви ЕУ до 2030. су смањење емисије гасова стаклене баште на најмање 40% у поређењу са 1990. годином, при том задовољавајући услове да је најмање 27% укупне енергије потрошене из обновљивих извора и пораст енергетске ефикасности најмање 27%. Дугорочан циљ ЕУ до 2050. је смањење емисије гасова стаклене баште за 80-90% у поређењу са 1990. годином.⁸

Србија наставља да хармонизује своје законе са законима ЕУ на начин да задовољава сет циљева до 2030. везано за обновљиве изворе енергије, енергетску ефикасност и смањење емисије гасова стаклене баште. У 2015. Република Србија је усвојила и потписала Париски договор, који је глобални договор везан за сузбијање климатских промена. Овим актом Србија се обавезала да учествује у глобалном смањењу емисије гасова са ефектом стаклене баште. Поред тога, потписана је Софијска декларација о Зеленој агенди за Западни Балкан, она обавезује Србију и друге земље у региону да имплементирају конкретне мере, укључујући увођење такси за CO₂, промоцију

Transition to clean energy and finance for green solutions”, *Geoscience Frontiers*, 2023, 101608. <https://doi.org/10.1016/j.gsf.2023.101608>

7 Исто.

8 М. Jovanović, V. Bakić, P. Škobaљ, D. Cvetinović, A. Erić, N. Živković, N. Duić, “Scenarios for transitioning the electricity sector of the Republic of Serbia to sustainable climate neutrality by 2050”, *Utilities Policy*, 85, 2023, 101681. <https://doi.org/10.1016/j.jup.2023.101681>

тржишних модела за подршку обновљивим изворима енергије и постепено одустајање од угља.⁹

Сукоб између Русије и Украјине у 2022. узроковао је једну од најгорих криза глобалне енергије од 1970. Европске земље су почеле да траже алтернативе за испоруку руске енергије. Ово обухвата разматрање о енергетској независности и потреби одрживе енергетске транзиције. Пакет Европске уније предлаже ублажавање климатских промена са фокусом на три главна енергетска циља: обезбеђења сигурне испоруке енергије, интеграцију и дигитализацију тржишта енергије, као и побољшање енергетске ефикасности зграда и развој обновљивих извора енергије. Међутим, Пољска се супротставља зеленом договору, због високе зависности економије од угља у поређењу са другим чланицама ЕУ.¹⁰

Прегледни рад¹¹ осигурава критичне аргументе за препознавање нуклеарне енергије као одрживог извора енергије. На крају, треба истаћи социјалне, еколошке и економске ризике који су игнорисани у више студија које подржавају политике развоја нуклеарне енергије. Према мишљењу пољских званичника, план нуклеарних електрана је неодржив у Пољској.

У недавној студији¹² анализирани су различити сценарији повезани са енергетском стабилношћу Србије до 2050. године, у којој је предвиђена одрживост испоруке електричне енергије кроз градњу нуклеарне електране снаге 1.000 MW. Постројење нуклеарне електране је разматрано као стабилан и поуздан извор електричне енергије који осигурава чисту енергију, чија цена је конкурентна цени електричне енергије из термоелектрана на угљ и премашује трошкове енергије која је произведена из обновљивих извора. Међутим, нуклеарна енергетска постројења оцењена су негативно са гледишта јавности. Данас, због управљања радиоактивним отпадом и сигурности у дужем

9 M. Jovanović, V. Bakić, P. Škobalj, D. Cvetinović, A. Erić, N. Živković, N. Duić, “Scenarios for transitioning the electricity sector of the Republic of Serbia to sustainable climate neutrality by 2050”, *Utilities Policy*, 85, 2023, 101681. <https://doi.org/10.1016/j.jup.2023.101681>

10 D. Pieńkowski, “Is nuclear energy really sustainable? A critical analysis on the example of the Polish energy transition plan”, *Energy for Sustainable Development*, 78, 2024, 101376. <https://doi.org/10.1016/j.esd.2024.101376>

11 Исто.

12 M. Jovanović, V. Bakić, P. Škobalj, D. Cvetinović, A. Erić, N. Živković, N. Duić, “Scenarios for transitioning the electricity sector of the Republic of Serbia to sustainable climate neutrality by 2050”, *Utilities Policy*, 85, 2023, 101681. <https://doi.org/10.1016/j.jup.2023.101681>

временском периоду, она су разматрана као кључно решење за испоруку електричне енергије. Као привремено решење за остварење циља „Зелене агенде”, градња нуклеарне електране од 1.000 MW могла би задовољити захтеве за електричном енергијом у Србији.

Социјалне, економске, као и мере заштите животне средине, прихватљивост, као и конкурентност малих и средње величине реактора у сценарију „са мерама” и „додатним мерама” за 2050. дате су у раду¹³, као и поступци са транзицијом енергије ка обновљивим изворима енергије. Анализе су направљене за Немачку, Португалију, Северну Македонију, Кину, Данску, Исландска острва и Јужну Африку. За сваку земљу разматран је и адаптиран сценарио замене фосилних горива. Неопходно је нагласити да је свака наведена земља зависна од фосилних горива на свој начин.

Циљеви овог рада су: процена потенцијала нуклеарне енергије у Србији, као део прелаза на „зелену енергију”, узимањем у обзир садашњих енергетских система у Србији. Ово подразумева идентификацију прилика и изазова у развоју нуклеарне енергије. Потребно је направити анализу постојећих ресурса, прилика и правног оквира релевантног за примену нуклеарне енергије, јавног мњења и перцепције грађана у вези са нуклеарном енергијом у Србији.

МЕТОДОЛОГИЈА

У сфери најновијих догађаја на глобалном и локалном нивоу, постоји погодна прилика за изградњу нуклеарног енергетског постројења које би могло, заједно са обновљивим изворима енергије, дати нула емисије CO₂ до 2050, полазећи од чињенице да Влада Србије, данас у 2024. години, почиње размишљање о могућности градње нуклеарног енергетског постројења. Овај рад анализира и дискутује евентуално увођење нуклеарне енергије, која би 2050. могла заменити угаљ као доминантни енергент у производњи електричне енергије у Србији.

Последња истраживања¹⁴ предвиђају различите сценарије за одрживу испоруку електричне енергије ка домаћинствима и економији

13 M. Jovanović, V. Bakić, P. Škobaљ, D. Cvetinović, A. Erić, N. Živković, N. Duić, “Scenarios for transitioning the electricity sector of the Republic of Serbia to sustainable climate neutrality by 2050”, *Utilities Policy*, 85, 2023, 101681. <https://doi.org/10.1016/j.jup.2023.101681>

14 M. Jovanović, V. Bakić, P. Škobaљ, D. Cvetinović, A. Erić, N. Živković, N. Duić, “Scenarios for transitioning the electricity sector of the Republic of Serbia to

Србије, где је предвиђена изградња нуклеарне електране капацитета 1.000 MW. Прво, стратегија развоја енергије Србије анализирана је у складу са усвојеним документом Републике Србије.

Детаљним прегледом електрана за производњу електричне енергије које се тренутно граде у свету, као и оних којима је Србија окружена, дат је аспект утицаја овог облика енергије на животну средину. Презентован је утицај најновијих политичких догађаја и високих званичника у Србији који су повезани са овом проблематиком. Објављена су ранија искуства Србије на овом пољу и она су се односила на истраживања реактора. Постоје анализе о недостајућем кадру и упутства за формирање локалног кадра са конкретним одрживим мерама које треба имплементирати на начин да се акредитује најмање један студијски програм у овој области.

Коначно, била је анализирана социјална димензија, која се односи на увођење овог облика енергије у Србији, са конкретним мерама које треба имплементирати у овој области на начин да популација прихвати постројење за нуклеарну енергију као корисно индустријско постројење и што је могуће лакше елиминише и ублажи постојеће страхове.

У овом раду посебно је наглашено образовање кадра који недостаје, кроз утемељење студијског програма и акредитацију једног од универзитета у Србији у складу са правилником о акредитацији студијског програма.¹⁵ Анализом студијских програма у другим земљама у свету у области нуклеарног инжењерства и технологије утврђено је који су то базни субјекти - факултети у Србији који већ имају студијске програме у тој области. Недостатак конкретних предлога који су дати повезан је са акредитацијом студијских програма који би могли у будућности обучити инжењере у овој области, а који у Србији тренутно недостају.

Све анализе и дискусије направљене су на основу закона и правних докумената Србије, као и примене најновијих научних знања и закључака у овој области.

sustainable climate neutrality by 2050”, *Utilities Policy*, 85, 2023, 101681. <https://doi.org/10.1016/j.jup.2023.101681>

15 Official Gazette RS 13/19, 1/21, 19/21, 51/12, *Rulebook on standards and procedure for accreditation of study programs*, 2023.

СЕКТОР ЕЛЕКТРИЧНЕ ЕНЕРГИЈЕ У СРБИЈИ

Садашња ситуација у сектору производње електричне енергије у Србији карактерише се порастом увоза електричне енергије, старошћу и недовољном ефикасношћу постојећих производних капацитета, као и преобладавањем ослањањем на угаљ у производњи електричне енергије.

У стратегији енергетике Србије¹⁶ још доминира производња електричне енергије из угља. Око 70% укупне потрошње електричне енергије долази из термоелектрана које користе лигнит, чија доња топлотна моћ не прелази 6.500 kJ/kg са 15,9% садржаја пепела и 52% влаге. Србија има довољне резерве угља за наредних 45 година са садашњим нивоом експлоатације. Рудни базени Колубара и Костолац су главни произвођачи лигнита, који се користе у термоелектранама Колубара, Никола Тесла, Костолац и Морава.¹⁷

У 2022. години капацитети за производњу електричне енергије у Србији приказани су у табели 1. Укупна нето инсталисана снага електрана у Србији је 8.522 MW, искључујући оне на територији Аутономне Покрајине Косово и Метохија, које укључују независна постројења за производњу електричне енергије.

Унутар јавног предузећа Електропривреда Србије, које је недавно прешло у акционарско друштво АД, а које је доминантни произвођач електричне енергије, 4.429 MW је инсталисано у термоелектране које за погон користе угаљ (лигнит) и 2.941 MW хидроенергетска постројења, 330 MW је на природни гас или лож уље, док је 18 малих хидроенергетских постројења повезано на дистрибуциони систем са 39 MW.¹⁸

Удео термоелектрана и топлотних постројења је 58,1%, хидроелектрана повезаних на преносни систем 34,5% (једна од њих је резервбилна хидроелектрана снаге 2 x 307 MW), удео ветроелектрана

16 Official Gazette RS 101/2015, *Energy development strategy of the Republic of Serbia until 2025 with projections until 2030*, 2015.

17 M. Jovanović, V. Bakić, P. Škobalj, D. Cvetinović, A. Erić, N. Živković, N. Duić, "Scenarios for transitioning the electricity sector of the Republic of Serbia to sustainable climate neutrality by 2050", *Utilities Policy*, 85, 2023, 101681. <https://doi.org/10.1016/j.jup.2023.101681>

18 AERS, Energy Agency of the Republic Serbia, *Report for 2022*, <https://www.aers.rs/Files/Izveštaji/Godišnji/Izveštaj%Agencija%202022.pdf> (Accessed 24 Mart 2024)

које су повезане на преносни систем је 4,4%, 30% инсталираних капацитета су мале електране повезане са дистрибуционим системом.¹⁹

Табела 1. *Капацитети за производњу електричне енергије у Србији (без Аутономне Покрајине Косово и Метохија)*²⁰

Тип енергетског постројења	Број постројења за производњу електричне енергије	Инсталисана снага (MW)	Предато електричној мрежи (MWh)
Хидроелектране	14	2.941	8,893.157
Термоелектране	7	4.429	21,431.202
Постројења за производњу топлотне енергије	3	526	1,058.351
Ветроелектране	4	373	876.007
Мали електрични независни произвођачи	373	254	871.858
Соларне електране	0	0	0
Нуклеарне електране	0	0	0
Укупно	401	8.522	33,122.573

Потрошња електричне енергије у Србији у 2022. години

У 2022. години произведено је 33,11 TWh електричне енергије у Србији. Укупна потрошња електричне енергије била је 34,79 TWh. Потрошња од стране крајњих купаца била је 30,24 TWh, а остатак је коришћен за оперативна постројења електране, потребе пумпања у реверзibilним хидроелектранама и пумпним постројењима и за компензацију губитака електричне енергије у преносу и дистрибуционим мрежама.

Према подацима о испоруци електричне енергије, 6,2 TWh је увезено у 2022. години, што је 0,8 TWh више него претходне године, и 3,4 TWh је извезено, што је 1,4 TWh мање него у 2021. Прекид рада највеће термоелектране у систему на крају 2021. узрокован је

¹⁹ Исто.

²⁰ Исто.

недовољним количинама квалитетног угља, а увоз је био највећи у првом кварталу 2022. године. Извоз је био наглашен у последњем кварталу године, захваљујући доброј хидролошкој ситуацији и благој зими. Највиша дневна укупна потрошња у Србији од 130.179 MWh остварена је 25. јануара 2022. и у истом дану у 10 часова ујутру максимално остварено часовно оптерећење износило је 5.935 MW.²¹

Стратегија развоја енергетике Србије

У 2015. години Народна скупштина Републике Србије усвојила је Стратегију развоја енергетике Републике Србије до 2025. године са пројекцијама до 2030. године. Ова стратегија утврђује да Република Србија нема билансне резерве нуклеарних сировина. Геолошке резерве урана су око 9,2 милиона тона. Детаљном анализом више нивоа резерви, потенцијалне резерве урана процењене су на око 1.000 тона.²²

Као могућност коришћења нуклеарне енергије, Закон о забрани изградње нуклеарних постројења²³ пренесен је на основу сукцесије из СРЈ, и још је на снази. Данас не постоји правни и административни оквир који би могао да регулише изградњу и рад нуклеарног енергетског постројења. Такође, у Србији постоји недостатак научног и стручног кадра који би пратио изградњу и рад ових нуклеарних енергетских постројења, и обука особља за потребе нуклеарне енергије била је заустављена.

Слична ситуација је у административно-правном и научно-стручном пољу везано за третман високо радиоактивног отпада и потрошњу нуклеарног горива. Међутим, изградња нуклеарног енергетског постројења, као могућност, не би комплетно била вођена, и дати су лимити који се односе на животну средину за постојећу производњу и будуће потребе. Процењено је да би 10-15 година од момента стављања ван снаге Закона о забрани изградње нуклеарних енергетских постројења био неопходни минимални период за превазилажење наведених проблема, како би такво постројење стартовало с радом.²⁴

21 Исто.

22 Official Gazette RS 101/2015, *Energy development strategy of the Republic of Serbia until 2025 with projections until 2030*.

23 Official Gazette FRY, 12/96 and RS, 85/05, *Law on Prohibition of Construction of Nuclear Power Plants in the Federal Republic of Yugoslavia*, 2005.

24 Исто.

Начин смањења емисије гасова стаклене баште на ниво „Мапа пута енергије до 2050” наглашен је у сагласности са расположивим технологијама, а поред тога, чак виши интензивни ниво мера енергетске ефикасности и увођење обновљивих извора енергије (ОИЕ) требало би да уведе нуклеарна постројења у енергетски сектор Републике Србије. Међутим, период до средине овог века је дуг и можемо очекивати значајан продор технологија које су сада на нивоу експерименталних постројења или чак управо елабориране производње и коришћења водоника, горивих хелија, нуклеарне фузије итд. За Републику Србију дате су расположиве резерве лигнита, развој „чистих технологија угља”, које укључују складиштење CO₂, а које би могле бити од кључног значаја.²⁵

НУКЛЕАРНА ЕНЕРГЕТСКА ПОСТРОЈЕЊА НА СВЕТУ И У ОКОЛНИМ ЗЕМЉАМА

Према подацима Међународне агенције за атомску енергију од 15. марта 2024. године, данас постоји 415 нуклеарних реактора за производњу електричне енергије у раду са 373.257 MWe укупног капацитета. Данас постоји 57 нуклеарних реактора за производњу електричне енергије који се граде са 59.220 MWe укупног капацитета. У свету постоји 209 нуклеарних реактора за производњу електричне енергије који су затворени са 105.095 MWe укупног капацитета. Данас се највећи број нуклеарних реактора гради у Кини (23), Индији (7), Египту (4), Русији (3). У свету доминирају као нуклеарне силе Кина, САД и Француска, као три најактивније земље у овој области. Србија је сада ненуклеарна земља. Одређене земље у Европи крећу се ка затварању нуклеарних електрана, као што је Немачка, док Француска константно повећава број нуклеарних реактора, јер производи око 70% електричне енергије из нуклеарних електрана. Србија има четири нуклеарне електране у свом окружењу: Кршко у Словенији, Пакш у Мађарској, Козлодуј у Бугарској и Черна вода у Румунији. Мађарска сада гради нуклеарну електрану Пакш 2, а изградњу изводи Росатом са својим капиталом.

Узимајући ово у разматрање, Србија је окружена са четири нуклеарне електране, а Пакш у Мађарској и Козлодуј у Бугарској лоциране су близу границе Србије. Зато, нема разлога зашто Србија не би имала властиту нуклеарну електрану.

25 Official Gazette RS 101/2015, *Energy development strategy of the Republic of Serbia until 2025 with projections until 2030*, 2015.

На овај начин компензовао би се недостатак електричне енергије и постепено повећавало учешће у декарбонизацији и стабилној и континуираној испоруци електричне енергије потрошачима из сопствених извора, што би водило до комплетне независности од увоза енергије. Србија нема нуклеарна постројења за производњу електричне енергије, али предузима све неопходне мере заштите, јер постоји велики број реактора у близини, који су удаљени од 60 до 400 километара. Међународна атомска агенција за енергију (ИАЕА) константно проверава сигурност у свету. Србија је такође укључена у ове вежбе.

Чињеница да постоје постројења нуклеарних електрана у околним земљама значи да за Србију постоје претње везано за ову проблематику. У Србији постоји систем за рано упозоравање на нуклеарни акцидент, који је део мреже утврђен од стране ИАЕА.

УТИЦАЈ НУКЛЕАРНИХ ЕНЕРГЕТСКИХ ИЗВОРА НА ЖИВОТНУ СРЕДИНУ

Зелене технологије коришћене су за решавање проблема потрошње енергије и обезбеђење да се сви индикатори енергије користе ефикасно и трошковно ефективно, који доприносе чистијој животној средини.²⁶

Сектор електричне енергије Србије један је од највећих загађивача животне средине, јер је производња углавном базирана на фосилним горивима (углавном домаћи лигнит ниске топлотне моћи, гас и лож уље), а смањење емисије CO₂ је насушна потреба. Термоелектране у Србији емитују преко 27,3 милиона тона CO₂ због сагоревања нискокалоричног лигнита. У 2019. години је само термоелектрана Никола Тесла у Обреновцу емитовала преко 20,3 милиона тона CO₂, 361.000 тона SO₂, као и значајну количину пепела и суспендованих честица PM10, које озбиљно утичу на здравље становника у близини термоенергетског постројења, као и становника широм Србије.²⁷

26 M. Imran, K. Zaman, A.A. Nassani, G. Dincă, H.R. Khab, M. Haffar, "Does nuclear energy reduce carbon emissions despite using fuels and chemicals? Transition to clean energy and finance for green solutions", *Geoscience Frontiers*, 2023, 101608. <https://doi.org/10.1016/j.gsf.2023.101608>

27 M. Jovanović, V. Bakić, P. Škobalj, D. Cvetinović, A. Erić, N. Živković, N. Duić, "Scenarios for transitioning the electricity sector of the Republic of Serbia to

Неке студије показују значајне предности нуклеарне енергије у погледу циљева климатске политике и више других аспеката ове енергије на животну средину. Питање необновљивости је генерално прихваћено због ограничености необновљивих сировина изотопа фисије коришћених у овом реактору. Уједињене нације рангирају нуклеарне електране као треће иза ветроелектрана на копну и мору у термину животног циклуса емисије гасова стаклене баште по јединици испоручене финалне енергије.²⁸

У научним разматрањима утврђено је да је „утицај на животну средину” производње нуклеарних електрана мали, са ниском или нула емисијом гасова стаклене баште. Истиче се да је нуклеарна енергија нарочито упоређивана са другим необновљивим изворима, иако је то компетентно у вези са обновљивим изворима. Производња из обновљивих извора зависи од просторних услова, као и њихове производне технологије. Најконтроверзнији аргументи повезани су са могућношћу рециклаже нуклеарног горива. Разматране су нове нуклеарне технологије четврте генерације реактора и констатовано је да оне нису широко раширене, нису потпуно развијене. Данас не постоје генератори четврте генерације система и постројења горивог циклуса у комерцијалном раду, те је технологија разматрана као обећавајући тренд за затворене нуклеарне циклусе.

Зато су актуелне најбоље расположиве нуклеарне технологије (III/III + генерација реактора) анализирани у контексту отворених продукционих циклуса и пораста залиха радиоактивног отпада. У исто време, постоји пораст ефикасности у коришћењу фисије изотопа и нових технологија. Међутим, количина нуклеарног отпада је релативно мала у поређењу са више других извора енергије, њихов супротан утицај на здравље и животну средину је диспропорционално већи, доводећи до изазова сигурности.²⁹

Управљање отпадом из нуклеарних електрана постало је важан параметар, посебно за земље које разматрају градњу нуклеарних електрана, као што је Србија. Ако пронађемо претходне студије и узмемо их у разматрање, очигледно је да нуклеарна енергија има снажан позитиван утицај на економски раст и емисије CO₂. Фосилна

sustainable climate neutrality by 2050”, *Utilities Policy*, 85, 2023, 101681. <https://doi.org/10.1016/j.jup.2023.101681>

28 D. Pieńkowski, “Is nuclear energy really sustainable? A critical analysis on the example of the Polish energy transition plan”, *Energy for Sustainable Development*, 78, 2024, 101376. <https://doi.org.10.1016/j.esd.2024.101376>

29 Исто.

горива још учествују са највећим уделом у укупно произведеној енергији, узрокујући деградацију животне средине. Пораст коришћења нуклеарне енергије и других обновљивих извора енергије је вероватнији због смањења емисије CO₂ која је узрокована њиховом природом, ослобођене од угљеника, малим садржајем CO₂. Друга предност која је везана за нуклеарну енергију је притисак пораста цена нафте на земље увознице помоћу њиховог билансног проблема плаћања и задовољавања њихових енергетских потреба. Међутим, производња нуклеарне енергије и развој нуклеарних енергетских постројења захтева велике инвестиције, а треба нагласити и да су трошкови нуклеарне енергије стабилнији и на њих не утичу међународне промене цена горива.³⁰

Нуклеарна енергија игра кључну улогу у остварењу одрживог решења за заштиту животне средине и ефикасно коришћење енергије. Неколико земаља је паметно користило нуклеарну енергију да би задовољиле своје потребе за енергијом и смањиле брзо исцрпљивање ресурса фосилних горива. Производња нуклеарне енергије је кључна за одрживи развој, као и осигурање поузданих извора енергије без емисије CO₂. Са порастом глобалних захтева за енергијом свет се брже окреће ка обновљивим изворима енергије. Међутим, недостатак овог ресурса води многе земље у размишљање да користе нуклеарну енергију која може да задовољи пораст потреба за енергијом. Међутим, коришћење нуклеарне енергије захтева пажљиво разматрање више фактора, укључујући радну сигурност, одлагање радиоактивног отпада, претње пролиферације нуклеарних материјала, перцепцију јавности и социјални активизам против нуклеарне енергије.³¹

Србија има неколико лабораторија које су акредитоване за праћење радиоактивности у животној средини, лоциране у Београду и Новом Саду, које би могле у сваком тренутку бити укључене у пројекат обезбеђења непрекидног мониторинга стања животне средине: воде, ваздуха и земљишта са аспекта радиоактивности.

Рад ових лабораторија укључује велики број доктора наука у области нуклеарне физике и физичке хемије. Лабораторије имају акредитоване методе и за узорковање и за мерење „нивоа радиоактивности”, као и еквивалентне амбијентне дозе. Србија се

30 W. Gao, S. Ullah, S.M. Zafar, A. Usman, “How does nuclear energy consumption contribute to or hinder green growth in major nuclear energy-consuming countries?”, *Progress in Nuclear Energy*, 2024, 170, 105111. <https://doi.org/10.1016/j.pnucene.2024.105111>

31 Исто.

потпуно припрема да партиципира у овом пројекту од стране Владе Србије. Лабораторије активно сарађују са регулаторним телом у испуњавању нуклеарне сигурности и безбедности у Србији. Неопходно је додатно радити на формирању експерата за управљање радиоактивним отпадом кроз образовни систем и трансфер знања из других земаља света.

ПОЛИТИКА И НУКЛЕАРНА ЕНЕРГИЈА У 2024. ГОДИНИ

Србија је у процесу приступних преговора са Европском унијом и предузимања мера за смањење емисије гасова стаклене баште, што је потврђено у документима који су резултат Париског договора. Овај договор произилази из процеса приближавања унутар Европске уније, границе за укупно дозвољену емисију из термоелектрана се постепено смањују, у 2020. години је то смањење било 21% мање у поређењу са 2003. годином и очекује се да ће до 2030. године то смањење износити 43%.

Овај договор је изведен из процеса приближења Републике Србије Европској унији, али такође и из потребе имплементације Софијске декларације (Зелена агенда за Западни Балкан) и придруженим документима. Потписујући Софијску декларацију, Србија је преузела обавезе легислативе ЕУ, везано за климу и остварење климатске неутралности до 2050. У складу са циљевима за 2030. годину требало би подешавати даље активности са водичем ЕУ, укључујући увођење такса за угљеник и развој адаптације и стратегије декарбонизације.

У 2021. години, Народна скупштина Републике Србије усвојила је Закон о климатским променама,³² који регулише систем ограничавања емисије гасова стаклене баште, адаптацију на климатске промене и увођење мониторинга и извештавања, укључујући издавање дозвола за индустријска и енергетска постројења.³³

Као земља кандидат за ЕУ, Србија је регулисала законодавство на пољу радијације и нуклеарне сигурности и безбедности. У 2018. у Народној скупштини је усвојен Закон о радијацији и нуклеарној

32 Official Gazette RS 26/21, *Law on Climate Change*, 2021.

33 M. Jovanović, V. Bakić, P. Škopalj, D. Cvetinović, A. Erić, N. Živković, N. Duić, “Scenarios for transitioning the electricity sector of the Republic of Serbia to sustainable climate neutrality by 2050”, *Utilities Policy*, 85, 2023, 101681. <https://doi.org/10.1016/j.jup.2023.101681>

сигурности и безбедности,³⁴ који је утврдио Директорат за радијацију и нуклеарну сигурност и безбедност, као регулаторно тело и Јавно предузеће Нуклеарна постројења Србије, као оператор у овој области.

Белгија и Међународна агенција за атомску енергију (IAEA)³⁵ организовали су Самит о нуклеарној енергији у Бриселу у марту 2024. Членици држава и влада и делегација из 36 земаља које већ имају нуклеарна енергетска постројења или планирају да их имају су учествовали. На овом самиту нуклеарне енергије били су присутни представници влада Словеније, Хрватске, Србије, Румуније, Бугарске и Турске. Овај састанак на високом светском нивоу показује оштар заокрет политике ка нуклеарној енергији. Један од фактора је и пројекат за мале модуларне реакторе, међутим, то је далеко од достизања корака зрелости развоја.³⁶

Десет година после катастрофе Фокушима у Јапану у 2011. години, која је поново разорила репутацију нуклеарних технологија као и Чернобил 1986. године, императив декарбонизације био је окидач промена у супротном правцу.

Политичка подршка за нуклеарну енергију поново има посебну снагу у Европи, где је нада за решење заснована на малим модуларним реакторима (SMR) и игра велику улогу. Међутим, они су још у фази развоја, али су од великог значаја и интереса. На самиту је наглашено да је нуклеарна енергија нарочито потребна у земљама које немају довољно велики потенцијал за коришћење обновљивих извора.

Два главна изузетка су Немачка, која је затворила преостале реакторе пре годину дана, и Шпанија, која ће затворити своје реакторе између 2027. и 2035. године. Пољска је у супротном табору, док Словачка гради први реактор, Италија разматра повратак на нуклеарну енергију и Естонија испитује могућности одобрења градње прве SMR.³⁷

Са овог самита послата је порука свету да је неопходно пажљиво размислити о жељама појединих земаља да угасе реакторе. Наглашено је да је зелена транзиција губитак снаге, не само због спорог

34 Official Gazette RS 95/18 and 10/19, *Law on radiation and nuclear safety and security*, 2019.

35 IAEA, (2024) International Atomic Energy Agency, <https://cnpp.iaea.org/public/>, 16.03.2024.

36 BGEN, *Balkan green energy news*, <https://balkangreenenergynews.com/rs/lideri-balkanskih-zemalja-na-samitu-u-briselu-podrzali-ekspanziju-nuklearne-energije/> 31.03.2024.

37 Исто.

прогреса, али и такође због пораста замора. Нуклеарна енергија је кључна компонента у борби против климатских промена и она је од круцијалног значаја за баланс микса енергије. Словенија и Хрватска, бивше републике СФРЈ, желе да прошире капацитете реактора и овим би учествовале у декарбонизацији.

Назначено је да више од 65% словеначких грађана има позитивно мишљење о нуклеарној енергији која је на веома високом нивоу и да је консеквентно ојачана нуклеарна сигурност на првом месту. Хрватска, која је такође део региона, покривена балканским зеленим вестима енергије, власник је 50% Кршког. Такође је утврђено да ће Бугарска и Румунија имати двоструке капацитете нуклеарних електричних постројења до 2035.

У свом говору на самиту у Бриселу, председник Србије је нагласио да је Србија заинтересована за изградњу најмање четири мале SMR, које могу заменити 1.200 MW. У исто време је назначено да је Влади Србије за овај пројекат и његово финансирање потребна одређена врста подршке од других страна из водећих земаља ЕУ. На самиту је наглашено да ће мораторијум на градњу нуклеарних енергетских постројења у Србији бити уклоњен.³⁸

У априлу 2024. Србија је потписала меморандум о стратешкој сарадњи са француском енергетском компанијом (EDF). Меморандум обликује услове за стратешко партнерство са EDF у поседовању потенцијала за развој цивилног нуклеарног програма у Србији, са подршком за развој стручног особља и разменом техничких знања, која у будућности могу бити значајан корак унапред у области нуклеарне енергије.

У априлу, тачније 10.04.2024. године, појавила се вест у медијима у Србији да је члан управљачког тима поднео Народној скупштини Србије предлог о опозиву Закона о забрани изградње нуклеарних енергетских постројења у СФРЈ.³⁹

ПРЕТХОДНА ИСКУСТВА

У 1948. години формиран је Институт за нуклеарне науке Винча. Институт је намеравао да имплементира и учврсти нуклеарни истраживачки програм који је завршен 1968.

38 Исто.

39 Official Gazette FRY, 12/96 and RS, 85/05, *Law on Prohibition of Construction of Nuclear Power Plants in the Federal Republic of Yugoslavia*.

Институт има два реактора, RA и RB. Реактор RA пуштен је у рад 1958, а реактор RB 1957. године. RA реактор је затворен 1984, а реактор RB се још користи. Највећи проблем за јачање и развој нуклеарних технологија било је увођење мораторијума 1989. на градњу нуклеарних енергетских постројења у тадашњој Југославији. Узимајући у обзир да је прошао дуги период од затварања истраживачких реактора, експерти који су управљали њима отишли су из Србије или су отишли у пензију и постоји велики дефицит експерата у овој области нуклеарне технологије.

НЕДОСТАТАК ЕКСПЕРАТА

После акцидента у Чернобиљу, усвојен је Закон о забрани изградње нуклеарних енергетских постројења у бившој Југославији и још је на снази и данас. Готово 35 година студенти у Србији немају студије нуклеарне технологије које су се одржавале на Електротехничком факултету Универзитета у Београду до 1990. године, када су оне прекинуте. Ово је била директна последица акцидента на четвртом реактору у Чернобиљу, као брига око коришћења нуклеарних енергетских постројења у свету и Србији.

Не постоје прецизни подаци о броју нуклеарних физичара у Србији. Србија има највећи нуклеарни институт на Балкану, који је формиран 1948. године, где је запослен највећи број експерата у области радијације. За последњих 30 година, примарна активност свих нуклеарних физичара у Србији је била (тестирање особина космичког зрачења - партиципација на експерименту у сарадњи са CERN, итд.), радиоекологија и заштита од зрачења у медицини. Нуклеарни физичари су образовани на државним универзитетима у Београду, Новом Саду, Крагујевцу и Нишу.

Како је утврђено Стратегијом развоја енергетике Републике Србије до 2025. године са пројекцијама до 2030. године, постоји недостатак обученог кадра за почетак изградње нуклеарног енергетског постројења.⁴⁰ Од 2015. године када је ова стратегија усвојена ништа се није променило у вези са недостатком кадра у овој области.

Ако Србија одлучи да гради нуклеарни реактор, неопходно је да осигура недостајући кадар акредитацијом најмање једног студијског програма у области нуклеарних технологија, у складу са валидним

40 Official Gazette RS 101/2015, *Energy development strategy of the Republic of Serbia until 2025 with projections until 2030.*

стандардима и процедурама за акредитацију студијских програма.⁴¹ Србија има националну агенцију као независно тело (Национално акредитационо тело), које ради на акредитацији студијских програма.

Пре свега, неопходно је анализирати које институције високог образовања у Србији могу бити подржане за акредитацију студијског програма у области нуклеарне технологије. Тражећи постојеће студијске програме на основним и мастер академским студијама који су имплементирани, на пример, на Универзитету у Београду, могуће је утврдити и акредитовати студијски програм на: Машинском факултету, Електротехничком факултету, Факултету за физику или на Факултету за физичку хемију. Сагласно важећем закону,⁴² постоји такође могућност акредитације студијског програма као заједничког студијског програма неколико факултета и чак на нивоу Универзитета.

Акредитација студијског програма у области нуклеарног инжењерства (нуклеарне технологије) могла би бити прихватљива искључиво у научном пољу техничке и технолошке науке и примени акредитационих стандарда у тој области. Међутим, постоји проблем, јер нема одговарајућег стручног назива који садржи Правилник о листи стручних, академских и научних назива.⁴³ Стручни називи би се могли назвати Bachelor наука о нуклеарним технологијама или Bachelor наука у нуклеарном инжењерству. Овај проблем може бити превазиђен подношењем предлога од стране Универзитета да ће студијски програм бити акредитован од стране Националног савета за више образовање Републике Србије (чија надлежност је усвајање нових назива који се могу достићи за годину дана). Прелиминарни број студената који би био довољан за упис је 50 у првој години. Студије би могле трајати четири године што прати 240 ECTS.

Процедура акредитације студијског програма је изведена на захтев виших институција за образовање (или више, то је заједнички студијски програм). Акредитација студијског програма мора бити завршена не касније од девет месеци од датума подношења документације за акредитацију студијског програма. Документација за акредитацију студијских програма представља сет очигледних захтева којим факултет задовољава описане стандарде, којих има 16. Најважнији за анализу су Стандарди 5: Курикулум, важнији него

41 Official Gazette RS 13/19, 1/21, 19/21, 51/12, *Rulebook on standards and procedure for accreditation of study programs*, 2023.

42 Исто.

43 Official Gazette RS 11/24, *Regulation on the list professional, academic and scientific titles*, 2024.

Стандард 6: Квалитет, модерност, међународна усаглашеност студијског програма, као и Стандард 9: Професорско особље. Наведена три стандарда представљају кључне стандарде које треба задовољити. Стандарди 5 и 6 ослањају се један на други и представљају упоредивост студијских програма на свету, од којих су најмање два из Европске уније.⁴⁴ Табела 2 представља стручне предмете за изучавање који се студирају у области нуклеарног инжењерства и технологије на универзитетима Велике Британије, САД, Русије, Канаде, као и бивше југословенске републике Словеније. Треба нагласити да су у свету студије нуклеарних технологија организоване кроз први и други циклус студија, док су у бившој југословенској републици Словенији студије нуклеарног инжењерства организоване искључиво кроз други степен студија (мастер студије). Треба узети у обзир да Хрватска заједно са Словенијом управља нуклеарном електраном Кршко, али не обучава експерте у овој области.

Табела 2. *Преглед неких студијских програма на свету у области нуклеарног инжењерства и технологија са главним курсевима студирања у овој области*

Земља, град	Универзитет	Име студијског програма	Главни курсеви у нуклеарном инжењерству и технологији	Рефере нце
Велика Британија, Лондон	Империлални колеџ, Лондон	Материјали са нуклеарним инжењерингом Први циклус	Увод у нуклеарну енергију, Нуклеарно хемијско инжењерство, Нуклеарни материјали, Нуклеарна термална хидраулика, Нуклеарна физика реактора	[13]
САД, Вашингтон Паско	Колумбија Базен Колеџ	Нуклеарна технологија Први циклус	Базна нуклеарна математика, Физика,	[14]

44 Official Gazette RS 13/19, 1/21, 19/21, 51/12, *Rulebook on standards and procedure for accreditation of study programs*, 2023.

			<p>Базна нуклеарна постројења, Рад нуклеарног реактора, Базна нуклеарна постројења (компоненте), Базна сигурност реактора, Теорија операција, Нуклеарна хемија, Нуклеарна индустрија, Припрема испита, Управљање нуклеарним постројењима</p>	
<p>Русија Томск</p>	<p>Томск Политехнички универзитет</p>	<p>Нуклеарна физика, Технологија, Први циклус</p>	<p>Физичке основе науке о материјалима, Модерне технологије нуклеарних горивих циклуса, Квантни закони нуклеарне физике, Термохидраулика у нуклеарним реакторима, Математичко моделирање физичких процеса, Увод у нуклеарну физику, Хидродинамика и пренос топлоте, Нуклеарна сигурност радијације, Материјали нуклеарних</p>	<p>[15]</p>

			енергетских постројења	
Канада Отава Онтарио	Универзитет Онтарио Институт за технологију	Нуклеарно инжењерство Први циклус	Радијација и нуклеарне технологије, Увод у нуклеарну Физику, Заштита од радијације, Кинетика нуклеарног реактора, Рад нуклеарног постројења, Контрола реактора, Пројектовање нуклеарног реактора, Управљање радиоактивним отпадом, Систем нуклеарних електрана, Пројектовање система сигурности нуклеарних постројења, Нуклеарни гориви циклуси	[16]
USA Pocatelo Idaho	Idaho Државни Универзитет	Нуклеарни енергетски системи Технологија рада Први циклус	Оријентација инжењерских технологија, Испорука система нуклеарне паре, Материјали за реакторска постројења, Основни концепт нуклеарне индустрије,	[17]

			<p>Нуклеарна инструментација, Документација електрана и процедуре, Теорија сигурности реактора и пројектовање студија случаја у нуклеарној инжењерској технологији, Основе радиолошке контроле</p>	
<p>Словенија Љубљана</p>	<p>Универзитет Љубљана Факултет за математику и физику</p>	<p>Нуклеарно инжењерство Други циклус</p>	<p>Нуклеарни реактор и радиолошка физика, Експериментална физика реактора, Инжењерство реактора, Физика фисије реактора, Физика и технологија фузионих реактора, Нуклеарна термална – хидраулика, Радијациона физика и дозиметрија, Нуклеарна сигурност, Нуклеарне инсталације Контрола и инструментација, Материјали у</p>	<p>[18]</p>

			нуклеарном инжењерству, Структурална механика у нуклеарном инжењерству, Управљање радиоактивним отпадом и животним циклусом нуклеарних постројења, Рачунање реактора и радијациона заштита	
--	--	--	--	--

Из табеле 2 може се видети да су стручни предмети углавном у области фисије реактора, нуклеарних материјала, пројектовања нуклеарног реактора, управљања радиоактивним отпадом и нуклеарном безбедношћу. Готово сви анализирани страни универзитети имају исте предмете и они су прецизирани као интегрални део будућег студијског програма који би могао бити утврђен у Србији. Према захтевима Стандарда 9, да би се наставници квалификовали за предмете из претходно наведених области, неопходно је да сваки наставник из горе поменутих области има најмање пет научних радова.⁴⁵ Утврђено је да у Србији не постоји велики број активних наставника (доктора наука) који би могли задовољити овај критеријум у овој области. Пре свега, потребно је анализирати бројне докторе наука из Србије који су радили у неким страним земљама на нуклеарним постројењима или универзитетима и тада размотрити да ли би они могли имати могућност повратка у Србију после акредитације студијских програма, првенствено као предавачи, али такође и као експерти у области нуклеарних технологија.

Друга могућност за њихово ангажовање је као гостујући професори из других земаља, где је могуће ангажовати три до четири професора који имају научне радове у овим областима и чији је језик српски.

45 Official Gazette RS 13/19, 1/21, 19/21, 51/12, *Rulebook on standards and procedure for accreditation of study programs*, 2023.

Постоји могућност да се ангажују три до четири позната професора који не говоре српски језик из једне од нуклеарних земаља у Европи.

Стандард 9 захтева да најмање 70% од укупног броја наставника на студијском програму мора бити стално запослено на факултету и максимум 30% часова наставе може бити дат наставницима као што су гостујући професори из иностранства.⁴⁶

Оптималан број наставног особља који може предавати као гостујући професор требало би да буде два, то је начин да се сачува квалитет наставе. Један наставник који би се вратио из иностранства и запослио као наставник овог студијског програма у пуном времену за планираних 50 студената и са три до четири гостујућа професора задовољио би неопходне стандарде у погледу наставног особља (укључујући постојеће професоре из физике и инжењерских дисциплина).

Интегрални део Стандарда 5 је професионална пракса, која мора бити изведена посетом једном нуклеарном енергетском постројењу у Европи или једном у суседним земљама са којим Универзитет мора имати потписан договор о сарадњи на пољу трансфера знања. То је могуће спровести за време летњих месеци, како редовне класе за време семестра не би трпеле због одласка студената у друге земље.

За време акредитације студијског програма, Национално акредитационо тело може ангажовати три универзитетска професора, једног експерта из праксе и једног студента, који су независни експерти који оцењују потпуно извршење сваког појединачног стандарда, засновано на њиховој експертизи. Листа утврђених ревидената од стране Националног акредитационог тела није један ревидент из области нуклеарних технологија, тако да би преглед студијског програма могао поуздано бити извршен од стране једног физичара и инжењера који би могли имати више блажих критеријума у задовољавању стандарда, посебно студијских програма који су установљени и представљају општи интерес Србије.

У случају да Влада Србије потврди одлуке до краја 2024. године за градњу нуклеарног енергетског постројења, градња ће трајати 10-15 година, акредитациони студијски програм у области нуклеарних технологија могао би стартовати између 2026. и 2027. године и први свршени студент би могао бити 2031. године, чак и пре комплетне

46 Исто.

изградње нуклеарног енергетског постројења. Акредитацијом таквог програма Србија би била јединствена на територији бивше Југославије.

Пре свега, веома је важно да имамо акредитоване основне академске студије и касније мастер и докторске студије на начин да охрабримо развој науке у овој области у Србији.

Друга важна ствар је практична обука постојећег кадра физичара и инжењера да раде у постројењима нуклеарних електрана у земљама које их поседују. Такође је важно направити спону домаће науке у овој области, нуклеарне физике и енергетике са научницима у области нуклеарне технологије у другим земљама, а овај рад ће ојачати научну конкурентност домаћег кадра кроз истраживачке пројекте и билатералну сарадњу, што би и био интерес кадра. Утврђивање центара за извршност и утврђивање партнерских односа са страним институцијама једна је од неопходних мера за остваривање трансфера знања. Такође, не смемо заборавити на значајан део персонала који је у пензији, и он може значајно помоћи и осигурати поуздану подршку стања на овом пројекту.

Увођење и развој нуклеарних технологија у Србији омогућиће пораст интереса за студије физике, јер је екстремно мали број студената за последњих пет година (само 10-20 студената на сваком од четири факултета у Србији). Студенти нуклеарне физике виде своје запошљавање искључиво у науци и образовном сектору, који нуде много мање развојних прилика у поређењу са сектором индустрије енергије. Ово би се могло рефлектовати на више зараде које би поуздано могле да привлаче кандидате у будућности.

СОЦИЈАЛНА ДИМЕНЗИЈА И ПЕРЦЕПЦИЈА НУКЛЕАРНЕ ЕНЕРГИЈЕ

У последњем ауторовом критичком раду⁴⁷ констатовано је да је у последњих 70 година развоја нуклеарног сектора од 1950. године утврђено неколико озбиљних несрећа (3) везано за реакторе и озбиљних акцидената (21), а наредни би се могао десити у Запорожју.

Несигурност је генерисана помоћу две главне фазе животног циклуса: рад постројења (акциденти) и управљање отпадом. Оба корака генеришу природне, технолошке и социоекономске претње, а за време

47 Pieńkowski, D., "Is nuclear energy really sustainable? A critical analysis on the example of the Polish energy transition plan", *Energy for Sustainable Development*, 78, 2024, 101376. <https://doi.org/10.1016/j.esd.2024.101376>

трајања сукоба у Украјини свет се суочава са наредном потенцијалном катастрофом која може бити класификована као социјална опасност. Акциденти повезани са нуклеарном технологијом имају озбиљно обликоване социјалне консеквенце и све води ка вишим економским трошковима и ниским социјалним прихватањем, посебно после акцидента.⁴⁸

У 1999. Србија је бомбардована од стране НАТО-а осиромашеним уранијумом. Ово је, заједно са катастрофом у Чернобиљу, развило додатну бригу и страх унутар популације Србије. Много документаца је направљено на ову тему која је идентификовала стање рата у земљи са осиромашеним уранијумом и претње канцера и смрти међу популацијом.

Нема званичних ставова који су изведени у Србији и утицали на свест становника када се користи нуклеарна енергија. Разматран је дугорочни мораторијум на градњу нуклеарних енергетских постројења, јавност је недовољно информисана о овој теми. У случају да Србија чврсто одлучи да гради нуклеарно енергетско постројење, јавност мора прво бити едукована о значају замене фосилних горива нуклеарном енергијом, полазећи од најважнијег и најједноставнијег садржаја повезаног са постојањем радиоактивности у природи и њеним комерцијалним коришћењем.

Пре свега, неопходно је едуковати популацију о томе да је садашњи енергетски сектор Србије велики загађивач животне средине и информисати грађане о обавезама Србије у вези са потписаним стратешким документом са ЕУ и прихватањем садржаја ЕУ регулатива. Неопходно је извести више популарних предавања кроз образовни систем, обезбедити наступ експерата на телевизији са националном фреквенцијом у сврху образовања популације и касније предузети све друге акције у складу са законом у оквиру општег социјалног дијалога.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Сектор електричне енергије у Србији један је од највећих загађивача животне средине, јер је производња електричне енергије углавном заснована на фосилним горивима (домаћи лигнит, гас, нафта), а смањење емисије CO₂ је неопходно.

Закључци овог истраживања показују да нуклеарна енергија у Србији има значајан потенцијал и игра кључну улогу у транзицији ка

48 Исто.

„зеленој енергији”. Кроз анализе постојећих ресурса и регулаторног оквира, утврђене су и идентификоване бројне прилике за развој нуклеарне енергије у земљи. Поред тога, учешћем у смањењу емисије гасова стаклене баште, нуклеарна енергија могла би да обезбеди стабилност и поузданост енергетског система, учествујући у дугорочној одрживости националног енергетског сектора.

Међутим, истраживања такође осветљавају потребе за транспарентним процесима јавне партиципације и образовања грађана о питању нуклеарне енергије. У складу са европским и светским трендовима, Србија би требало да настави истраживање и развој нуклеарне енергије, узимајући у обзир економске, еколошке и социјалне факторе, на начин да се обезбеди одржива енергетска будућност.

Додатно истраживање је идентификовало недостатак експерата у области нуклеарне енергије у Србији, као кључни изазов за ефикасни развој ове индустрије. Акредитација студијских програма специфичних за нуклеарну енергију је препозната, са нагласком на стране експерте и институције за трансфер знања и најбоље праксе. Увођење таквог програма не само да би обезбедило одговарајућу обуку и рад персонала, него би охрабрило иновације и истраживања у овој области, који би даље подупирали развој нуклеарне енергије у Србији у складу са међународним стандардима.

Такође, важно је нагласити да у процесу развоја нуклеарне енергије у Србији, специјална пажња мора бити оријентисана на заштиту животне средине. Одрживи развој ове индустрије захтева ригорозне стандарде и процедуре и биодиверзитет у близини нуклеарних постројења. Увођење ефективних система за мониторинг и контролу емисије и утицаја на животну средину су кључни за минимизирање негативног потенцијала на екосистем и људско здравље. Кроз интеграцију аспеката животне средине у планирање и имплементацију пројеката нуклеарне енергије, Србија може обезбедити учешће енергетског сектора у очувању и побољшању животне средине, док у исто време остварује енергетске циљеве. Највећа препрека увођењу нуклеарне енергије у Србији је мораторијум на градњу нуклеарних енергетских постројења који датира од договора у бившој Југославији. За његово укидање, потребан је општи друштвени дијалог.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1] Gao, W., Ullah, S., Zafar, S.M., Usman, A., (2024) How does nuclear energy consumption contribute to or hinder green growth in major nuclear energy-consuming countries? *Progress in Nuclear Energy*, 170, 105111. <https://doi.org/10.1016/j.pnucene.2024.105111>
- [2] Imran, M., Zaman, K., Nassani, A.A., Dincă, G., Khab, H.R., Haffar, M., (2023) Does nuclear energy reduce carbon emissions despite using fuels and chemicals? *Transition to clean energy and finance for green solutions, Geoscience Frontiers*, 2023, 101608. <https://doi.org/10.1016/j.gsf.2023.101608>
- [3] Liu, A., Omran, M., Nassani, A.A., Binsaeed, R.H., Zaman, K., (2023) Reducing carbon emissions with Geoscience solutions: A look at the contributions of nuclear energy, technology, and green finance, *Geoscience Frontiers*, 101698, <http://doi.org/10.1016/j.gsf.2023.101698>
- [4] Jovanović, M., Bakić, V., Škobalj, P., Cvetinović, D., Erić, A., Živković, N., Duić, N., (2023) Scenarios for transitioning the electricity sector of the Republic of Serbia to sustainable climate neutrality by 2050. *Utilities Polcy*, 85, 101681, <https://doi.org/10.1016/j.jup.2023.101681>
- [5] Pieńkowski, D., (2024) Is nuclear energy really sustainable? A critical analysis on the example of the Polish energy transition plan, *Energy for Sustainable Development*, 78, 101376, <https://doi.org/10.1016/j.esd.2024.101376>
- [6] Official Gazette RS 13/19, 1/21, 19/21, 51/12, (2023) Rulebook on standards and procedure for accreditation of study programs
- [7] Official Gazette RS 101/2015, (2015) Energy development strategy of the Republic of Serbia until 2025 with projections until 2030.
- [8] AERS, (2002) Energy Agency of the Republic Serbia. Report for 2022, <https://www.aers.rs/Files/Izveštaji/Godišnji/Izveštaj%Agencija%202022.pdf> (Accessed 24.03.2024)
- [9] Official Gazette FRY, 12/96 and RS, 85/05, (2005) Law on Prohibition of Construction of Nuclear Power Plants in the Federal Republic of Yugoslavia
- [10] Official Gazette RS 26/21, (2021) Law on Climate Change
- [11] Official Gazette RS 95/18 and 10/19, (2019) Law on radiation and nuclear safety and security

- [12] BGEN, (2024) Balkan green energy news. <https://balkangreenenergynews.com/rs/lideri-balkanskih-zemalja-na-samitu-u-briselu-podrzali-ekspanziju-nuklearne-energije/> 31.03.2024.
- [13] ICL, (2024) Imperial College London. Study program: Materials with Nuclear Engineering, South Kensington Campus, London <https://www.imperial.ac.uk/study/courses/undergraduate/materials-nuclear-engineering/>, 16.03.2024.
- [14] CBC, (2024) Columbia Basin College, Study program: Nuclear Technology, <https://catalog.columbiabasin.edu/current/courses/nt.html>, 16.03.2024.
- [15] TPU, (2024) Tomsk Polytechnic University, Nuclear Physics and Technology, Russia, <https://abiturient.tpu.ru/en/direction/programs/140302>, 16.03.2024.
- [16] UOIT, (2024) University of Ontario Institute of Technology, Study program: Nuclear Engineering, Oshawa, Ontario, Canada, https://calendar.ontariotechu.ca/preview_program.php?catoid=67&poid=14527, 16.03.2024.
- [17] ISU, (2024) Idaho State University, Study program: Energy Systems Nuclear Operations Technology, Pocatello, Idaho, USA. <https://www.isu.edu/nuclearoperations/>, 16.03.2024.
- [18] ULj, (2024) University of Ljubljana, Faculty of Mathematics and Physics, Study program: Nuclear Engineering, Second Cycle, Ljubljana, Slovenia, <https://www.fmf.uni-lj.si/en/study-physics/programmes/2jet/2023/>, 16.03.2024.
- [19] Official Gazette RS 11/24, (2024) Regulation on the list professional, academic and scientific titles
- [20] IAEA, (2024) International Atomic Energy Agency. <https://cnpp.iaea.org/public/>, 16.03.2024.

ПОЉОПРИВРЕДНО ЗЕМЉИШТЕ КАО ОСНОВНИ РЕСУРС ЗА ОПСТАНАК ЧОВЕЧАНСТВА

Сажетак: Од постања, па до данашњих дана, људске заједнице су настајале и опстајале тамо где постоји родна земља (пољопривредно земљиште) и вода. Зато у народу и постоји изрека да је земља „Мајка хранитељица”. Међутим, земља као појам, ипак има много шире значење од обрадивог (родног) земљишта. Обрадиво, односно пољопривредно земљиште, је само део планете Земље, па се због тога не може једнострано и изоловано ни посматрати. Дакле, поред пољопривредног земљишта и остали геопростори (површине под шумама, брда, планине, реке, језера итд, као и руде и минерали у утроби Земље) су благодети (природни ресурси) неопходни за егзистирање и одрживи опстанак, као и равнотежу флоре и фауне. Природа је учинила да су сви геопростори на планети Земљи комплементарни чиниоци који се међусобно допуњују ради одрживости и равнотеже у ланцима флоре и фауне. Поремећај неке карике у било ком ланцу доводи до поремећаја у целокупном екосистему. То је узајамна условљеност природних елемената (биотопа) од којих зависи постојање и одрживост биљног и животињског света (биоценоза), односно то је такозвана „природна дијалектика”. Поред тога што наша планета има назив Земља, често се то име употребљава и за делове планете, односно за државе. За „државу” се каже „земља”, зато што у народу превладава мишљење да је „земља” природније и садржајније име од државе, јер се под именом „земља” подразумевају како географски простори, тако исто и целокупна изграђеност на тој територији, услови живота и стандард грађана, социјалне структуре и целокупна надградња с посебним освртом на законска устројства и слично, док се под именом „држава” углавном перципира само апарат владајућих структура. Уосталом, земља је природније име, јер се под тим именом подразумева и „гнездо” (место где човек настаје) и станиште (место где опстаје). Значи, земља је место настанка, опстанка и завршетка живота, а у српском језику зове се Отечество. „Бог човека ствара, мајка га рађа, земља га храни и одгаја и на крају прима у своју утробу његово увело тело, док невидљиви део (душу) Анђели односе Створитељу његовом”. Важно је поменути да је увек своја земља (патрија) била и да ће увек и бити највећа колективна љубав, а та се

¹ Др Јово Р. Дробњак, доктор економских наука

љубав назива патриотизам. Стога не би требало наредати на латинске фразе „Ubi bene, ibi patria”, што значи где је добро тамо ми је и домовина. То начело важи само за хедонисте и материјалисте, који су природно оштећени и не поседују колективну љубав према отачаству, односно љубав према својој земљи и свему ономе што је у тој земљи. Због значаја о свом отечеству, Стефан Немања је у „Завештању” написао своје сину Светом Сави следеће: „Народ који нема своју земљу не може се назвати народом”. Део текста у Завештању који се односи на „завештање земље” цитираћемо у наредном делу овог рада. Људско станиште - земљу - чине сви географски простори и они се могу сврстати у две групе и то: 1. Примарно земљиште - под овим се подразумева пољопривредно земљиште - у РС се декларише као коришћено пољопривредно земљиште (КПЗ) и 2. Секундарно земљиште - под овом групом се подразумевају сви остали географски простори - брда, планине, површине под шумама, реке, језера и сл. Укупна површина земље Србије износи 88.499km², а укупно коришћено пољопривредно земљиште је 3.239.374 хектара, што је 36,6 % од укупне површине земље. Пољопривредно земљиште је стратешки ресурс за сваку земљу, па тако и за Србију. Највећи део прехрамбених производа потиче од примарне пољопривредне производње. Зато и јесте пољопривредно земљиште стратешки ресурс од кога зависи опстанак и трајање човечанства на планети Земљи. Ову чињеницу најбоље потврђује опстанак српског народа кроз проток времена. Захваљујући здравој и вредној сеоској популацији, као и добро организованом пољопривредном производњи, путем сеоских домаћинстава и пољопривредних добара (газдинстава), српски народ је опстао у ропству под Турцима, затим опстао и извојевао слободу у Балканским ратовима, те у Првом и Другом светском рату. Стога се може констатовати да је захваљујући српском селу са вредним људима и њиховим домаћинствима, као и организованом пољопривредном производњи путем пољопривредних задруга и газдинства (пољопривредних добара), опстао српски народ. На жалост, запостављен је овај важан чинилац одмах након завршетка Другог светског рата 1945. године, а ни данас му се не поклања адекватна пажња. Поред повољног односа коришћеног пољопривредног земљишта према укупној површини, Србија има и веома повољну структуру ораница за диверсификовану пољопривредну производњу, а уз то има и значајне водене потенцијале за наводњавање. Заиста, то је велика компаративна предност у односу на многе европске земље. Међутим, са великим жалом треба констатовати да се наводњава свега 1,4 одсто пољопривредног земљишта, уместо да се наводњава од 15 до 20 одсто. У наредном делу овога рада приказаћемо: како је законски

дефинисано пољопривредно земљиште; како и због чега долази до смањења супстанце пољопривредног земљишта; како се девестира пољопривредно земљиште; како се отуђује, односно како долази до колонизације пољопривредног земљишта; број газдинстава према правном статусу; број газдинстава и површина под различитим усевима; пољопривредне културе, засејане површине по броју газдинстава; садашње стање у пољопривреди Србије; приходе од пољопривреде по хектару; учешће пољопривреде у БДП.

Кључне речи: земља, пољопривредно земљиште, стратешки ресурс, одржив опстанак.

УВОД

Још у давна времена у првој друштвено-историјској формацији која се назива првобитна заједница, појавиле су се, поред осталих, и две важне колективне потребе, а то су: потреба за очувањем своје територије са потпуном аутономијом, као и потреба за људским слободама и људским правима. Важно је поменути да су то и два међусобно условљена чиниоца, јер без своје територије и потпуне аутономије нема људских слобода нити људских права. Од тада до данашњих дана, ништа се није променило. Увек су исте тежње за очувањем територије (земље) и за остварењем људских слобода и права. Сведоци смо чињеница да је и у 21. веку на планети Земљи све мање слободних земаља (држава), па је тако и све мање људских слобода и људске правде. Ово потврђује чињеница да је још увек један део земаља у колонијалном ропству, као и да је велики део земаља у неоколонијалној потчињености са економском експлоатацијом.

Треба поменути и тужну чињеницу да је Србија запала под неоколонијални јарам Европске уније или боље речено под јарам евроатлантских колонизатора. Процес западања почео је одмах након српске октобарске револуције (политичког преврата изведеног по инструкцијама спољних агентура) 2000-те године и стално се проширује. Због тога је све теже сачувати оно што је још остало од српских ресурса, па тако и остатак пољопривредног земљишта. Наставља се велика агресија са свих страна користећи разне методе уз употребу и свих могућих средстава. У томе им помажу домаће владајуће структуре на различите начине, па и прилагођавањем домаћег законодавства њиховим потребама. За ову тврдњу је прави пример Закон о пољопривредном земљишту.

О значају и очувању своје земље Стефан Немања је написао у „Завештању о земљи” свом сину Светом Сави следеће: „Народ који нема своју земљу не може се назвати народом. Народ чини земља, чедо моје мило. Народ није јато птица ни стадо које се сели с југа на север и са севера на југ, па слети на земљу да се назобље зрња или се заустави само да се напасе или напије воде.

Људске хорде које се још увек тако крећу кроз пространства нису народ. Оне постају народ тек онда када се зауставе и запоседну поља и шуме, реке и језера, мора и обале. Србијом и сада проходе народи с једнога краја свијета на други. Авари и Хуни, Печенези и Кумани и с њима читави делови других народа протутњали су овим земљама као страшне бујице. Али чедо моје, те бујице никада нису постале реке. Иза њих су остајали само трагови разарања. Рађали су се на једном крају света, а умиралаи на другом крају света. Они никада са истог извора нису воду пили. Никада нису заноћили где су дањивали. Никада нису зимовали где су летовали. Од земље у коју су залазили, њихови су били само путеви. Поља и шуме, реке и планине, села и градови, припадали су онима који су на њима живели пре њиховог доласка и онима који су преживели после њиховог одласка. Чедо моје, те хорде постају народ кад се на истој земљи почну рађати и умирати и када на истој земљи почну сејати и садити, па брати и жњети, а не само са туђе земље туђе плодове отимати. Запиши то чедо моје, за памћење овоме народу којему су у судбини и крви путеви и сеобе. Запиши, сине мој, земља, као и жена припада ономе ко у њу семе оставља, оплоди је и коме рађа. И запиши, чедо моје овако: земља се не може као жена, отети и понети са собом на пут. Ако хоћеш да земља остане твоја, мораш на њој бити и остати. Народи који зају у неку земљу да је опљачкају, попале и разруше, нису њени господари. Ми смо давно ушли у ове земље да их настанимо, обрадимо и загосподаримо њима.

Чедо моје, стотинама година смо већ ту, а још се у нама није смирио луталачки нагон. Има нас свуда. Кипти и прелива се овај народ и отиче на све стране као младо вино.

Још нас не држи земља нити ми знамо држати њу.

Бојим се понекада чедо моје, расућемо се у друге, чврсте и стојеће народе, разлићемо се као вода низ планину у туђе ријеке и нестати у њима као да нас никада није било.

Никада се не одвајајте од земље и никада не одвајајте земљу.

Окупите све наше земље и окупите се сви у земљи.

Не откидајте се од земље и не откидајте земљу ни себи ни другоме.

Ако народ има мајку, онда му је мајка земља на којој живи.

Она нас увек изнова рађа и храни. Земља је вечна родиља народа.

Чувајте је и љубите чедо моје. Љубите јој не само поља и планине и реке и море њено, него сваку њену стопу и сваку њену груду. Морате знати, чедо моје мило, да је у тој грудии што може да стане на длан, сва земља. Зато узмите своју земљу на дланове и не испуштајте је никада и ни зашта из својих руку, јер сте са том грудом земље у руци народ, а без те груде, празних шака само скитнице међу народима”²

У овом раду не желимо улазити у оригиналност ауторства „Завештања”, односно да ли заиста јесте или није Стефан Немања аутор „Завештања”, већ препоручујемо да овај поучни и ретко добар текст буде у свим уџбеницима средњих школа у Србији.

Да се српски народ држао „Завештања” не би дошло до колонизације Србије, која је наступила одмах после српске октобарске револуције 2000-те године. Тада почиње да се губи део по део суверенитета, а са суверенитетом губиле су се и људске слободе и права. Губитак суверенитета огледа се у отуђењу пољопривредног земљишта и других природних богатстава која су препуштена страним субјектима. Такође, препуштено је и домаће тржиште страним трговинским ланцима, затим препуштено је банкарско и финансијско тржиште страним банкама и страним финансијским институцијама. Као што је и познато, уништена је сва домаћа индустрија, а доведени су (под паролом тзв. страних директних инвестиција) страни производни погони (са ниским технолошким интензитетом) којима су, у виду субвенција, исплаћиване велике суме новчаних средстава. А што је још и најгоре, уништен је највећи део српских брендова, који се стварају десетинама година, па чак и вековима. У брендове су уткани знања, искуства, технологије, рад генерација, као и тржишна искуства, укуси потрошача и.... Брендови су најбољи економски амбасадори, а без њих је Србија остала.

Дакле, на делу је неоколонијална окупација и експлоатација друштвених, природних и људских ресурса. Уз то, потискује се српски језик и српско писмо ћирилица, затим на разне начине спутава се и деградира СПЦ и православна вера, као и српска традиција и култура.

2 Стефан Немања, *Завештања*, Књига Миле Недић, Манастир Рукумија, 2014.

Силом се намеће туђа „култура” (то је некултура) у виду „мегдоналдизације”, „вестернизације”, „ноћи вештица”, „црног петка” и слично, а што је и најгоре, колонизатори траже и преумљење, односно промену српске свести. Поттиру нам историју и потискују памћење, да би их уместо целата прихватили као српске спасиоце. Уништавају нам институцију породице и намећу неприродне трансродне и цендер идеологије, чиме се негира и поништава природна полно-родна идеологија. Намећу нам трансродни идентитет путем ЛГБТ идеологије и захтевају максималну афирмацију и подршку таквој идеологији. Под паролом људских права и слобода врше окупацију економски мање моћних и недовољно војно јаким земаља, као што је и Србија. За такву политику налазе сараднике у домаћој популацији. Његош каже „Не бојим се вражијега кота, нека га ка' на гори листа, но се бојим зла домаћега”. Исто тако, Његош каже и како се треба борити протуву зла и домаћег и туђег: „Тирјанству стати ногом за врат, довести га к познанију права, то је људска дужност најсветија”³. Заиста, Србија се мора одупрети окупацијама и борити се свим средствима за независност, за суверенитет, за слободу и људска права.

ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА

Статус пољопривредног земљишта регулисан је у Закону о пољопривредном земљишту („Сл. гласник РС”, бр. 62/2006, 65/2008 – др. Закон 41/2009, 112/2015, 80/2017 и 95/2018 – др. закон).

У члану 1. Закона⁴ пише: „Овим Законом уређује се планирање, заштита, уређење и коришћење пољопривредног земљишта, надзор над спровођењем овог закона и друга питања од значаја за заштиту, уређење и коришћење пољопривредног земљишта као добра од општег интереса.

Пољопривредно земљиште је добро од општег интереса за Републику Србију које се користи за пољопривредну производњу и не може се користити у друге сврхе, осим у случајевима и под условима утврђеним овим законом.

Овим законом обавезује се Управа за пољопривредно земљиште (у даљем тексту Управа), као и орган Управе у саставу министарства надлежног за послове пољопривреде (у даљем тексту Министарство) и уређује њен делокруг.

³ Петар Петровић Његош, *Горски вијенац*, Подгорица, ЦИД, 1995.

⁴ Закон о пољопривредном земљишту, „Сл. гласник Републике Србије”.

Власник пољопривредног земљишта не може бити страном физичко, односно правно лице, осим ако овим законом није другачије одређено у складу са Споразумом о стабилизацији и придруживању између Европских заједница и њихових држава чланица са једне стране и Републике Србије, са друге стране (Службени гласник РС – Међународни уговори бр. 83/08 и 12/14 – у даљем тексту Споразум).”

Став 3. у члану 1 је веома проблематичан. Наиме, према том ставу, власник не може да буде страном физичко и правно лице, сем ако није другачије одређено у Споразуму са ЕУ. То је очит пример да је путем Споразума пренесена сувереност Србије на „паклену творевину” која се зове Европска унија. Значи, није важно шта у домаћем законодавству пише, већ је важно шта колонизатор захтева. „Овде људско запиње познање” - Његош.

Овоме ставу треба додати одредбе члана. 72ђ у коме се тумаче услови за промет пољопривредног земљишта у приватној својини. Тај члан гласи:

„Држављанин државне чланице Европске уније пољопривредно земљиште у приватној својини, полазећи од Споразума, може стећи правним послом уз накнаду или без накнаде под условима прописаним овим законом.

Пољопривредно земљиште у приватној својини лице из става 1. овога члана може стећи ако:

1) Је најмање десет година стално настањено у јединици локалне самоуправе у којој се врши промет пољопривредног земљишта,

2) Обрађује најмање три године пољопривредно земљиште које је предмет правног посла, уз накнаду или без накнаде,

3) Има регистровано пољопривредно газдинство у активном статусу као носилац породичног пољопривредног газдинства у складу са законом којим се уређује пољопривреда и рурални развој без прекида најмање десет година,

4) Има у власништву механизацију и опрему за обављање пољопривредне производње”.

Из наведеног може се сагледати да страном лице, у складу са чланом 1. став 3. може стећи власништво над пољопривредним земљиштем по основу Споразума са ЕУ, док је у члану. 72ђ разрађена методологија промета пољопривредног земљишта у приватној својини и основна правила по којим страном лице може стећи власништво над пољопривредним земљиштем.

На основу наведеног може се констатовати да је овим Законом омогућено страним држављанима стицање власништва над пољопривредним земљиштем у Србији. Поред овога, и путем других модела, као нпр. куповином предузећа која су у свом власништву имала велике поседе пољопривредног земљишта (Фриком, ПКБ и др.), омогућено је страним лицима да дођу у посед пољопривредног земљишта у Србији. Овај модел колонизације Србије биће детаљније разрађен у другом делу овога рада.

У члану 2, став 1 Закона дата је дефиниција пољопривредног земљишта и она гласи:

„1) Пољопривредно земљиште јесте земљиште које се користи за пољопривредну производњу (њиве, вртови, воћњаци, виногради, ливаде, пашњаци, рибњаци, трстици и мочваре) и земљиште које се може привести намени за пољопривредну производњу.

2) Обрадиво пољопривредно земљиште јесу њиве, вртови воћњаци, виногради и ливаде.

3) Уређење пољопривредног земљишта обухвата мере којима се реализују просторно плански документи (просторни и урбанистички планови и основе) кроз поступак комасације и мелиорације у циљу побољшања природних и еколошких услова на пољопривредном земљишту”.

Даље у истом члану од тачке 4 до 13 дефинисане су: мере заштите, комасација, мелиорација, наводњавање, одводњавање, плодност земљишта, ерозија, опасне и штетне материје, књига поља и плодоред.

У члану 5, став 1 и 2, дефинисане су пољопривредне основе заштите, уређења и коришћења пољопривредног земљишта, као плански документи.

За комплетну анализу Закона треба доста времена, а и простора да би се осврнули на све појединости. Због тога овде ћемо дати основне примедбе на текст Закона и указати на последице које могу наступити у провођењу одређених одредаба.

- Закон није конзистентан и на доста места је контрадикторан.
- Закон није у функцији развоја пољопривредне делатности.
- Законом није дефинисана интегрална пољопривредна производња - примарна и прерада.

- Закон не садржи мотивирајуће елементе за развој и унапређење пољопривреде.

- Закон садржи штетне елементе, посебно у делу који се односи на могућност да странци стичу право власништва над пољопривредним земљиштем. Од тога ће Србија имати несагледиве последице.

- Поред свега наведеног, треба поменути и језичке мањкавости и неусклађеност са српским правописом.

Сходно наведеном, предлаже се што хитније мењање целог Закона који треба бити у функцији државе Србије и њених грађана.

СМАЊЕЊЕ ПОЉОПРИВРЕДНОГ ЗЕМЉИШТА

Нагло смањење супстанце пољопривредног земљишта настаје после 1945. године и то углавном због:

- Ширења градских подручја,
- Изградње индустријских погона,
- Изградње саобраћајница,
- Претварања пољопривредног земљишта у одлагалишта за смеће,
- Опште девастације пољопривредног земљишта.

Након завршетка Другог светског рата донети су многи закони и мере о пољопривредном земљишту, а многи од њих нису били у функцији очувања супстанце пољопривредног земљишта.

Поред поменутих закона, треба истаћи да су и мере економске политике о индустријализацији земље знатно утицале на миграционе процесе село - град. А логичан след таквих процеса водио је ка ширењу градова, што је условљавало претварање пољопривредног земљишта у грађевинске парцеле, с једне стране и напуштање села и сеоских домаћинстава, с друге стране. Таквом политиком су, посматрано са аспекта пољопривредне производње и заштите пољопривредног земљишта, прављене двоструке штете. Да би се градови ширили, претваране су пољопривредне површине и грађевинске парцеле, чиме је смањивана супстанца ораница. Такође, миграцијом сеоског становништва у градове, напуштана су и девестирана сеоска домаћинства.

Највећи део индустријских погона и разних пратећих објеката, као и саобраћајне инфраструктуре, грађени су на пољопривредном земљишту. Иако је то све утицало на смањење супстанце пољопривредног земљишта, тешко је оцењивати шта је требало, а шта није. Међутим, са сигурношћу се може рећи да је политика према селу и сеоским домаћинствима била, а и сада је, више него катастрофална. Није се смело дозволити да села опусте и да се девастирају сеоска домаћинства. Уништени су огромни потенцијали и са девастацијом сеоских домаћинстава, смањена је супстанца пољопривредног земљишта. Исто тако, због неодговорне државне политике, многа пољопривредна земљишта претворена су у одлагалишта смећа.

ДЕГРАДАЦИЈА ЗЕМЉИШТА

Због недомашинске и неодговорне политике државних власти према пољопривредном земљишту, стално се смањује његова супстанца на разноразне начине, а и деградирани су (девастирани) многе површине пољопривредног земљишта. Има више узрочника деградације, а главни су:

1) Стални губитак органске материје. До губитка органске материје, углавном долази:

- Због појачане интензификације пољопривредне производње и
- Због изостанка примене органских ђубрива (стајњака).

2) Ерозија земљишта од поплава други је по реду узрочник деградације пољопривредног земљишта и процењује се да је, у централним и брдско-планинским регионима Србије, угрожено од поплава око 80% пољопривредног земљишта. Огромне штете могле би се предупредити изградњом водо-одбрамбених насипа и других објеката. Међутим, за превентивно деловање неопходно је добро планирање и одговорна власт. Само изградњом канала Дунав-Морава-Вардар-Егејско море (пројекат постоји) „спречило би се од поплава и ерозије 81.000 хектара плодног земљишта”⁵.

3) Ерозија ветром (еолска ерозија) угрожава око 85% пољопривредног земљишта и то највише у Војводини. Такође, и ова врста ерозије могла би се знатно умањити планским пошумљавањем већих површина земљишта.

5 Јово Р. Дробњак, *Нови економски манифест*, Београд, Укронија, 2017.

4) Клизишта су такође један од чинилаца који утиче на уништење и смањење супстанце пољопривредног земљишта. Евидентно је да се са климатским променама и повећањем падавина овај проблем стално увећава.

5) Загађење земљишта је један од већих проблема који се стално увећава. У суштини, загађење пољопривредног земљишта значи загађење животне средине. Сва загађења ораница долазе: из ваздуха, из загађених вода, као и из различитих загађених материја које доспевају на пољопривредна земљишта. У последње време, све се више пољопривредно земљиште загађује општим незнањем и неадекватном применом агрохемикалија (пестицида и сл.). Тако се људском неодговорношћу деградирају пољопривредне оранице.

У принципу, човек је највећи кривац за угрожавање људског станишта и за загађење пољопривредног земљишта. Некада је природа апсорбовала сва људска непочинства и неодговорности према планети Земљи. Кроз проток времена, гомилале су се људске неодговорности до те мере да то природа више није могла подносити. Иако је човек свесно биће, превидео је природне границе и могућности планете Земље колико може апсорбовати људских непочинстава. Логично, ту бескрајну неодговорност природа није могла толерисати, па је узвратила разним појавама које се у народу тумаче као „климатски поремећаји” „озонске рупе”, „неприродне поплаве” „неприродне топлоте” и сл. У суштини, разне појаве су само последице људске неодговорности и ништа друго.

ОТУЂЕЊЕ ЗЕМЉИШТА

У поглављу „Смањење пољопривредног земљишта” наведени су неки од разлога таквог смањења, а у овоме поглављу, изнећемо мишљење шта значи препуштање обрадивог земљишта, као једног од најважнијих ресурса (а и било ког другог дела своје земље) у руке странаца. Пошаст предаје (пољопривредног земљишта, а и других делова наше земље, у руке странаца, десила се после српске октобарске револуције 2000-те године, када су на власт доведени вазали - плаћеници империјалних сила. Одмах је наметнута парола „Европска унија нема алтернативу” и „Евроатлантске интеграције су наша будућност”, те се убрзано радило на усклађивању политика и законске регулативе са ЕУ. Тако је и Законом о пољопривредном земљишту омогућено странцима да дођу у посед истога. Нажалост, ништа се није променило изменама и допунама Закона из 2015, 2017. и 2018. године, по питању суверенитета земље и спречавања странаца да дођу у посед нашег пољопривредног земљишта. То је видљиво из важећег Закона,

што је приказано у поглављу „Законска регулатива”. Највећи проблем, а који није довољно транспарентан, је у томе што су странци дошли у посед великих површина пољопривредног земљишта куповином пољопривредних газдинстава, као нпр. Фриком-а, ПИК-а Бечеј, ПКБ-а и многих других, као пољопривредних задруга. Продаја странцима било којих делова земље значи одрицање од државног суверенитета, тј. издаја српских интереса.

ГАЗДИНСТВА ПРЕМА ПРАВНОМ СТАТУСУ

Као што је већ и поменуто,⁶ Србија има 3.239.374 хектара коришћеног пољопривредног земљишта, које се обрађује у 508.325 газдинстава. Број газдинстава са површинама коришћеног пољопривредног земљишта, према правном статусу је следећи:

Правни статус	Кориш. пољ. земљ. у ha	Број газдинстава
Породична газдинства	2.916.103	506.323
Правна лица	320.276	1.589
Предузетник	2.995	413
Укупно	3.239.374	508.325

Видљиво је да највећи део коришћеног пољопривредног земљишта припада породичним газдинствима. Међутим, немамо поуздане податке о ефикасности и приносима пољопривредних газдинстава, посматрано по облицима правног статуса. Из западних часописа видљиво је да у неким земљама западне Европе најбоље приносе имају породична газдинства, која су удружена у пољопривредне задруге. Но, треба имати у виду да су њихова газдинства и задругарство традиционално много развијенији од наших. Поред дугогодишње традиције и сталног унапређења пољопривредне производње, њихова су газдинства техничко-технолошки опремљенија и савременија, а уз то имају и веће државне субвенције. Због тога, као и због њихових извозних стимулација, а надасве због наше неразумне либерализације тржишта, они су по конкурентности у великој предности и на нашем тржишту.

Нажалост, због накарадне социјално-економске политике према селу, а и уопште према пољопривредној производњи, праве се двоструке штете у српској економији. Као прво, због неадекватних подстицаја и мотивационих мера за остатак и опстанак становништва

⁶ Републички завод за статистику, стање ажурирано 07.06.2024.

на селима и унапређења сеоских газдинстава, као и због непостојања стратешких мера за развој интегралне пољопривредне производње, с једне стране, а и због погибелне либерализације тржишта, с друге стране, све се више и више уништава домаћа пољопривредна производња.⁷ Као друго, губи се суверенитет домаћег тржишта и препушта се страним произвођачима. Путем страних трговинских ланаца, протежирају се производи из њихових земаља, који су у доста случајева некавалитетнији од домаћих. Још је и горе од тога сазнање да трговински ланци увозе робу са својих стокова, која је претежно при истеку рока трајања. У томе им је од велике помоћи и нереалан паритет наше валуте. Из наведеног се може закључити:

1) Неадекватном пољопривредном политиком, као и либерализацијом тржишта, спутава се развој пољопривредне производње.

2) Због неодговорне политике према селу, одумиру села и гасе се сеоска домаћинства, а пољопривредне површине се девестирају.

3) Смањују се и техничко-технолошки стагнирају све гране пољопривредне производње и долази до све већег заостајања за земљама ЕУ.

4) Страни трговински ланци све више гуше домаћу пољопривредну производњу.

5) Наведени трговински ланци остварују вишеструке бенефите на нашем тржишту, а то се огледа у следећем: увозе робу са својих стокова и у доста случајева (као што је и поменуто) због истека рока трајања спасавају робу од уништења; код увоза робе максимално им помаже нереалан курс динара; обликују укусе потрошача према својим жељама и стварају зависност потрошача, односно везују их за себе.

6) Са великим маржама, с једне стране, те ниским надницама које плаћају радницима, с друге стране, страни трговински ланци остварују високе трговинске профите. Профит извозе у матичне земље на разне начине и то пре израде периодичних и годишњих биланса - путем фалсификованих уговора о кредитирању, путем гаранција за акредитиве и других разних гаранција, путем уговора о ризицима, путем уговора о осигурању пословања и слично - да би избегли плаћање пореза на профит.

7) Страни трговински ланци су колонизатори српског тржишта и српских душа.

7 Јово Р. Дробњак, *Нови економски манифест*, Београд, Укронија, 2017.

Из напред наведеног видљива је структура пољопривредног земљишта према правном статусу, међутим немамо поуздане податке колико је пољопривредног земљишта у рукама страног капитала. Наиме, странци су доста покуповали пољопривредних земљишта путем куповине наших пољопривредних газдинстава, као нпр. Фриком-а, ПКБ-а и слично. Овај податак морамо истражити.

ПОВРШИНЕ ПРЕМА УСЕВИМА⁸

Из ниже наведеног приказа може се сагледати структура пољопривредних култура засејаних на површинама приказаним у хектарима и број газдинстава.

Врста културе	Површина у ha	Број газдинстава
Жита укупно	1.694.777	373.965
Махунарке укупно	5.088	37.919
Кромпир	30.341	112.586
Шећерна репа	38.497	2.091
Индустријско биље укупно	479.756	78.049
Поврће, бостан и јагоде укупно	42.437	107.574
Цвеће и украсно биље	708	1.971
Крмно биље укупно	215.435	133.920
Семенски и садни материјал за продају	2.176	341
Остали усеви на ораницама и баштама	908	346
Угари	8.247	7.099
Окућнице	33.531	342.514
Оранице и баште	2.518.369	432.134
Ливаде и пашњаци	469.228	220.679
Воћњаци – укупно	196.129	242.769
Виногради	18.201	52.557
Расадници и остали вишегод. засади	3.868	3.873
Коришћено пољопр. земљиште (КПЗ)	3.239.374	503.044

Из напред наведеног, може се уочити да су највеће површине коришћеног пољопривредног земљишта засејане житарицама.

⁸ РЗС – датум ажурирања 28.11.2024.

ГАЗДИНСТВА ПОД РАЗЛИЧИТИМ УСЕВИМА⁹

У ниже наведеној табели приказане су појединачне пољопривредне културе те површине на којима су исте засејане и засађене, као и број газдинстава.

Врста културе	Површина (ha)	Број пољо. газдинстава
Пшеница и крупник	671.645	263.044
Дурум пшеница	10.909	6.316
Раж	6.474	3.571
Јечам	106.262	70.880
Овас	28.816	32.960
Кукуруз за зрно	846.770	323.595
Тритикале (укршт. жит. - пшеница и раж)	16.771	16.717
Остала жита за зрно	7.131	5.346
Жита укупно	1.694.777	373.965
Махунарке укупно	5.088	37.919
Кромпир	30.341	112.586
Шећерна репа	38.497	2.091
Дуван	3.806	689
Хмељ	83	44
Уљана репица	47.965	5.075
Сунцокрет	235.905	48.055
Соја	186.296	31.763
Остали усеви за производњу уља	1.267	235
Лековито и ароматично биље	1.847	915
Остало индустријско биље	2.586	724
Индустријско биље укупно	479.756	78.049
Поврће, бостан и јагоде укупно	42.437	107.574
Цвеће и украсно биље	708	1.971
Крмно биље укупно	215.435	133.920
Семенски и садни материјал за продају	2.176	341
Остали усеви на ораницама и баштама	908	346
Угари (земљ. незасејано, у припреми)	8.247	7.099
Окућница	33.531	342.514

⁹ РЗС - Датум ажурирања 07.10.2024.

Оранице и баште	2.518.369	432.134
Ливаде и пашњаци	469.228	220.679
Воћњаци - укупно	196.129	242.769
Виногради	18.201	52.557
Расадници	3.060	3.405
Вишегодишњи засади	218.246	259.623
Коришћено пољопривредно земљиште (КПЗ)	3.239.374	50.3044
Некоришћено пољопривредно земљиште	98.484	10.2676
Површина под шумом	500.475	247.478
Површина под печуркама	237	576

Из табеле је видљиво да је 52 одсто коришћеног пољопривредног земљишта засејано житарицама, с тим што је под кукурузом 26 одсто, а под пшеницом 21 одсто коришћених пољопривредних површина.

Према саопштењу РЗС од 25. септембра 2023. године, у тој години жетвена површина кукуруза износила је 922.980 хектара и остварена је производња од 6.600.000 тона уз просечан принос од 7,2 тоне по хектару. У односу на претходну годину производња кукуруза је већа за 54,8 одсто, а у односу на десетогодишњи просек (2013 - 2022), већа је за 5 одсто.

За домаћу потрошњу потребно је око 4,2 милиона тона.

У току 2023. године извезено је 1.050.016 тона кукуруза и остварен је девизни приход од 265 милиона евра, што је мање за 15,8 одсто у односу на претходну годину. На смањење извоза знатно су утицали логистички проблеми, односно водостај Дунава.

Жетвена површина пшенице у 2023. години износиле су 682.246 хектара и произведено је 3.755.304 тона пшенице, што значи да је просечан принос био 5,5 тона по хектару. У односу на претходну годину већа је производња за 20,8 одсто, а у односу на десетогодишњи просек остварена је већа производња за 36,2 одсто.

Просечна производња пшенице креће се око 2.755.000 тона, а за домаћу потрошњу потребно је око 1.690.000 тона.

У 2024. години знатно је мања производња и кукуруза и пшенице. Процена је да је укупна производња кукуруза била 5.425.000 тона и за 15,9% је мања у односу на претходну годину, а производња пшенице процењује се да је била 2,901.000 и мања је за 15,9% у односу

на претходну годину. Климатске прилике су знатно утицале на смањење приноса.

Овде су у фокусу само кукуруз и пшеница, зато што је са ове две културе засејано 47 одсто коришћеног пољопривредног земљишта. Но, ипак је потребно нагласити да је пшеница најважнија пољопривредна култура и представља стратешки производ сваке националне економије, па тако и наше.

Међутим, и поред стратешког значаја ове културе, важно је свеобухватно посматрати пољопривредну производњу и сагледати њену друштвену димензију. Тек након сагледавања свих грана пољопривреде и њиховог значаја за исхрану становништва, може се констатовати да је пољопривреда, у структури националне економије, стратешки чинилац за одржив опстанак у свакој друштвеној заједници. Стога је битно истаћи да су све гране пољопривреде, почевши од ратарства, сточарства и рибарства, па до воћарства, виноградарства и баштованства (вртларства), комплементарни сегменти који заједно чине заокружени ланац у људској исхрани.

Пошто је већ констатовано да је пољопривреда стратешки чинилац за одрживи опстанак човечанства, због тога је неопходно истаћи значај пољопривредног земљишта, јер без ораница нема ни пољопривредне производње. Из наведеног следи логичан закључак да је пољопривредно земљиште један од најважнијих националних ресурса.

Сходно томе, императивно се намеће национална обавеза да се мора чувати и сачувати интегритет пољопривредног земљишта и одбрани га од претварања у грађевинске парцеле, као и од разних облика девастација, а нарочито од преласка у руке странаца.

НЕКИ ОД БИТНИХ ПОКАЗАТЕЉА

Да бисмо имали реалан увид у садашње стање у пољопривреди, неопходно је сагледати основне чиниоце од којих највећим делом зависи пољопривредна производња. То су географија (укупна површина земље и пољопривредно земљиште) и демографија (број становника). Потом је неопходно сагледати социјалну структуру житеља који се баве пољопривредном делатности, као и основне ефекте који се у пољопривреди постижу.

Основни географски подаци

Површина територије Републике Србије је 88.449 km². Коришћено пољопривредно земљиште је 3.239.374 хектара, а некоришћено пољопривредно земљиште је 98.484 хектара, што све скупа чини 36,6 одсто од укупне површине земље. Под шумама је 500.475 хектара. Због наводњавања пољопривредних култура, битно је поменути и водене потенцијале, који се састоје од језера и река. Од већих река су Дунав (најважнији европски пловни коридор, који протиче кроз Србију у дужини од 588 km), затим Сава, Велика Морава (састоји се од Јужне и Западне Мораве), Дрина, Тиса и Ибар. Остале реке су са мањим токовима.

Основни демографски подаци

Демографија и демографска структура, по свим основама, битан је чинилац, јер без човека нема рада, а без свесног и сврсисходног људског рада нема новостворених вредности. Без новостворених вредности нема опстанка. Рад је вечни услов човековог опстанка и напредовања. Свесним и сврсисходним деловањем, човек потчињава природу својим потребама и у њеном преображају исказује своју моћ и обезбеђује свој опстанак. Због тога је битно сагледати како бројност становништва у Србији тако и структуру која се бави пољопривредом. Познати стручњак из области пољопривреде, господин Бранко Гулан у својој књизи „Руралне средине у Србији” егзактно наводи многе чињенице, почевши од броја становника у Србији, затим становништва које се бави пољопривредом и наводи опште стање у руралним срединама, као и ефекте који се постижу и то:

„Према последњем попису, у Србији живи 6.600.000 становника, што значи да је 500.000 мање него пре једне деценије.

- Број домаћинстава у Србији је 2.589.344.

- Изван градских средина живи 40 одсто житеља.

- Број насељених места је 4.720, а од тога 3.000 насељених места (села) нема вртић, затим две трећине села нема амбуланту, 1.000 села нема продавницу, а нити најнеопходније инфраструктурне и комуналне потребе, а чак 20 одсто села нема ни основну школу”.¹⁰

Становништво које се бави пољопривредом

Према подацима РЗС, у Србији има: 506.323 породичних газдинстава (просечан посед газдинства је свега 6,6 хектара), 1.589

10 Бранко Гулан, *Руралне средине у Србији*, Нови Сад – Прометеј, 2019.

правних лица и 413 предузетника, са укупно 1.150.653 житеља који се баве пољопривредом (17,4 % од укупног броја становника).

Од тога броја 57 одсто су мушкарци и 43 одсто жене. Просечан број стално запослених у газдинству је око 2,2 особе с просеком старости од 60 година. Тек сваки једанаести носилац газдинства је млађи од 40 година.

Такође, према подацима РЗС, у 463 села нема ниједног малолетног детета, док у 55 села нема уопште женског становништва, а у 315 села нема женског становништва које је у фертилном периоду. У 545 села нема женског становништва које је у оптималном добу од 20 до 34 године. Поред свега наведеног тужна је чињеница, да је у 2.894 села број становника са 60 година двоструко већи од броја који су млађи од 19 година, а у 186 села нема становништва млађег од 50 година.

Господин Иван Маринковић, задужен за праћење и анализе демографије у РЗС, наводи у извештају да од 4.720 насељених места (тако су декларисана села у Уставу Србије, у даљем тексту села), 3.000 села нема демографску будућност и неће их бити у демографским мапама 2050. године, а да у 86 одсто села константно опада број становника. Поред свега наведеног треба поменути, да је у селима Србије празно нешто више од 200.000 кућа, а од тога 50.000 нема наследника.

Ефекти пољопривреде

Вредност аграрне производње у Србији износи 1.200 евра по хектару, уз напомену да вредност аграрне производње никада није прешла 5,6 милијарди УСД. Ако се упореди вредност производње по хектару са земљама које имају развијену аграрну производњу, примећује се да те земље имају већу вредност производње чак и 30 и више пута. Тако на пример вредност производње по хектару у Данској је 27.000, а у Холандији је 37.000 евра по хектару.

Сточни фонд у 2023. години	
Број говеда	725.408
Број свиња	2.263.705
Број оваца	1.702.682
Број коза	149.558
Број живине	22.022.439
Број кошница	1.261.323

Већ дуги низ година сточарство је сталном паду и учествује у БДП аграра свега 28,1 одсто. Према статистичким подацима, 508.000 домаћинстава гаје стоку.

Извоз беби бифа по годинама	
2015. године	315 тона
2016. године	420 тона
2017. године	400 тона
од 2018. до 2022. године	од 300 до 400 тона

Трендови пољопривредне производње у процентима од 2014. до 2024. године	
2014. године	+ 2,0 одсто
2015. године	- 7,7 одсто
2016. године	+ 7,7 одсто
2017. године	- 11,4 одсто
2018. године	+ 15,1 одсто
2019. године	- 1,7 одсто
2020. године	+ 2,2 одсто
2021. године	- 5,7 одсто
2022. године	- 7,8 одсто
2023. године	+ 9,0 одсто
2024. године	- 6,0 одсто (прва три месеца)

Према подацима РЗС, у последње три и по деценије, закључно са 2022. годином, аграр Србије имао је безначајан раст, а то је у просеку 0,45 одсто годишње, што је заиста алармантно стање. Важно је напоменути да планови, мере и стратегије које се доносе нису у складу са могућностима или постоји неодговорност у реализацији истих. То потврђује донета Стратегија пољопривредне производње из 2014. године у којој је планиран годишњи раст 9,1 одсто, а остварује се свега 0,4 одсто.¹¹

Учешће пољопривреде у БДП

Из напред наведеног текста видљиво је да је у последње три и по деценије остварен просечан раст пољопривреде свега 0,45 одсто. Такође, видљиво је и да је у донетој Стратегији 2014. године планиран годишњи раст 9,1 одсто, а остварен је свега 0,4 одсто. Углавном, све пољопривредне гране стагнирају, сем што воћарство има благи тренд

¹¹ Бранко Гулан, *Руралне средине у Србији*, Нови Сад – Прометеј, 2019.

раста, као и пчеларство (броји 1,1 милион кошница). Ове премисе су довољне за констатацију да је присутна нестручност у планирању и велика неодговорност у реализацији планова, као и изостанак државне одговорности. Исто тако, видљив је неодговоран државни однос према селу, због чега се сеоска домаћинства напуштају и пољопривредно земљиште девастира. Све наведено, као и остали непоменути негативни чиниоци, проузроковали су катастрофално стање у пољопривреди и велико заостајање за земљама ЕУ. Важно је нагласити да је постојеће стање у пољопривреди само последица накарадне, неодговорне и недржавничке аграрне политике и то у континуитету од 1945. године до данашњих дана. О разлозима такве политике биће речи у наредном тексту. Због оваквог стања учешће пољопривредне производње у БДП је свега 6,6 одсто, уместо да буде минимум 17 одсто. Стога се може закључити да се главни ресурс - пољопривредно земљиште - недовољно користи, а на жалост ништа се не предузима за целовито и ефикасно коришћење пољопривредног земљишта путем унапређења и развоја пољопривредне производње.

Интегритет, ефикасност и значај пољопривредног земљишта

Интегритет (целовитост) пољопривредног земљишта зависи од више чинилаца, а може се очувати спречавањем од пренамена и девастација, као и спречавањем да доспе у руке страних субјеката. Сама ефикасност пољопривредног земљишта зависи од степена развијености пољопривредне производње, док развијеност пољопривредне производње искључиво зависи од државне политике, компетенција пољопривредних делатника и примене науке и научно-технолошких достигнућа. Исто тако, битно је поменути да је пољопривредно земљиште главни национални ресурс сваког друштва, па тако и нашег. Без здравог пољопривредног земљишта нема производње хране, а без производње хране нема људског опстанка. Улога и значај пољопривредног земљишта огледа се у задовољењу друштвених потреба са храном, а задовољење потреба зависи од степена развијености пољопривредне производње.

Разлози смањења пољопривредног земљишта

Има више чинилаца који утичу на то да се не користе сви могући потенцијали пољопривредног земљишта, па ћемо неке и навести:

1. Историјски чиниоци, односно политика СФРЈ - У заједничкој држави СФРЈ, Србији је, због природних услова и земљишног фонда, припала улога производње и снабдевања свих република у СФРЈ пољопривредним производима, док је другим републикама припала

улога развоја индустрије, туризма, поморства и других профитабилнијих делатности. Међутим, позната је чињеница да политика титоизма није била наклоњена Србији и српском народу, па су средства из централног фонда више усмеравана у друге републике. По томе основу Србија је била закинута, а поред тога позната је чињеница да је потребно пољопривреду и субвенционисати да не би заостајала за осталим привредним гранама, а да би истовремено била и конкурентна на међународном тржишту. Дакле, Србија није добијала средства из Централног фонда сразмерно осталим републикама, а камоли да је добијала и субвенције за пољопривреду. Због тога су напуштана села, па су и имања девастирана. Тако се смањивало коришћено пољопривредно земљиште.

2. Пренамена пољопривредног земљишта због ширења градова - После Другог светског рата, државна политика била је усмерена ка индустријализацији, која је проузроковала константно смањење коришћеног пољопривредног земљишта. Због ширења градова, вршена је пренамена пољопривредног у грађевинско земљиште, с једне стране, а и села су напуштана, па су имања девастирана, с друге стране. Тако се по оба основа смањивало коришћено пољопривредно земљиште.

3. Стварање лошег имица о пољопривреднику и српском домаћину - Титоизам је створио нови „вредносни” систем на коме су васпитаване и одрастале све генерације од 1945. године наовамо. То је систем просечности, систем једнаких стомака, систем у коме свако може свакога да замени, систем без вере, без самобитности, без идентитета и без историје, систем у коме се стварао култ нерада и лажне госпоштине, систем без мотивације у сваком смислу, систем који је гајио култ „дипломе” као вредносну акцију која доноси велике приносе без знања и рада, систем који је потцењивао и омаловажавао пољопривредне делатнике, а посебно оне који су живели на селу - српске домаћине. Због тога су села напуштана и уништавано пољопривредно земљиште. Тако је Србија изгубила своју највећу и историјску вредност - српско село. Тешко је вратити позитиван имиц српском селу и српском домаћину. Стечене навике тешко се мењају. „Кроз историју је доказано да је увек лакше ослободити окупиране територије него људске умове”¹². У тој промашеној историји у ланцу српског бивствовања, можда је безбедносни систем друштва био боља страна. Све остале позитивне стране које су биле, десиле су се захваљујући иницијативама, ризицима и упорностима појединаца.

12 Јово Р. Дробњак, *Криза ума*, Београд, Српска Краљевска Академија научника и уметника, АТЦ Београд, 2021.

Управо захваљујући таквим појединцима који су вешто искакали из „система” направљена су многа пољопривредна добра и комбинати.

4. *Уништење пољопривредних комбината* - Као што је већ поменуто у претходном ставу, у току нашег соцреализма који назвасмо титоизмом, захваљујући појединцима, њиховој упорности и великом ризику, у Србији су направљена многа пољопривредна добра и комбинати, који су поседовали велике површине пољопривредног земљишта. Међутим, у српској октобарској револуцији, која се десила 2000-те године, на власт су дошли вазали - страни плаћеници - и они су све уништили. Многа пољопривредна добра су дали страним компанијама. Тако је смањено коришћено пољопривредно земљиште, које је под српском контролом.

Зашто се остварује мала вредност по хектару

Као што је и наведено, код нас је вредност пољопривредне производње свега 1.200 евра по хектару, што је за 30 и више пута мање од земаља које имају развијену пољопривредну производњу. Ово је изузетно ниска вредност пољопривредне производње по хектару, што нас сврстава у пољопривредно неразвијене земље Европе. Као што је из наведеног и видљиво, Србија има знатне површине пољопривредног земљишта, које заједно са воденим и термалним ресурсима чине потенцијални рентни капитал. Нажалост, ови потенцијали нису претворени у бенефите, односно у профитни капитал. За овакво стање има више узрока, па ћемо неке и навести.

- *Лоше и тешко наслеђе.* Ова констатација наводи нас на чињеницу да је у дужем временском периоду пољопривреда била на маргинама, па се генерисала неодговорност и незаинтересованост за пољопривреду и пољопривредно земљиште. Због тога је пољопривредна производња стално стагнирала, а пољопривредно земљиште је смањивано и девастирано.

- *Помањкање визија од стране државног менаџмента.* Овакав усуд стално нас прати кроз историју и успорава општи развој друштва.

- *Непатриотски и неодговоран однос државног менаџмента према пољопривредном земљишту* - смањење, девастација и омогућавање странцима да дођу у посед земљишта.

- *Некомпетентност и неодговорност државног менаџмента у планирању развоја пољопривреде* - у Стратегији из 2014. године планиран је раст пољопривредне производње 9,1 одсто, а остварује се свега 0,4 одсто годишње.

- *Накарадна целокупна политика према пољопривреди* - неадекватна законска регулатива, непримерене субвенције, те недостатак подстицајних и мотивационих мера.

- *Катастрофална политика према селу и према српском домаћину* - неизграђена инфраструктура, непостојање здравствених установа и продавница, а у многим селима и школа.

- *Неразвијеност и слаба организованост задругарства* - ово је такође последица некомпетентности и неодговорности државног менаџмента.

- *Одсуство науке и примене агротехничких мера у пољопривреди* - мало се поклања пажње да се кроз разне форме едукују пољопривредни делатници. Због тога је низак степен применљивог знања у пољопривредној производњи.

- *Неизграђеност инфраструктуре за наводњавање* - због неодговорности државног менаџмента није изграђена инфраструктура за наводњавање, па се наводњава свега 1,4 одсто од коришћених пољопривредних површина.

- *Уситњеност пољопривредних газдинстава* - просек 6,6 хектара по газдинству.

- *Општа несигурност пољопривредних произвођача.*

- *Недовољно улагање у све гране пољопривредне производње* - због тога је застарела како механизација тако и остала опрема.

- *Лоша структура пољопривредне производње* - у структури је више заступљено ратарство које не спада у профитабилније производње као што су сточарство, воћарство, виноградарство, повртарство и слично.

- *Изостанак Стратегије о заокружењу репро циклуса, односно о вишем степену прераде и интегралној пољопривредној производњи* - то подразумева да треба развијати прерађивачку пољопривредну индустрију. Значи, не би смели дозволити да и даље буде наша примарна пољопривредна производња само сировинска основа неким туђим економијама.

- *Либерализација тржишта* - Са либерализацијом тржишта уништава се наша пољопривреда од стране јаких произвођача из развијених земаља. Ове су земље, поред дугогодишње традиције и искуства, техничко-технолошки много развијеније и примењују научна

достигнућа. Уз све то, произвођачи имају и велике производне субвенције и извозне подстицаје.

Поред свега наведеног, ипак, један од већих наших проблема у пољопривреди (и не само у пољопривреди) јесте недостатак визија преточених у дугорочну стратегију, која би се континуирано дограђивала. Нажалост, садашња политика о пољопривреди заснива се на прилагођавању догађајима, уместо да се иде у сусрет и усмеравају токови будућности. Значи, недостају предикције на темељу којих би се вршило усмеравања токова, а то је исто што и пловити океанима без бусоле. Но, треба имати у виду да нема визија без концентрације меритократије, а тога нема ни критични минимум у државном менаџменту. Такав недостатак прати наше друштво кроз цели проток времена. Ипак, реално посматрано, са постојећим управљачким системом и начином избора власти - путем надметања „страначких феуда” и са њиховим интересним нагодбама, као и материјалним интересима појединаца - тешко је обезбедити чак и критични минимум меритократије у власти. Због тога би требало да свака иоле одговорна, а надасве мудра власт, ангажује компетентне стручњаке и да их стави у функцију добробити друштва. Власт не би смела имати осиноност и сујету, а нити се уздизати изнад егзактних и стручних решења, већ би свака иоле одговорна власт требало да пројектује будућност пољопривреде - а и свих других делатности, као и друштва у целини - у синергији са меритократијом. У таквој спрези и под надзором стручњака, делови пољопривреде не би били сепаратни, већ би се градиле репро-целине. То подразумева да наша примарна пољопривредна производња не би служила туђим економијама као сировинска основа, већ би се извозили пољопривредни производи у вишим фазама прераде. Примера ради, не би се у зрну извозили пшеница, кукуруз и остали примарни пољопривредни производи, већ искључиво у производима са додатим вредностима.

„Стратегија пољопривредне производње треба да се заснива на стварању свеобухватних репроцелина које обухватају припрему производње, прераду и пласман пољопривредних производа са вишим степенима прераде и додатим вредностима. То је интегрална пољопривредна производња, која подразумева примену маркетинг стратегије уз стратешко планирање, затим припрему и производњу семенског и садног материјала, производњу вештачких ђубрива, производњу алатки и машина за пољопривредну производњу и прераду

истих, примарну производњу, те прераду у више степене производа и пласман са вишеструко додатим вредностима”¹³.

ЗАКЉУЧЦИ

1. Неопходно је што пре донети нови Закон о пољопривредној производњи у коме треба:

(1) Ономогућити странцима да долазе у посед пољопривредног земљишта.

(2) Строго забранити деградације и девастације пољопривредног земљишта.

(3) Пажљивије и одговорније вршити пренамену пољопривредног у грађевинско земљиште, што је предвиђено члановима 23 и 24 Закона о пољопривредном земљишту.

(4) Неопходно је у Закону прецизирати да пољопривредна производња треба да се заснива на Стратегији интегралне пољопривредне производње, јер је то један од начина да се повећа вредност пољопривредне производње.

(5) Економским мерама стимулисати и мотивисати прераду примарних производа, чиме ће се позитивно утицати на смањење извоза примарних непрерађених пољопривредних производа, а неће се нарушити одредбе Закона („Сл. Гласник РС” бр. 67/2021), као ни Споразум о стабилизацији и придруживању (ССП).

(6) Пошто постојећа Уредба о подстицајима пољопривредне производње не даје очекиване резултате, неопходно је исте преиспитати, те према потреби прерасподелити, као и строго контролисати употребу средстава од подстицаја. Поред реструктурирања подстицаја, треба стално изналазити адекватне мотивационе мере за унапређење и развој пољопривредне производње.

(7) Неопходно је плански и стручно радити на промени структуре пољопривредне производње, односно усмеравати и убрзавати развој више профитабилних грана, као нпр. сточарства, воћарства, виноградарства, а да то битније не утиче на слабљење оних грана које су сада носиоци пољопривредне производње.

2. Подржава се и предлаже убрзање провођења плана „Система развоја наводњавања” и „Програма за отпорност на климатске промене

13 Јово Р. Дробњак, *Нови економски манифест*, Београд, Укронија, 2017.

и наводњавање у Србији”, као и осталих програма развоја и унапређења пољопривредне производње.

3. Пошто се досадашња политика о селу показала као неадекватна и веома неуспешна, неопходно је што пре донети нову Стратегију о опстанку, останку и цивилизованим условима живота на селу. У Стратегији треба прецизирати начин и динамику ревитализације српских села и пољопривредних земљишта, као и улогу и значај српског домаћина и сеоског домаћинства.

Све политике о селу од 1945. године, па до данашњих дана су катастрофалне и заснивају се на правој демагогији – „неће наши људи да живе на селу” и „наши људи неће да раде сеоске послове”. Овакве теорије демантују наши исељеници у земљама Западне Европе, САД и Јужне Америке, где су бољи фармери и пољопривредни произвођачи чак и од домицилних. Значи, наш систем и политика према селу нису добри, а нажалост у највише случајева доносе је некомпетентне особе. Ове констатације потврђују чињенице наведене у овом тексту, из кога је видљиво да 3.000 села нема демографску будућност и да их неће бити на географским мапама 2050. године. Ово је национална катастрофа и пораз свих политика за које још нико није одговарао.

Ако политика према селу – услови живота, субвенције, набавка опреме, кредитирање, откуп пољопривредних производа, прерада примарних пољопривредних производа, организација задругарства и слично – не даје жељене резултате, није крив српски домаћин већ систем и менаџмент државе. Неопходне су подстицајне мере, стимулације, мотивације и адекватни услови за живљење на селу. Онај менаџмент који не може ово обезбедити, тај менаџмент не може управљати државом.

4. У стимулативне мере за ревитализацију села и одрживост сеоских домаћинстава треба увести и пореску политику, која може бити важан мотивациони чинилац.

Стога се предлаже да се на свим породичним газдинствима, правним лицима и предузетницима примени пореска политика сразмерно географској конфигурацији (условима живота), те да се сви субјекти у брдским и планинским пределима ослободе плаћање било којих пореза (на имовину, на производњу и промет роба), а да се у осталим сеоским подручјима сведу порези на минимум. Пореске олакшице се подразумевају само за домаћинства чији чланови живе у селима и раде у својим домаћинствима. Умањења и пореске олакшице не могу добити они субјекти чији чланови и носиоци домаћинства живе у градским срединама, а имају домаћинства у селима.

5. Поред Стратегије о селу, неопходно је што пре донети и дугорочни план – детаљно динамички разрађен – о изградњи инфраструктуре и свих неопходних садржаја у селима, а то су: изградња путева, водовода, електро и интернет мрежа, отварање продавница, школа, пошта, банака, амбуланта и ... Планове и пројекте треба да раде искључиво компетентне особе, односно особе које спадају у меритократију, а не некомпетентни државни чиновници, уз изузетак и поштовање тамо појединих особа.

Треба имати у виду да се постојеће стање не може мењати преко ноћи и да је дуг процес изградње инфраструктуре и стварања потребних субјеката, као и да је спора промена навика и изградња нове свести. Познато је да је веома тешко ослобађати људске умове од стечених навика и изграђивати колективну свест. „Увек је лакше ослободити окупиране територије него људске умове”.¹⁴

6. Неопходно је што пре донети нови Закон о задругама који ће бити у функцији развоја села и сеоских домаћинстава.

7. Адекватном контролом треба онемогућити нелојалну конкуренцију, а економским мерама свести на минимум увоз пољопривредних производа.

8. Повећати и побољшати едукацију пољопривредних произвођача и изнаћи подстицајне и мотивационе мере за примену научних достигнућа. У едукацију укључити андрагошке стручњаке у складу са социологијом села.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Гулан, Бранко, *Руралне средине у Србији*, Нови Сад – Прометеј, 2019.
2. Дробњак, Јово Р., *Нови економски манифест*, Београд, Укронија, 2017.
3. Дробњак Јово Р., *Криза ума*, Београд, Српска Краљевска Академија научника и уметника, АТЦ Штампарија, Београд, 2021.
4. Закон о пољопривредном земљишту, Сл. Гласник Републике Србије бр. 62/2006, 65/2008. др. Закон, 41/2009, 112/2015, 80/2017. и 95/2018 – др. Закон.

14 Јово Р. Дробњак, *Криза ума*, Београд, Српска Краљевска Академија научника и уметника, АТЦ Штампарија, Београд, 2021.

5. Марковић, С., *Србија на истоку*, Матица Српска, Нови Сад, 1969.
6. Немања, Стефан, *Завештање*, Књига Миле Недић, Манастир Рукумија, 2014.
7. Његован, З., *Пољопривреда средњевековне Србије*, Београд, 1997.
8. Петровић, Петар Његош, *Горски вијенац*, Подгорица ЦИД, 1995.
9. *Службени гласник*, Републички завод за статистику, 2014.
10. Стојановић, Ж. & Гњатовић, Д., СПЕРИАеду, Београд, 2015.

ЕКОНОМСКО-БЕЗБЕДНОСНЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ ПО РЕПУБЛИКУ СРПСКУ (БОСНУ И ХЕРЦЕГОВИНУ) У СВЕТЛУ САВРЕМЕНИХ ГЕОПОЛИТИЧКИХ КРЕТАЊА

Сажетак: Дејтонским мировним споразумом Босна и Херцеговина је установљена као веома сложена држава која се састоји од два ентитета - Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине. Према члану 3. Устава Босне и Херцеговине дефинисан је такав положај ентитета који без сумње превазилази федералне стандарде са степеном самосталности и са органима власти који су значајно независни од институција сложене државе. Република Српска и Федерација Босне и Херцеговине (као ентитети у оквиру Босне и Херцеговине) имају значајан степен економске и безбедносне самосталности. Ако изузмемо монетарну политику, спољну трговину, индиректни порески систем и однос са међународним финансијским институцијама, сви остали битни аспекти економског деловања налазе се у домену надлежности ентитетских власти. Република Српска има значајну самосталност и у погледу спровођења безбедносне политике. У надлежности државе Босне и Херцеговине се налазе Оружане снаге БиХ, Гранична полиција, обавештајна делатност и борба против тероризма и међународног организованог криминала. Остали сегменти безбедносног система у надлежности су ентитета. Савремена геополитичка кретања имају значајан утицај на економију и безбедност Републике Српске (као и генерално Босне и Херцеговине), те је због тога неопходно указати на потенцијалне импликације оваквих тенденција. Мултиполарни карактер света све више долази до изражаја, што ће имати несумњив утицај и на регион Југоисточне Европе (самим тиме и на Републику Српску и Босну и Херцеговину).

Кључне речи: економија, безбедност, Република Српска, Босна и Херцеговина, геополитика.

¹ др Дарко Пашалић, ванредни професор на Економском факултету Европског Универзитета у Брчком, e-mail: darkopasal@gmail.com, ORCID ID: 0009-0007-1252-0088

УВОД

Општим оквирним споразумом за мир у Босни и Херцеговини потписаним у Дејтону дефинисане су уставне надлежности државе Босне и Херцеговине (као и ентитета Републике Српске и Федерације БиХ). Анексом 4. овог споразума дефинисан је Устав Босне и Херцеговине.

Појам „подела” и „расподела” надлежности користи се редовно у свим сложеним државама². Пренос надлежности са ентитетског нивоа на ниво Босне и Херцеговине није питање које је директно предвиђено Уставом. Ипак, путем одређених механизма, а пре свега политичким договорима и уз ентитетски пристанак, низ надлежности је пренет са нивоа ентитета (Републике Српске и Федерације БиХ) на ниво Босне и Херцеговине. Пренос надлежности се углавном вршио изгласавањем одговарајућих закона у Парламентарној скупштини БиХ. Често се у медијима истицало да су преноси надлежности резултат политичких споразума владајућих елита у Републици Српској и Федерацији БиХ, али готово да нема сумње да је већина пренесених надлежности на ниво БиХ резултат притисака „страног фактора” на домаће владајуће структуре. Овакав пренос надлежности са ентитетског на ниво БиХ није заобишао ни области економије и безбедности.

Мора се посебно истаћи да су преноси надлежности са ентитетских нивоа на ниво БиХ најчешће у јавности оправдавани неопходношћу да се достигну одређене предиспозиције за интензивнији пут Босне и Херцеговине према Европској унији. Општеприхваћени наратив (поготово када су у питању владајуће елите у Федерацији БиХ) био је да „Европска унија нема алтернативу” и да су сви захтеви у погледу преноса надлежности са ентитетског на БиХ ниво усмерени у том правцу. Медији су, при томе, имали незамањиву улогу као „оружје” у циљу обликовања друштвене свести³.

Оно што нико није озбиљније анализирао је питање – да ли Босна и Херцеговина (самим тиме и Република Српска) заиста нема ниједну валидну алтернативу осим беспоговорног испуњавања захтева који долазе од најмоћнијих држава Европске уније?! Ово питање посебно долази до изражаја у контексту актуелних глобалних промена и трансформације света из униполарног у мултиполарни карактер.

2 М. Дмичић, *Подјела надлежности између институција БиХ и ентитета*, Зборник радова „Право, традиција и промјене”, Источно Сарајево, 2020, стр. 86.

3 <https://www.eabezbednost.org/wp-content/uploads/2018/01/Projekat-5.pdf>

Наступајућа мултиполарност света подразумева редистрибуцију моћи како економске тако и војне. Због тога је потребна значајнија анализа питања треба ли Република Српска (Босна и Херцеговина) по сваку цену да пројектује своју будућност у оквирима Европске уније.

ЕКОНОМСКЕ НАДЛЕЖНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ (БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ)

Раније је истакнуто да Устав БиХ конципиран мировним споразумом у Дејтону није експлицитно дефинисао које надлежности у области економије треба да буду пренесене са ентитетског на ниво БиХ. Питања пребацивања надлежности препуштена су политичким договорима владајућих елита. При томе, успостављање оваквог механизма не би био проблем када би владајуће елите доносиле одлуке искључиво руководећи се интересима грађана Републике Српске (Босне и Херцеговине). Проблем је у томе што се примена механизма преноса надлежности у области економије дешавала углавном под притиском најмоћнијих држава Европске уније, као и САД. То значи да су пресудне биле жеље и интереси страног фактора, док су интереси грађана Републике Српске (али и уопштено Босне и Херцеговине) били у другом плану. Владајуће структуре у Републици Српској су често невољно пристајале на пренос надлежности на ниво БиХ, покушавајући гласање о томе у Парламентарној скупштини БиХ представити као будућу развојну шансу Републике Српске и Босне и Херцеговине.

Када говоримо о области економије, кључне надлежности пребачене са ентитетског нивоа на ниво БиХ су:

- а) индиректно опорезивање (ПДВ, акцизе и царине);
- б) монетарна политика (Централна банка БиХ);
- в) спољнотрговинска и тарифна политика;
- г) финансијски надзор над међународним обавезама.

а) Управа за индиректно опорезивање (УИО БиХ) успостављена је 2003. године усвајањем закона о систему индиректног опорезивања у Парламентарној скупштини БиХ⁴. Порез на додату вредност је успостављен 2006. године (Закон о ПДВ-у) на нивоу БиХ и заменио је до тада актуелни порез на промет који је регулисан на ентитетском нивоу. Такође, питање царина и акциза је потпуно централизовано и ентитетски органи немају надлежности над овим областима.

4 <https://www.uino.gov.ba/portal/sr/o-nama/> (приступ 28.05.2025. г. у 14:47)

б) Централна банка БиХ је основана 1997. године као јединствена институција за целу Босну и Херцеговину. Она спроводи монетарну политику путем валутног одбора. Конвертибилна марка (БАМ), као валута која се користи у Босни и Херцеговини, фиксно је везана за евро (курс је фиксиран по стопи $1 \text{ ЕУР} = 1,95583 \text{ БАМ}$)⁵.

Чињеница је да Централна банка БиХ нема дискреционо право на емисију новца, те свака емисија новца мора бити 100% покривена девизним резервама. То значи да Централна банка БиХ нема могућности да реагује на кризе или рецесије путем активне монетарне политике (немогућност да се подстиче привредни раст путем промене каматних стопа или промене новчане масе у промету).

в) Спољнотрговинска политика се спроводи на нивоу БиХ и у надлежности је Министарства спољне трговине и економских односа БиХ. Ова политика подразумева преговарање и потписивање трговинских споразума (са Светском трговинском организацијом, Европском унијом, итд) као и доношење одлука о извозно-увозним квотама, лиценцама, забранама, субвенцијама, као и антидампиншким мерама. Тарифна политике се спроводи преко Управе за индиректно опорезивање (наплата царина и ПДВ-а при увозу), као и преко МВТЕО БиХ (утврђује основне тарифне стопе).

г) Финансијски надзор над међународним обавезама врши се на нивоу БиХ, при чему кључну улогу има Министарство финансија и трезора БиХ. Ово министарство води регистар спољног дуга БиХ, координира потписивање међународних финансијских уговора (кредити и остало) и сарађује са међународним финансијским институцијама (ММФ, ЕИБ, ЕБРД, Светска банка, итд). Министарство финансија и трезора БиХ врши прераспделу средстава (добијених по основу међународних кредита и грантова) између два ентитета као и Брчко дистрикта. Централна банка БиХ води статистику о спољном дугу и међународним трансакцијама. Иначе, битне међународне финансијске уговоре ратификује Парламентарна скупштина БиХ.

Влада Републике Српске има потпуну аутономију у регулисању свих осталих области економије (које нису регулисане на нивоу БиХ) и спровођењу утврђене економске политике у оквиру Републике Српске.

Република Српска потпуно самостално уређује следеће области економије:

а) фискална политика;

5 <https://www.cbbh.ba/?lang=bs> (приступ 28.05.2025. г. у 16:45)

- б) привреда и предузетништво;
- в) тржиште рада и радни односи;
- г) енергетика и индустрија;
- д) пољопривреда;
- е) трговина и туризам.

а) Фискалну политику Република Српска спроводи преко Министарства финансија Републике Српске као и преко Пореске Управе Републике Српске. Ова област обухвата регулисање питања директних пореза (пореза на доходак, пореза на добит, пореза на непокретности итд), утврђивање стопе доприноса (пензионо осигурање, здравствено осигурање, осигурање од незапослености, дечија заштита), утврђивање накнада и такси и слично.

б) Када је у питању привреда и предузетништво, на нивоу Републике Српске се потпуно регулише у законодавном смислу привредно право, као и регистрација привредних субјеката. Подстицање предузетништва и инвестиција је у потпуности у ингеренцији ентитетских власти. Процес приватизације, који је посебно био изражен током 2000-тих, регулисан је искључиво на нивоу Републике Српске (без ингеренција Босне и Херцеговине).

в) Тржиште рада и радни односи се, такође, уређују на ентитетском нивоу. У овој области се утврђују Закон о раду и радним правима, питања организације синдиката, регулисања колективних уговора и остало.

г) Сектор енергетике и индустрије је у потпуности под ингеренцијом Републике Српске. Овде је посебно битно питање искориштавања природних ресурса (воде, шуме, руде итд). Концесионе дозволе које се тичу искориштавања природних ресурса су у надлежности Министарства енергетике Републике Српске. На нивоу Републике Српске се доносе и стратегије развоја како енергетике тако и индустрије. Електропривреда Републике Српске је велика развојна шанса, па је потребно додатно радити на њеној већој профитабилности⁶.

д) Пољопривреда, као битна привредна делатност, предмет је регулисања од стране надлежних органа Републике Српске. Аграрну политику дефинише ресорно Министарство пољопривреде. Такође, ово

6 А. Тешић, *Перспективе развоја електропривреде Републике Српске*, Зборник радова Еконбиз 2025, Бијељина, 2025. стр. 252.

министарство доноси и неопходне програме субвенционисања пољопривредних произвођача. У оквиру овог сектора пажња се посвећује и питању руралног развоја.

е) Трговина и туризам су привредне делатности које су у потпуности у ингеренцији Републике Српске. Надлежно Министарство трговине и туризма дефинише и спроводи политику развоја трговине, туризма, угоститељства и уз то регулише питање интерне тржишне регулативе. Посебна пажња се последњих година посвећује и заштити потрошача у Републици Српској.

Дакле, из свега претходно наведеног може се закључити да је Република Српска до данас успела да задржи ингеренције над значајним делом економске-финансијске области, иако су под притисцима „спољног фактора” неки делови ове области пренесени на ниво БиХ.

СИСТЕМ БЕЗБЕДНОСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ (БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ)

Систем безбедности у Републици Српској (и уопште у Босни и Херцеговини) успостављен је на веома комплексним основама. Може се рећи да је систем безбедности прилично одражава уставно уређење БиХ и да се темељи на подели надлежности између ентитетских нивоа (Република Српска и Федерација БиХ) и нивоа БиХ.

Када се говори о безбедносним аспектима који су успостављени на нивоу БиХ, можемо истаћи следеће:

- а) одбрана и оружане снаге;
- б) унутрашња безбедност.

а) Када се говори о одбрани, битно је истаћи да је на нивоу БиХ успостављено Министарство одбране које је задужено за планирање и спровођење стратегије и политике одбране. Оружане снаге БиХ су организоване као професионална војска на државном нивоу и под контролом су цивилних структура власти (Парламентарна скупштина БиХ и Предсједништво БиХ). Потребно је истаћи да је у командном саставу Оружаних снага БиХ присутна заступљеност у прописаном проценту сва три конститутивна народа у БиХ (Бошњаци, Срби и Хрвати).

б) Систем унутрашње безбедности у БиХ координира Министарство безбедности БиХ⁷. Наведено министарство бави се борбом против тероризма, питањима прекограничног криминала, питањима миграција и азила, као и међународном сарадњом у области безбедности. Кључне агенције чији рад координира Министарство безбедности БиХ јесу Државна агенција за истраге и заштиту (СИПА) и Обавештајно-безбедносна агенција БиХ (ОБА/ОСА). СИПА се бави питањима организованог криминала, финансијског криминала, тероризма и корупције. ОБА је државна агенција која се бави прикупљањем и анализом обавештајних података. Такође, на нивоу БиХ је успостављена и Гранична полиција БиХ која се бави питањем контроле државне границе.

Са друге стране, један део безбедносног система је у надлежности Републике Српске (ентитетских органа власти). Министарство унутрашњих послова Републике Српске је главни орган унутрашње безбедности. Постоји неколико кључних сегмената који се налазе под ингеренцијом овог министарства:

- а) полиција Републике Српске;
- б) специјалне јединице полиције;
- в) управа криминалистичке полиције Републике Српске;
- г) цивилна заштита.

а) Полиција Републике Српске је задужена за јавни ред и мир унутар Републике Српске⁸. У њеној надлежности је спречавање и расветљавање кривичних дела, питања саобраћајне безбедности, као и заштита живота грађана и њихове имовине.

б) Специјалне јединице полиције се углавном користе у борби против организованог криминала и тероризма (талачке кризе и слично) као и у одређеним ванредним ситуацијама.

в) Управа криминалистичке полиције Републике Српске је део Министарства унутрашњих послова који је специјализован за питања сузбијања тежих облика криминала (трговина и транзит наркотика, недозвољени промет оружјем и слично).

7 <https://www.msb.gov.ba/onama/default.aspx?id=3053&langTag=sr-SP-Cyrl> (приступ 28.05.2025. г. у 19:54)

8 <https://mup.vladars.rs/index.php?vijest=policija&vrsta=aktivnosti> (приступ 28.05.2025. г. у 20:08)

г) Цивилна заштита Републике Српске има кључну улогу да координира активности у случају елементарних непогода и природних катастрофа (на пример, велике поплаве које су задесиле Републику Српску средином 2014. године).

Безбедносни систем је често био предмет политичких спорова. Било је више иницијатива владајућих политичких елита из Федерације БиХ (пре свега се мисли на репрезенте бошњачког народа односно бошњачке политичке субјекте) да се безбедносни систем у потпуности пренесе на ниво БиХ и да се ентитети потпуно развласте у погледу функционисања безбедносног система. Наравно, овакве иницијативе су готово увек биле подстицане од одређених „страних фактора”. Циљ је био да полицијске структуре буду у потпуности устројене на нивоу БиХ. Овакве интенције су биле оправдаване изговорима да је то у циљу побољшања опште безбедносне ситуације у држави и повећања ефикасности органа који се баве питањима безбедности. Међутим, готово је извесно да су прави разлози оваквих иницијатива били утемељени на жељи да се ентитети (а пре свега Република Српска) развласте у погледу располагања и координирања било каквим наоружаним формацијама што би сигурно створило већи степен несигурности код грађана Републике Српске (пре свега код Срба). И поред великих политичких притисака, власти Републике Српске су до данас успеле одолети таквим иницијативама.

ЗНАЧАЈ ПРАГМАТИЧНОГ ПРИСТУПА У РАЗВОЈУ ЕКОНОМИЈЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ (БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ) У СВЕТЛУ АКТУЕЛНИХ ГЕОПОЛИТИЧКИХ КРЕТАЊА

Економска прагматичност подразумева доношење одговарајућих економских одлука на начин да буде видљива интенција према решењима која дају ефикасне и ефективне резултате у конкретним околностима. Дакле, у оваквом приступу присутно је усмерење према сагледавању бенефита (користи) и трошкова, односно према постизању што бољих реалних економских резултата. Фокус је на ефикасности, флексибилности и реалним економским постигнућима. Приступ економске прагматичности одбацује руковођење по сваку цену одређеном идеологијом када се доносе одлуке у области економије. У основи приступа економске прагматичности су економске одлуке које функционишу у пракси и које доносе максимизирање бенефита и минимизирање трошкова. Примена приступа економске прагматичности могла би у будућности да донесе значајне бенефите

економији Републике Српске (као и Босне и Херцеговине). Успех у приступу економске прагматичности подразумева и веће посвећивање пажње демографским питањима будући да је Република Српска депопулационо подручје са константним смањењем броја становника⁹.

Претходно је истакнуто да приступ економске прагматичности искључује руковођење идеологијом при доношењу економских одлука, што је веома значајно и за Републику Српску у случају примене оваквог приступа. Претходних деценија (фактички од окончања ратних сукоба у БиХ) доминира, како у медијима тако и у наративу домаћих политичких елита, опредељење да је пут према Европској унији у ствари једини пут којим могу ићи Република Српска и Босна и Херцеговина. Овакав концепт је фактички прихваћен као „својеврсна идеологија” која нема алтернативу ни у каквом другом приступу. Наравно, наведени концепт није еквивалентан са претходно помињаним приступом економске прагматичности. Пут Републике Српске и Босне и Херцеговине према Европској унији није само пут који је прожет економским бенефитима који би ишли у корист грађана, већ и низом одрицања. Због тога би заокрет општеприхваћеног наратива о приступу Европској унији у правцу приступа економске прагматичности довео до значајних промена које би могле ићи у корист грађана Републике Српске и Босне и Херцеговине.

Када се говори о приступу економске прагматичности, Кина је можда најјаснији пример успешне примене овог концепта. То је држава која се никада није одрекла своје комунистичке идеологије, али је и поред тога после 1978. године покренула тржишне реформе које су резултирале тиме да непуних педесет година касније постане водећа економска сила у свету. Ово се на наводи да би се на било који начин, па и у економији, Република Српска или БиХ поредиле са Кином (што је немогуће) него да се укаже да се руководећи економском прагматичношћу у економској политици могу постићи резултати изнад очекивања.

Државе Европске уније су тренутно најбитнији економски партнери Републике Српске (БиХ). То не значи да је то оптимална тенденција коју треба и даље форсирати. Европска унија је од 2022.

9 С. Пашалић, *Демографски развој и популациона политика Републике Српске*, ИП Младост, Бијељина, 2016. стр. 23.

године (ратни сукоб у Украјини) у својеврсној енергетској кризи¹⁰ због нарушавања политичко-економских односа са Русијом.

Применом концепта економске прагматичности могуће је доћи и до одређених економских алтернатива које не би подразумевале само испуњавање захтева Европске уније. Због тога је неопходно поменути неке од алтернатива у економији Републике Српске (БиХ) које у контексту савремених геополитичких промена могу бити ефикасне и доћи до изражаја у скоријој будућности:

- а) економска сарадња са Кином;
- б) економска сарадња са Русијом;
- ц) регионална економска сарадња у оквиру „Отвореног Балкана”.

а) Од свих држава „BRICS-a” (Бразил, Русија, Индија, Кина, Јужноафричка Република), Кина је тренутно најбитнији економски партнер Републике Српске (БиХ). Ова држава је закључно са 2024. годином инвестирала преко четири милијарде конвертибилних марака у Републику Српску и Федерацију БиХ. Реч је о инвестицијама у инфраструктуру, као и у областима енергетике, металургије и рударства.

Кинеске компаније су присутне и у изградњи аутопутева, железница, мостова, хидроелектрана и термоелектрана (само у „Термоелектрану Станари” кинески инвестициони фондови су уложили преко 500 милиона конвертибилних марака). Такође, кинеске компаније су ангажоване и на изградњи аутопута 5Ц (најдужег планираног аутопута у БиХ). Иако су кинеске инвестиције и до сада биле респектабилне, много су веће могућности за будућу економску сарадњу са Кином.

Телекомуникације су једна од области где кинеске компаније могу много да допринесу развојним тенденцијама. Увођење 5Г мреже у области телекомуникација је кључна претпоставка за будући економски развој. На овом пољу се готово ништа није урадило у Републици Српској (БиХ), али постоје иницијативе великих кинеских компанија („Huawei”) о сарадњи у области увођења 5Г мреже као претпоставке будућег економског развоја. Такође, кинеске компаније су

10 И. Гулин, *Europe's energy crisis conundrum*, 2022 (расположиво на: <https://www.iss.europa.eu/content/europes-energy-crisis-conundrum>, приступ 26.05.2025. г. у 13:35)

заинтересоване и за већа улагања у соларне електране и ветроелектране.

У погледу извозних претпоставки, Република Српска има могућности за повећање извоза дрвета и пољопривредних производа у Кину (уз испуњавање одређених фитосанитарних стандарда). Ипак, растући кинески економски утицај наилази на отпор Европске уније, па би условљавања ЕУ могла бити одређена препрека за снажнију економску сарадњу са Кином.

Извоз БиХ у Кину за 2024. годину

Тарифа	Вриједност извоза у КМ
Дрво, производи од дрвета и дрвени угаљ	32.388.820,57
Рудаче и пепели	6.568.520,36
Нуклеарни реактори и механички уређаји	3.360.042,42
Хемијски производи	2.785.924,29
Возила и дијелови за возила	1.340.490,92
Со, сумпор, гипс, креч и цемент	1.059.554,02
Бакар и производи од бакра	412.936,13
Цинк и производи од цинка	383.367,97
Електричне машине и њихови дијелови	300.741,87
Одјећа и прибор за одјећу	221.446,37
УКУПНО 10 водећих тарифа	48.821.844,92
УКУПНО	50.131.690,48

Извор: <https://komorabih.ba> (приступ 27.05.2025. г. у 22:57)

Из претходне табеле је видљиво да Босна и Херцеговина веома мало извози у Кину (вриједност извоза у Кину у 2024. години била је мало изнад 50 милиона КМ). Да извоз у Кину није задовољавајући довољан је упоредни показатељ по коме је извоз БиХ у Србију износио 1.860.602.122 КМ (што је неупоредиво више него извоз у Кину). Када је у питању извоз у Кину, највише се извозило дрво, производи од дрвета и дрвени угаљ.

У наредном периоду требало би радити на повећању извоза дрвених сортимената у Кину, али и на повећању извоза роба које су до сада биле веома мало заступљене (прехранбени производи, здрава храна и флаширана вода).

Увоз у БиХ из Кине за 2024. годину

Тарифа	Вриједност извоза у КМ
Нуклеарни реактори и механички уређаји	217.486.763,35
Електричне машине и њихови дијелови	192.804.355,80
Жељезо и челик	88.706.191,51
Производи од жељеза и челика	59.482.193,72
Обућа и слични производи	50.911.800,44
Каучук и производи од каучука	48.184.107,32
Пластичне масе и производи од пластике	45.310.985,38
Намјештај и слични производи	43.827.670,41
Возила и дијелови за возила	39.408.102,98
Играчке и реквизити за спорт	37.649.557,97
УКУПНО 10 водећих тарифа	823.771.728,88
УКУПНО	1.134.266.571,84

Извор: <https://komorabih.ba> (приступ 27.05.2025.г. у 22:57)

Увоз из Кине у БиХ је многоструко већи у поређењу са увозом из БиХ у Кину. Вредност увоза из Кине у БиХ У 2024. години је била 1.134.266.571,84 КМ¹¹. У наредном периоду може се очекивати повећање вредности увезене робе из Кине, а што је резултат све већег глобалног економског утицаја Кине.

б) Русија је била одувек поуздан економски партнер Републике Српске (Босне и Херцеговине). Ратна дешавања у Украјини су значајно успорила ниво економске сарадње са Русијом. Реални разлози за успоравање ове сарадње проистичу из великих тешкоћа у достави робе (транспортни трошкови су много већи због измењених рута којима се роба пласира). Један од разлога смањења економске сарадње са Русијом су и политички притисци од стране појединих „западних” држава на Републику Српску и БиХ да се што мање сарађује са Русијом док траје ратна криза у Украјини (од 2022. године).

Русија је најприсутнија у Републици Српској (БиХ) у енергетском сектору. Руска компанија „Зарубежнефт” је власник једине рафинерије нафте у БиХ - рафинерије Брод. Капацитет рафинерије нафте Брод износи 4,2 милиона тона сирове нафте

¹¹ <https://komorabih.ba/publikacije/> (приступ 27.05.2025. г. у 22:57)

годишње. Након експлозије 2018. године рафинерија Брод није више радила у пуном капацитету. Такође, у Републици Српској је активна и велика руска компанија „Газпромнефт” која игра значајну улогу у снабдевању гасом. Ова компаније је имала и план изградње ЛНГ терминала у Зворнику, али је овај пројекат успорен због актуелне политичке ситуације и украјинске ратне кризе.

Извоз БиХ у Русију за 2024. годину

Тарифа	Вриједност извоза у КМ
Фармацеутски производи	90.877.364,69
Нуклеарни реактори и механички уређаји	9.359.910,56
Хемијски производи	1.721.844,57
Електричне машине и њихови дијелови	626.865,47
Бјеланчевинасте твари, љепила и ензими	289.273,64
Разни производи од обичних метала	188.978,89
Производи на основи житарица	145.172,26
Цинк и производи од цинка	113.533,37
Намјештај и слични производи	57.832,16
Производи од жељеза и челика	52.574,23
УКУПНО 10 водећих тарифа	103.433.349,84
УКУПНО	103.586.934,08

Извор: <https://komorabih.ba> (приступ 27.05.2025. г. у 23:25)

У погледу извоза БиХ у Русију присутна је апсолутна доминација фармацеутских производа. Већ дуже време се говори о могућности повећаног извоза воћа и поврћа у Русију. Извоз воћа је био привремено прекинут, али је поново одобрен од стране Русије, те се очекује да ће у 2025. години у извозу воћа у Русију учешће узети девет компанија из Републике Српске (са 92 кооперанта) и пет компанија из Федерације БиХ (са 15 коопераната). Такође, постоје значајне могућности за повећање извоза прехранбених производа и здраве хране из Републике Српске (БиХ) у Русију. Русија поставља високе фитосанитарне стандарде које треба испунити приликом увоза, те од испуњавања тих услова зависи и пораст извоза у Русију.

Увоз у БиХ из Русије за 2024. годину

Тарифа	Вриједност извоза у КМ
Минерална горива и минерална уља	148.033.628,68
Намјештај и слични производи	248.182,58
Нуклеарни реактори и механички уређаји	197.199,69
Фармацеутски производи	139.843,04
Летјелице и дијелови за летјелице	138.662,04
Алуминијум и производи од алуминијума	129.242,96
Возила и дијелови за возила	128.628,08
Етерична уља и козметички производи	91.787,92
Стакло и производи од стакла	76.845,35
Животињска храна	74.517,12
УКУПНО 10 водећих тарифа	149.258.537,46
УКУПНО	149.426.036,67

Извор: <https://komorabih.ba> (приступ 27.05.2025. г. у 23:25)

Када је у питању увоз из Русије у БиХ и Републику Српску доминира промет минералним горивима и минералним уљима (преко 148 милиона КМ¹²). Потенцијалне могућности за увоз из Русије су много веће, али док траје украјинска криза и притисак од стране Европске уније да се економски односи са Русијом сведу на минимум, тешко је очекивати пораст спољнотрговинске размене БиХ и Русије. Иначе, руски туристи су изражавали раније значајно интересовање за туристичке дестинације у Републици Српској (пре свега бање), али је тај интерес опао након почетка украјинске кризе 2022. године због отежаног путовања руских туриста.

ц) Регионална сарадња у оквиру „Отвореног Балкана” је значајна потенцијална економска шанса за Републику Српску (БиХ). Реч је о регионалној иницијативи коју су покренуле Србија, Албанија и Северна Македонија с циљем слободног протока људи, роба, услуга и капитала. Ова иницијатива је подразумевала јединствено тржиште рада, где би радници веома лако прелазили из државе у државу (на Балкану).

Иницијатива „Отворени Балкан” је подразумевала и дефинисање и испуњавање одређених стандарда у пољопривредној

¹² <https://komorabih.ba/publikacije/> (приступ 27.05.2025. г. у 23:25)

производњи. Сарадња у ванредним ситуацијама (у случају природних катастрофа) је, исто тако, саставни део ове иницијативе. Ипак, дошло је до застоја у реализацији ове иницијативе због актуелне геополитичке ситуације, а пре свега због тога што је Европска унија резервисана према овом пројекту.

Европска унија је на становишту да овај процес може да компликује процес европских интеграција када су у питању балканске државе које би се укључиле у иницијативу „Отвореног Балкана”. Република Српска (БиХ) би потенцијално могла решити низ економских проблема кроз укључивање у овај пројекат, па остаје нада да ће се у будућности иницијатива „Отвореног Балкана” више афирмисати у пракси.

ПОТЕНЦИЈАЛНИ АСПЕКТИ РАЗВОЈА БЕЗБЕДНОСНОГ СИСТЕМА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ (БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ) У КОНТЕКСТУ САВРЕМЕНИХ ГЕОПОЛИТИЧКИХ КРЕТАЊА

Претходно је указано на структуру безбедносног система у Републици Српској (Босни и Херцеговини), при чему је назначено да је део безбедносног система у надлежности ентитета, а део у надлежности заједничких органа на нивоу БиХ. Такође, указано је и на политичке покушаје да се комплетан безбедносни сектор позиционира на нивоу БиХ без ентитетских надлежности.

НАТО је имао посебан значај за Босну и Херцеговину као најважнија сила за имплементацију мира након Дејтонског споразума (преко СФОР-а)¹³. Босна и Херцеговина је од 2006. године званично укључена у програм НАТО-а „Партнерство за мир”. Укључивање у овај програм је омогућило да Оружане снаге БиХ посредством НАТО-а учествују у заједничким војним вјежбама и мировним мисијама у свету. Једна од предности укључивања у овај програм је постизање одговарајуће унутрашње стандардизације Оружаних снага БиХ. Исто тако, учешћем у овом програму, БиХ и Република Српска могу побољшати безбедносне перформансе у борби против тероризма и сајбер спољних опасности. Дакле, постоје одређене могућности и предности од укључивања у програм „Партнерство за мир”, али учешће у овом програму не значи и коначно прејудуцирање чланства у НАТО-

13 Д. Петровић, „Деловање Европске уније према Босни и Херцеговини, Републици Српској, Федерацији Босне и Херцеговине и правима конститутивних народа”, *Безбедносни форум*, научно-теоријски часопис, 2/2024, 2024, стр. 115.

у. Друштвена и политичка реалност је да су Срби као већински народ у Републици Српској у највећем проценту против уласка БиХ у НАТО (Бошњаци и Хрвати су у највећем проценту за улазак у НАТО). Имајући у виду овакав став већине Срба (због односа чланица НАТО-а према Србији и Србима током ратне кризе деведесетих година 20. века), може се констатовати да тренутно не постоје претпоставке за пут БиХ према чланству у НАТО-у. Због тога би требало радити на алтернативним решењима која би осигурала спољну безбедност Републике Српске (БиХ). Савремене геополитичке промене доносе и промене и прераспodelу утицаја у свету (све снажнија војна улога Русије и економска улога Кине), што подразумева напуштање општеприхваћених наратива да је једини гарант безбедности чланство у НАТО-у. Због тога је потребно активно радити на делотворним алтернативним решењима у војно-безбедносној области.

Полазећи од потребе уважавања интереса свих конститутивних народа у БиХ (Бошњаци, Срби и Хрвати), као и ставова политичких елита које представљају ове народе, потребно је сагледати могућности за неке од следећих модела алтернативних спољне безбедности у будућности:

- а) стратешка војна неутралност;
- б) регионална безбедносна сарадња;
- ц) јачање домаћих одбрамбених капацитета;
- д) задржавање присуства међународне заједнице.

а) Један од модела који се може следити у погледу спољне безбедности је класична политика војне неутралности. Овај модел примењују Швајцарска и Србија и подразумева дипломатску неутралности и јачање унутрашњих капацитета за одбрану. Овај модел не искључује ни сарадњу са чланицама НАТО, али само у оквирима који не нарушавају неутралан приступ државе без мешања у веће геополитичке сукобе и кризе.

Једна од могућности за побољшање спољне безбедности је и избалансирана војна сарадња са НАТО, Русијом, Кином и моћнијим исламским државама (Турска и Саудијска Арабија). Овај модел претпоставља значајне дипломатске вештине, али и снажан унутрашњи консензус међу народима и политичким елитама у Републици Српској и Босни и Херцеговини. Оваква избалансирана сарадња довела би до јачања поверења у државу да неће бити нарушени интереси конститутивних народа.

б) Регионална безбедносна сарадња подразумева потписивање билатералних или мултилатералних споразума са државама из окружења (не треба посебно доказивати да су Србија и Хрватска кључне по овом питању). Оваква сарадња имплицира учешће у заједничким војним вежбама и другим аспектима војно-безбедносне сарадње (развој технике, оспособљавање људских потенцијала, надзор границе и слично).

ц) Јачање домаћих одбрамбених капацитета је једна од алтернативних могућности јачања спољне безбедности уколико се избегавају колективни војни савези. Ипак, Република Српска и БиХ имају значајно лимитиране људске и техничке капацитете, па је велико питање колико би овај модел био делотворан у пракси.

д) Задржавање присуства међународне заједнице (ЕУФОР) може бити у функцији очувања спољне безбедности Републике Српске и БиХ, али само у случају да не буде било могуће постићи консензус конститутивних народа и њихових политичких елита у погледу претходно поменутих модела побољшања спољне безбедности. Ипак, овакво присуство међународне заједнице никако не треба схватити као трајно и дугорочно решење, већ само као нужну опцију у случају одсуства делотворнијих војно-безбедносних модела.

Када је у питању унутрашња безбедност Републике Српске и БиХ, слично као и код спољне безбедности потребно је тражити моделе који су прихватљиви за све конститутивне народе и њихове политичке представнике. Један део унутрашње безбедности је под ингеренцијом ентитета (полиција и цивилна заштита), док је други део организован на нивоу БиХ (обавјештајно-сигурносне агенције). Неспорно је да безбедносне институције на ентитетском и БиХ нивоу треба да имају ефикасну координацију и размену података у циљу побољшања унутрашње безбедности. Ипак, много већи проблем од политичког консензуса лежи у чињеници да су ове безбедносне институције често оптерећене коруптивним делатностима, што умањује њихову ефикасност. Сва досадашња политичка инсистирања за пренос надлежности са ентитетског на БиХ ниво у области унутрашње безбедности (осим што ствара политичке турбуленције), нису имала и адекватно образложење у погледу побољшања ефикасности безбедносних аспеката. Једно од решења је свакако и „деполитизација” институција које се баве унутрашњом безбедношћу, те стварање предиспозиција да стручност буде кључни фактор при кадровским решењима унутар њих.

ЗАКЉУЧАК

Савремена геополитичка кретања имплицирају трансформацију света из униполарног у мултиполарни карактер. За разлику од униполарног карактера света када је постојала само једна најмоћнија војна и економска сила (САД), мултиполарни карактер подразумева постојање и других војних и економских светских сила које активно утичу на кретање глобалних процеса.

Када је у питању војна моћ, уз САД се све више истичу Русија и Кина као глобалне војне силе. Доказ за то је и украјинска криза која је кулминирала 2022. године, што се претворило у отворени војни сукоб Русије и Украјине. САД и Европска унија војно и финансијски пружају велику помоћ Украјини у овом ратном сукобу. Русија је одлучила да заштити своје националне и економске интересе, али и грађане руске националности који су били изложени прогонима украјинских власти. Овај ратни сукоб је још увек актуелан и тренутно је незахвално говорити о коначном исходу овог сукоба.

У погледу економске моћи, Кина је преузела кључни глобални економски утицај од САД. Кина је тренутно убедљиво највећи извозник на свету. Технолошки утицај Кине у свету је све израженији, а поготово када је у питању AI сектор (сектор вештачке интелигенције). У погледу инвестиција, САД још увек имају значајан утицај преко великих инвестиционих фондова, али Кина све више преузима примат преко актуелне иницијативе „појас и пут”. САД и Кина се све више налазе у такозваном „трговинском рату” кроз међусобно увођење царина. Овакве тенденције биће изражене и даље, те у овом тренутку није захвално прогнозировать до каквих промена ће доћи у будућности.

Претходно поменута геополитичка кретања имају своје манифестације у целом свету, па и у региону Југоисточне Европе. Република Српска (Босна и Херцеговина) мора прилагодити своје одлуке савременим геополитичким кретањима, а у интересу државе и грађана. Тренутно као најприхватљивији за Републику Српску (БиХ) је модел економске прагматичности и стратешке војне неутралности.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Гулин, И., *Europe's energy crisis conundrum*, 2022, <https://www.iss.europa.eu/content/europes-energy-crisis-conundrum>

2. Дмичић, М., *Подјела надлежности између институција БиХ и ентитета*, Зборник радова „Право, традиција и промјене“, Источно Сарајево 2020.
3. <https://www.eabezbednost.org/wp-content/uploads/2018/01/Projekat-5.pdf>
4. <https://komorabih.ba/publikacije/>
5. <https://mup.vladars.rs/index.php?vijest=policija&vrsta=aktivnosti>
6. <https://www.msb.gov.ba/onama/default.aspx?id=3053&langTag=sr-SP-Cyrl>
7. <https://www.cbbh.ba/?lang=bs>
8. <https://www.uino.gov.ba/portal/sr/o-nama/>
9. Пашалић, С., *Демографски развој и популациона политика Републике Српске*, ИП Младост, Бијељина, 2016.
10. Петровић, Д., „Деловање Европске уније према Босни и Херцеговини, Републици Српској, Федерацији Босне и Херцеговине и правима конститутивних народа“, *Безбедносни форум*, научно-теоријски часопис, 2/2024.
11. Тешић, А., *Перспективе развоја електропривреде Републике Српске*, Зборник радова Еконбиз 2025, Бијељина, 2025.

Suprita Suman*
Dolores Agraso**
Marko Filijović***

A BRIEF HISTORICAL OVERVIEW OF RUSSIAN MILITARY STRATEGY IN THE ARCTIC

Summary: This paper analyses the development of Russian military strategy in the Arctic region. The authors note that since the beginning of the last century, Russian military strategy has gone through several phases: the first phase, which lasted from 1916, during the time when Russia was an empire, until the beginning of World War II; the second, a shorter phase, which spans the period from 1941 to 1945; the third, a significantly longer phase, which refers to the Cold War period; the fourth, which begins with the collapse of the Soviet Union and lasts until the beginning of 2022; and the fifth phase, which is also the last, marked by the commencement of the so-called Russian special military operation in Ukraine, and is still ongoing. The authors believe this strategy has developed in a context-driven manner, positioning Russia as a leading Arctic military power with a strategic advantage over other regional actors. In light of recent developments – including Moscow's invitation to non-Arctic states to participate in developing the Russian part of the High North and increasing cooperation with China, especially in the military domain – the authors conclude that Russia has the potential not only to maintain its leading role around the North Pole in the military sphere but also to strengthen its position through expanded collaboration and new partnerships that could influence geopolitical circumstances within and beyond the Arctic region.

Key words: *Russia, Arctic, strategy, military, geopolitics, history.*

INTRODUCTION

Military strength in the Arctic incarnates Russian land, air, and naval power in a vast snow-covered territory, elongating into Asia, Europe, and North America, all of whom were tri-continental players prior to the Alaska

* Assistant Professor, Department of Economics, Bhupendra Narayan Mandal University, Bihar, India

** Research Associate, Escenario Mundial, Buenos Aires, Argentina

*** Senior Fellow, Center for United Nations Constitutional Research – CUNCR, Brussels, Belgium

deal in 1867. Today, Russia is the largest Arctic state. The Arctic Zone of the Russian Federation (AZRF) covers around five million square kilometres and stretches lengthwise along the coastal areas of the Barents Sea, Kara Sea, Laptev Sea, East Siberian Sea, and Chukchi Sea, all the way to the Bering Strait. The coastline is around 24,140 km long - over half of the Arctic's total coastline, and two-thirds of Russia's total coast of 37,653 km.¹ Defending this vast region is a challenging task, and a heavy economic burden. Yet, before the Cold War began, Moscow looked at this region as a security wall defending its north as well as its resources. According to its 2008 Arctic strategy, Russia seeks to "maintain the role of a leading Arctic power" (Medvedev 2008).²

Today, Russia has far-ranging military interests in the Arctic. One of the major concerns within Russian defence is the Northern Sea Route (NSR), which extends from the Bering Strait in the east to the Kara Gate in the west, covering approximately 3,500 miles (5633 km). As the temperature levels of the Arctic Ocean are rising, the ice present in the NSR is consequently becoming thinner and eventually receding in some areas. These circumstances have caught the attention of the global community, due to the new opportunities for commercial shipping. The NSR is the only route to access many areas along the northern coast. Moreover, it offers the shortest path to connect Russia's eastern and western coasts. Russia's resource rich regions are located offshore,³ which places them in an area between the Russian mainland and the Arctic Ocean. The development of the NSR is a key component of Russia's defence and strategy. The NSR and Russia's Arctic borders are also essential to its military doctrine, which includes maintaining second-strike nuclear capabilities on the Kola Peninsula and deterring an enlarged NATO presence in the region.⁴ In other words, political geography, physiography, and a warming climate together compose the backdrop of Russia's Arctic military presence. Russia's vast shoreline and the NSR represent both strategic bastions and permanently exposed

1 'Russia. Facts and Figures', The Arctic Institute, Washington, D.C., <http://www.thearcticinstitute.org/countries/russia>

2 Medvedev, Dmytry. 2008. *Osnovy Gosudarstvennoi Politiki Rossiiskoi Federatsii v Arktike na Period do 2020 Goda I Dal'neishiu Perspektivu* [Foundations of the State Policy of the Russian Federation in the Arctic up to and Beyond 2020]. <http://www.rg.ru/2009/03/30/arktika-osnovy-dok.html>

3 Arid Moe, 'A New Russian policy for the Northern Sea Route? State Interests, Key Stakeholders and Economic Opportunities in Changing Times', *The Polar Journal*, 2020, Vol. 10, No. 2, pp. 209–227.

4 Arid Moe, 'A New Russian policy for the Northern Sea Route? State Interests, Key Stakeholders and Economic Opportunities in Changing Times', *The Polar Journal*, 2020, Vol. 10, No. 2, pp. 209–227.

regions. Most importantly, the presence of the USA and NATO in this area presents the biggest military challenge for Russia. Given this scenario, Moscow is compelled to uphold its defence strength to effectively maintain its military superiority, as its hegemony is essential to its security.

Russia's distinctive political geography - which has turned close neighbours into two rival superpowers — has choreographed several episodes of hostility and increasing weaponisation in the Arctic. Unlike the other Arctic littoral nations, Russian occupation over its Arctic territory has never been an easy task, and has included transfers, purchase, and even colonization. In fact, Russia has had a harsh experience in battling with Islamic dynasties while capturing Siberia in the sixteenth century. The subsequent geopolitical whirlpool transformed this region from the isolated ice-covered domain to a launch pad of military operations.

Russian military activity in the area around the North Pole can be categorised into five distinct phases: the first phase, which lasted from 1916, during the time when Russia was an empire, until the beginning of World War II; the second, a shorter phase, which spans the period from 1941 to 1945; the third, a significantly longer phase, which refers to the Cold War period; the fourth, which begins with the collapse of the Soviet Union and lasts until the beginning of 2022; and the fifth phase, which is also the last, marked by the commencement of the so-called Russian special military operation in Ukraine, and is still ongoing.

RUSSIAN MILITARY ACTIVITY IN THE HIGH NORTH IN THE PRE-SOVIET AND EARLY SOVIET PERIOD

Since the Soviet era, Moscow has viewed its Arctic territories mainly from two angles: security, and economics. Even before the establishment of the Soviet Union, in 1916 the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Empire sent a note to foreign governments in which it determined the status of territories located in Russia's Arctic zone. The note proposed recognising the territory of all the lands of Russia continuing to the north of the Siberian continental plateau. In 1921, Russia extended its sovereignty to territorial waters, which constituted a zone of 12 nautical miles off the coast. In 1924, the People's Commissar for Foreign Affairs of the USSR issued a memorandum confirming the theses of the 1916 note - that all the land extending from the Siberian continental plateau belonged to Russia. The memorandum also referred to the Washington Convention, which was signed by the USA and Russia on 18 March 1867. On 15 April 1926, a decree was issued by the Presidium of the CEC of the USSR 'On

declaring lands and islands located in the Arctic Ocean as the territory of the USSR'.⁵

Imperial Russia had already established a naval base in the sub-Arctic city of Arkhangelsk in the 1800s; but it was not until the early 20th century that the empire, and then the early Soviet state, possessed an enduring naval presence in the Arctic - on the Kola Peninsula. Due to harsh weather conditions and an unproductive landmass, this region did not experience severe military attacks. However, a sudden surge was seen during World War II - in 1941, when Germany occupied parts of the Peninsula; and then in 1944, when the Red Army launched the Petsamo-Kirkenes offensive to drive the Wehrmacht back into Norway.⁶

RUSSIAN ARCTIC SECURITY DURING WORLD WAR II

World War II was the most decisive factor challenging Russian defence capability in the Arctic Region. It can be argued that this juncture precipitated a more serious approach from Moscow regarding the Arctic defence. During World War II, the Russian Arctic was vulnerable to Nazi attacks, even though Russia had taken concrete measure for protecting it. One of this defence initiatives can be found in the Northern Fleet. Its mission to defend Russia's far north-western Arctic region surrounding the Kola Peninsula. The Soviet Fleet of the Northern Seas was established in 1933, and, in 1937, it was renamed the Northern Fleet.⁷ It is worth mentioning that in 1941, when Russia was attacked by Hitler's army, it was assisted by western allies. The US Congress passed the Lend-Lease Act on 11 March 1941, which offered to support those who were against Nazi forces in World War II.⁸ In the same line, the Moscow, Washington, London, and Ottawa Treaties ensured transportation deliveries until the end of World War II. By mid-1942, there were 1903 aircrafts, 2314 tanks, and 1550 tankettes delivered to Arkhangelsk and Murmansk by the Northern Sea Route. Thus,

5 Nurlan Aliyev, Russia's Military Capabilities in the Arctic, International Centre for defence and Security June 25, 2019 <https://icds.ee/en/russias-military-capabilities-in-the-arctic/>

6 Kjellén, J., 'The Russian Northern Fleet and the (Re)militarisation of the Arctic', *Arctic Review on Law and Politics*, 13, 2022, pp. 34–52.

7 "Red Banner Northern Fleet", GlobalSecurity, accessed 11 April, 2025 <https://www.globalsecurity.org/military/world/russia/mf-north.htm>

8 U.S.-Soviet Alliance, 1941–1945, Office of the Historian, at <https://history.state.gov/milestones/1937-1945/us-soviet>

the USSR Ministry of Foreign Economic Relations considered the agreement fulfilled.⁹

It must be noted that deliveries from the Allies accounted for a small percentage of total industrial production in the USSR; however, it was significant in terms of specific types of weapons and raw materials.¹⁰ The Northern fleet was provided with all the classes of ships as well as aviation and coastal defence capacity. In the beginning of the WW II, the fleet had 15 submarines, 8 destroyers, and 7 escort warships; and 116 combat aircraft. The fleet successfully deterred the Nazi forces, killing 628 enemy personnel, damaging 237 warships, and downing 1,308 enemy aircraft.

The fleet also contributed to the transporting of 76 allied convoys with 1463 transport and 1152 escort ships. Internal communications of the Arctic Ocean were used for 1548 convoys.¹¹ By the end of the WW II, there was one battleship, 17 cruisers, 17 destroyers, 51 patrol boats, 45 submarine hunters, 43 minesweepers, 56 torpedo boats, 42 submarines, 718 aircraft of various classes, 256 coastal artillery guns, and more than 25 thousand marines in the Northern fleet.¹²

RUSSIAN ARCTIC MILITARIZATION DURING THE COLD WAR

The Cold War was the fundamental catalyst for shaping Russia's Arctic defence plan. The Cold War provoked Russia's isolation in the Arctic rim nations. Therefore, Russia's Arctic policy remained pragmatic, with its aim being to deter NATO. Thus, the huge territory and strong presence of the Arctic became a strength as well as a challenge for the Soviet Union. In the words of Rob Hubert:

9 Krasnozhenova, E. E., Kulik, S. V., & Likhova, T. V., Arctic transportation systems during World War II. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 434, No. 1, p. 012002). IOP Publishing, 2020.

10 Krasnozhenova, E. E., Kulik, S. V., & Likhova, T. V., Arctic transportation systems during World War II. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 434, No. 1, p. 012002), 2020, IOP Publishing.

11 The Russian Ministry of Defense, <https://eng.mil.ru/en/structure/forces/navy/associations/structure/forces/type/navy/north/history.html>

12 Matthew Melino, Heather A. Conley, and Joseph S. Bermudez Jr. 'The Ice Curtain: Bringing Transparency to the Arctic, Modernizing the Kola Peninsula', March 2020, at https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/200324_KolaPeninsula_layout_FINAL.pdf

“At the heart of the problem remained is the geographical proximity of the Soviet/Russian and American location connected by the Arctic region. This is combined with the existing weapon systems that place a premium on the Arctic as the best staging location for strikes against each other. These two key variables are the reason the Arctic became a region of overwhelming strategic importance when the United States and USSR/Russia began to challenge each other’s interest in the international system”.¹³

Moreover, the ice-covered Arctic Ocean has unique water conditions that confound both the detection and operation of submarines. Suzanne Holroyd gives three reasons for this: first, the differences in salinity resulting from several temperature layers cause acoustic refraction; second, the Arctic waters are much “noisier” than other oceans because of the shifting and breaking of ice, which can create acoustic cover to confuse listening devices; and third, the ice itself presents an obstacle to overhead or surface anti-submarine warfare. The Soviet Union took advantage of the environmental characteristics of the ocean and designed its submarines according to these conditions.¹⁴

During the Cold War, Soviet militarisation and its assertive military posture in the Arctic region has one main objective: to present a major challenge to NATO’s encirclement in the Arctic. The strenuous relationship between the Western Alliance and the USSR/Russia made the Arctic ‘one of the most militarised regions in the world’; as it was known as the theatre of nuclear weapons deployment. Former NATO commander, Admiral James Stavridis, said that the Arctic is a ‘zone of competition’ that has the potential to devolve into a ‘zone of conflict.’¹⁵ Russia’s militarisation of the Arctic has pushed Arctic and NATO countries to call for the preservation of the Arctic as a ‘low tension’ area. Growing strains in Russia’s relationship with the Western world could lead to conflict and an aggressive Russia in the Arctic — with the latter having several good reasons to protect its northern frontier

13 Rob Huebert, 2019, A New Cold War in the Arctic?! The Old One Never Ended at https://arcticyearbook.com/images/yearbook/2019/Briefing-Notes/2_AY2019_COM_Huebert.pdf

14 Holroyd, Suzanne M., ‘U.S. and Canadian Cooperative Approaches to Arctic Security’, RAND Corporation, Santa Monica, CA: 1990, at <https://www.rand.org/pubs/notes/N3111.html>.

15 “NATO Pushes Diplomacy to Resolve Arctic Conflicts,” Foreign Policy Association, accessed 2 April, 2025, <https://fpa.org/nato-pushes-diplomacy-to-resolve-arctic-conflicts/>.

from military attacks, surveillance, and the abuse of hi-tech manoeuvring being used for spying a vast shoreline.¹⁶

The Cold War did imply a severe weaponisation of the Soviet Arctic due to the emergence of nuclear weapons, and the political geography making the Arctic a superpower corridor as both the leaders of NATO and the Warsaw Pact were the closest neighbours in the Arctic - at only 98 kilometres. During this period, Soviet Russia was hemmed in by NATO, headed by the USA. In addition, since 1946, American B-29 strategic bombers began planned reconnaissance flights to the Pole and carried out regular patrols along the borders of the Soviet Union. After one year, Fort Wainwright Air Base near Fairbanks was converted into a base for heavy bombers.¹⁷ As one of the response measures to the presumed enemy - the USA - by the Decree of the Council of Ministers of the USSR No. 1748-757 of 13 August 1946, the Research Aerodrome Institute of the Air Force (NIAI VVS) was established. It was given the task of developing new types of airfields, and technologies for the construction and operation of super-heavy bombers capable of carrying nuclear weapons.¹⁸

The Soviets authorized the construction of the Novaya Zemlya test site - 'Object 700' - on 31 July 1954 which marked the beginning of the domestic nuclear weapon production on the Novaya Zemlya archipelago. An extensive territory, spanning for 670 km in length, with a width of up to 140 km, it amounts to a total area of more than 90.000 square km, of which more than 55.000.¹⁹

Following the same logic, Moscow also invested in the construction of a chain of airfields and radar stations along the Soviet northern coastline and archipelagos during the Cold War.²⁰ Historically, the Northern Fleet had always been inferior to the Baltic and Black Sea Fleets; but, in the late 1950s/early 1960s, it became the largest of the Soviet fleets.²¹ The Kola

16 David Pugliese, What's the Likelihood of Conflict in the Arctic, Ottawa Citizen, Oct 03, 2009, at <https://ottawacitizen.com/news/national/defence-watch/whats-the-likelihood-of-conflict-in-the-arctic>

17 Pavel Palchikov, 'Kholodnaya voyna v studenoy Arktike', *Aviation Explorer*, 4 February 2015, at <https://www.aex.ru/docs/8/2015/2/4/2183/>

18 Pavel Palchikov, 'Kholodnaya voyna v studenoy Arktike', *Aviation Explorer*, 4 February 2015, at <https://www.aex.ru/docs/8/2015/2/4/2183/>

19 Sergey Brezkun, 'Novaya Zemlya – ob'yekt osoboy sekretnosti', 12 September 2014, at http://nvo.ng.ru/nvo/2014-09-12/1_nov_zemlia.html

20 Sergey Brezkun, 'Novaya Zemlya – ob'yekt osoboy sekretnosti', 12 September 2014, http://nvo.ng.ru/nvo/2014-09-12/1_nov_zemlia.html

21 Norman Polmar et al., Admiral Gorshkov: The Man Who Challenged the U.S. Navy, (Annapolis: Naval Institute Press, 2019): 110–125. Mentioned in Kjellén, J.

Peninsula serves as headquarters to Russia's Northern Fleet, which hosts Russia's most advanced Arctic land, air, and naval assets, notably including its nuclear arsenal and second-strike capabilities. The peninsula's position supports Soviet interests as a gateway between the Arctic and the North Atlantic, and its substantial military assets make it central to Russia's homeland defence and power projection capabilities.²²

The Kennedy administration introduced the Polaris ballistic missile submarine (SSBN) programme in 1961, given that only the SSBNs could monitor the ice-manifested waters. This decision prompted Moscow to speed up their own SSBN programmes, and to acknowledge the need for a forward-deployed 'blue water' navy, capable of finding and neutralizing the Polaris threat.²³ These forces had almost certainly been tasked with shielding the SSBN fleet in the Barents Sea and the Arctic Ocean, preventing a NATO naval deployment forward of the G-I-UK Gap, and, if the opportunity arose, interdicting the Atlantic SLOC to Europe.²⁴

The deployment of the SSBNs enabled the Soviet defence to maintain a strategic position while operating in the icy waters of the Arctic due to two factors. To begin with, despite the Arctic Ocean's vast depths, the adjacent parts present shallower waters, which are thus suitable for routine submarine operations. Additionally, the distance between the Kola Peninsula port to the edge of the polar ice pack is comparatively less than the distance to north and central Atlantic waters, the South of Greenland, Iceland, and the UK. These geographical advantages allowed the Soviet SSBNs to remain under fighter aircraft cover throughout the voyage. The noisy water conditions due to the presence of ice sheets, and the windy weather, were additional factors that contributed to the Soviet SSBNs' secure evasion.²⁵ This had a significant impact on Soviet naval strategy, which was centred on a 'bastion' concept of the Novaya Zemlya test site - that is, a maritime region close to Soviet shores where SSBNs could linger, benefiting from the protection of air defence, naval, and air forces. Two Soviet SSBN bastions

(2022). The Russian Northern Fleet and the (re) militarisation of the Arctic. *Arctic Review on Law and Politics*, 13, 34-52.

22 Sergey Brezkun, 'Novaya Zemlya – ob'yekt osoboy sekretnosti', 12 September 2014, at http://nvo.ng.ru/nvo/2014-09-12/1_nov_zemlia.html

23 O'Donnell, Hugh K., 'Northern Flank Maritime Offensive', *US Naval Institute Proceedings*, Vol. 111. No. 9. 1985.

24 O'Donnell, Hugh K., 'Northern Flank Maritime Offensive', *US Naval Institute Proceedings*, Vol. 111. No. 9. 1985.

25 Critchley, W. Harriet, 'Polar Deployment of Soviet submarines', *International Journal* 39.4, 1984, pp. 828–865.

were formed - in the Barents Sea region, and the Sea of Okhotsk.²⁶ Beginning in 1973, a total of forty-two Deltas were deployed in four classes, with missiles that had ranges of 3,500 to (in the case of the SS-N-8 Mod 2) nearly 5,000.²⁷

These ranges were sufficient to allow SSBN alert patrols in the marginal ice seas of the Soviet Arctic littoral, including the Norwegian and Barents Seas, and later, under the permanent ice of the Arctic Ocean. This landscape had two notable effects. First, Soviet SSBNs no longer needed to pass through SOSUS barriers to get within range of their targets. Second, since they were deployed close to home, they could now be protected in so-called bastions by the rest of the Soviet Navy.²⁸ This Russian arrangement presented a noteworthy challenge for the USA.

RUSSIAN MILITARY POSTURE IN THE HIGH NORTH IN THE POST-COLD WAR PERIOD

The Soviet era took a major turn in 1987, when Russian President Mikhail Gorbachev's widely known Murmansk Speech was introduced as the roadmap of the Russian Arctic policy, in which he addressed the development of the Arctic territories, the use of indigenous knowledge, making the Arctic a zone of peace,²⁹ enhancing cooperation on environment and climate issue, scientific research with small neighbours,³⁰ and tone down Russian pugnaciousness with the Western world in the period of the monetary slump.

Initially, the post-Soviet era saw less hyper militarism, and Russia was involved actively in Arctic Council activities. During this, continued Arctic tension showed signs of slowing. Though the 'bastion' notion survived after the collapse of the Soviet Union, economic adversity in the

26 Pavel Palchikov, 'Kholodnaya voyna v studenoy Arktike', *Aviation Explorer*, 4 February 2015, at <https://www.aex.ru/docs/8/2015/2/4/2183/>

27 Pavel Palchikov, 'Kholodnaya voyna v studenoy Arktike', *Aviation Explorer*, 4 February 2015, at <https://www.aex.ru/docs/8/2015/2/4/2183/>

28 Owen Cote R. Jr, 'The Third Battle', *The Newport Papers*, 16, 2003, at <https://digital-commons.usnwc.edu/newport-papers/38>

29 'Mikhail Gorbachev's Speech in Murmansk at the Ceremonial Meeting, on the Occasion of the Presentation of the Order of Lenin and the Gold Star to the City of Murmansk', Murmansk, 1 October 1987. https://www.barentsinfo.fi/docs/Gorbachev_speech.pdf

30 Åtland, K. (2008). Mikhail Gorbachev, the Murmansk initiative, and the desecuritization of interstate relations in the Arctic. *Cooperation and Conflict*, 43(3), 289-311

1990s made it hard for Russia to uphold its credibility. The formerly balanced distribution of SSBNs between the Northern and Pacific Fleets began to tilt towards the former, both in quantity and quality.³¹ Relatedly, to save on expensive upkeep, much of the cost-intensive Arctic military infrastructure other than on the Kola Peninsula was abandoned. The concentration of forces there, along with the Northern Fleet, was driven by necessity rather than strategic considerations. At this point, the region was not a priority of defence and security for the government.³² However, in 2008, after the region's abundance in energy and other valuable resources was discovered, the situation changed drastically.³³ During this year, 90 billion barrels of oil and 1,670 trillion cubic feet of natural gas were assessed in the Arctic, according to information provided by the United States Geological Survey (USGS).³⁴ Russian President, Dmitry Medvedev, stated that the first and main task was to turn the Arctic 'into a resource base of Russia in [the 21st] century'. Considering this, the 2008 Arctic Strategy was the first comprehensive document stating Russian ambitions in the Arctic, saying that Russia seeks to "maintain the role of a leading Arctic power".³⁵

Even though the Arctic Council was founded to bridge the gap between the East and the West rift, yet the world failed to make a weapon free Arctic. Russia's Arctic military capabilities and infrastructure were gradually increased to provide Russia with strategic balance in relation to the USA and NATO. The East/West suspicions were never mitigated, and, after

31 Gjert-Lage Dyndal 'The Rise of the Soviet Navy, a Re-visited Western view,' *Kungliga Krigsvetenskapliga Akademiens Skrift*, 3, 2013, at: https://kkrva.se/hot/2013:3/dyn-dal_the_rise.pdf

32 Decree of the President of the Russian Federation of January 10, 2000 N 24, "On the Concept of National Security of the Russian Federation", approved by the Decree of the President of the Russian Federation of December 17, 1997 N 1300 (as amended by the Decree of the President of the Russian Federation dated January 10, 2000 N 24), at <https://zakonbase.ru/content/base/35216>

33 On 22 July, 2008, the United States Geological Survey (USGS) made public the first available petroleum resource estimate of the whole area north of the Arctic Circle. This announcement meant a game-changing event for the exploration and investigation in the region. Please see footnote No. 35 to access the original USGS source.

34 "90 Billion Barrels of Oil and 1,670 Trillion Cubic Feet of Natural Gas Assessed in the Arctic", United States Geological Survey (USGS), accessed on April 9, 2025 <https://www.usgs.gov/media/audio/90-billion-barrels-oil-and-1670-trillion-cubic-feet-natural-gas-assessed-arctic>

35 Arid Moe, 'A New Russian policy for the Northern Sea Route? State Interests, Key Stakeholders and Economic Opportunities in Changing Times', *The Polar Journal*, 2020, Vol. 10, No. 2, pp. 209–227.

USSR disintegration, NATO took the opportunity to expand eastwards. Thus, nuclear deterrence gained increased importance in Russian policy towards the Arctic. In fact, it was in 2005 when Russia began reopening Soviet-era military bases in the Arctic, as well as modernising its naval strength, and intensifying the reconstruction of other military infrastructure in the Arctic.

In 2007, Russia reactivated the Soviet practice of long-distance flights over the Arctic, and in the following year, resumed patrols along the Northern Sea Route. The MiG-31 BM type fighter planes, the first supersonic aircraft in the Arctic, were deployed on Franz Joseph Land. At 14,000 square metres, the Nagurskoye Air Force base is the largest military base in the extreme north. MiG fighter jets are also stationed at the air force base on Novaya Zemlya.³⁶ Mobile S-350 anti-aircraft systems, S-300 PM, and S-400 are deployed on Severnaya Zemlya, the New Siberian Islands, Novaya Zemlya, Alexandra Land, and Wrangle Island.³⁷

Russian politicians and the Russian military frequently allege that political and military pressure from the USA and NATO in the High North has increased. They argue that the USA and some other NATO countries (especially Norway) intend to undermine Russia's position and reduce its presence in the region by stepping up their own presence in the Arctic. They stress that Russian conventional and strategic forces in the North are continuously facing NATO just across the border. NATO's military exercises take place in close proximity of Russian borders. Though these activities were performed on a small scale, Russia sees them with deep mistrust. Russian strategists are also concerned about future NATO strategies in the High North (UPI 2009).³⁸ Russian military analysts state that if the Arctic remains with diminished ice coverage for at least part of the year in the near future, then there is a strong possibility that the USA could permanently deploy a nuclear submarine fleet,³⁹ Recent military strategy in the Arctic (US Department of Defense, 2024) validates Russian concerns

36 Atle Staalesen, 'New Russian Fighter Jets on Standby in Upgraded Arctic Air Base', *The Independent Barents Observer*, 8 February 2021.

37 Heather A. Conley and Matthew Melino, 'Ice Curtain: S-400 Deployments and Enhanced Defense of Russia's Western Arctic', Rogachevo Air Base, CSIS Briefs, Washington, D.C.: CSIS, 30 March 2020.

38 'Russia Fears Missile Defence in the Arctic', 29 September 2009, at http://www.upi.com/Top_News/2009/09/29/Russia-fears-missile-defenses-in-Arctic/UPI

39 'Russia Fears Missile Defence in the Arctic', 29 September 2009, at http://www.upi.com/Top_News/2009/09/29/Russia-fears-missile-defenses-in-Arctic/UPI

about Washington's plans in this region⁴⁰. For these reasons, many Russian strategists recommend that the Kremlin not only maintains its strategic forces at the present level, but also should regularly modernize them.⁴¹

Consistent with this, in 2009 Moscow's government issued one of the cornerstones of its security framework for the 21st century: the Presidential Decree No. 537. This document, called 'On the National Security Strategy of the Russian Federation until 2020', includes strategic priorities, explores the national security level, and sets goals for domestic and foreign policy, among other items. The fourth chapter of the Decree No. 537⁴² is titled 'Ensuring National Security.' The issue of national defence discusses the endless process of the international demarcation of state borders and achieving the security of these borders at the expense of high technologies, including in the Arctic zone. Similarly, in 2013, the Russian government clearly indicated the increase of the military refurbishment of the Russian Arctic. At this time, the president approved the Strategy for the Development of the Arctic Zone of the Russian Federation and Ensuring National Security for the Period up to 2020.⁴³ The new strategy encompassed areas for the development of the Arctic zone, ensuring at the same time national security. The creation of modern information and telecommunications infrastructure, enhance military security, and develop science and technology projects are some of the elements of the action plan. These decisions were orientated to guarantee the comprehensive combat and mobilisation readiness levels required to be sufficient for solving non-military pressure and aggression against the Russian Federation and its allies; and to ensure the sovereign rights of Russia's Arctic, and the smooth implementation of all its activities, including in the exclusive economic zone and the continental shelf of the Russian Federation in the Arctic. There is also a need to neutralize internal and external military dangers and military threats in peace time, providing strategic deterrence and, in the event of

40 'Arctic Strategy', U.S. Department of Defense, 2024. Washington, DC: <https://media.defense.gov/2024/Jul/22/2003507411/-1/-1/0/DOD-ARCTIC-STRATEGY-2024.PDF>

41 Alexander Sergunin & Valery Konyshov, Russian military strategies in the Arctic: change or continuity?, European Security, 2017, DOI: 10.1080/09662839.2017.1318849

42 'Decree No. 537 of the President of the Russian Federation', 12 May 2009, at <https://ru-bezh.ru/ukazyi-prezidenta-rf/ukaz-537-prezidenta-rf-ot-12-maya-2009-g-o-strategii-naczionalno>

43 "On the Strategy for the Development of the Arctic Zone of the Russian Federation and Ensuring National Security for the Period up to 2020", Government of Russia, accessed April 9, 2025, <http://government.ru/info/18360/>

armed conflict, repel aggression and the cessation of hostilities on terms that meet the interests of the Russian Federation.⁴⁴

The annexation of Crimea by Russia in 2014, suddenly worsened the Russia-NATO relationship and soured the relationship between Moscow and its neighbours from the Atlantic Alliance. The trust between the Arctic states was shattered after the annexation of Crimea, a situation that was reflected in the lack of new diplomatic or strategic initiatives.⁴⁵ Nevertheless, regional forums for dialogue continued functioning. The tense atmosphere generated by these circumstances confronted Russia with the Western Arctic states, in a striking dynamic that echoed powerfully with the Cold War. Western sanctions, which slowed down Russian economic and industrial projects, added to the problematic scenario.

In 2014, the Russian President, Vladimir Putin, held an expanded meeting of the Security Council on the Implementation of Russia's State Policy in the Arctic in the Interests of National Security. Within this meeting, President Putin stated, 'We are strengthening our military infrastructure in the region. Primarily, this is done by restoring several airfields beyond the Arctic Circle and the military base in the New Siberian Islands'.⁴⁶

The ultimate goal of reinforcing Russia's military infrastructure in the Arctic region indicated a substantial increase in the establishment of new Arctic commands, of new Arctic brigades, refurbished airfields and other infrastructure, the development of deep-water ports, the establishing of a new military, and new efforts to establish air defence and coastal missile systems, early warning radars, and a variety of other things along the Arctic coastline. In December 2014, a new Joint Strategic Command (called "Sever") was created within the structure of the Armed Forces based on the

44 'Strategic Development of the Arctic zone of the Russian Federation and National Security up to 2020', at <https://www.research.kobe-u.ac.jp/gsicspcr/sympo/20160728/documents/Keynote/Russian%20Arctic%20strategy%202013.pdf>

45 Florian Vidal. *Russia in the Arctic the End of Illusions and the Emergence of Strategic Realignments*. (Paris: French Institute of International Relations, August 2024), https://www.ifri.org/sites/default/files/2024-09/ifri_vidal_russia_arctic_2024_compressed.pdf

46 Vladimir Putin held an expanded meeting of the Security Council on the 'Implementation of Russia's State Policy in the Arctic in the Interests of National Security'. 22 April 2014. <http://www.en.kremlin.ru/events/president/transcripts/20845>

means of the Northern Fleet⁴⁷, in which the command of the 14th Army Corps was established. The Northern Fleet is the greatest of Russia's four fleets, and this Arctic focused military station of Russia is provided with strategic nuclear submarines. The first Borei-class submarine, *Yury Dolgoruky*, joined the fleet in 2013. In January 2015, Russia established a new Arctic brigade in Alakkurti, located just 60 kilometres from the Finnish border.⁴⁸ Some currents of thought emphasize the need for a polycentric world arrangement, and the importance of the military component in this context. With this in mind, elevated attention in the following years was paid to increasing the capabilities and role of the naval forces in ensuring national security, particularly in the Arctic and the Far North.⁴⁹

The Russian Arctic Region mirrors the upshots of Crimean annexation and the Ukraine crisis. Since 2018, Russia performed several military exercises in the Arctic Region. According to a study of the Centre for Strategic and International Studies, Russia conducted four military exercises in the Arctic in 2018–19. The Vostok-18 exercise was conducted in September 2018 in eastern Russia, and partially in the Bering Sea. It involved a total of 300,000 troops and was the largest military exercise conducted by Russia since 1981, during the Cold War. The Northern Fleet's August 2019 Ocean Shield Exercise, Tsentr19, occurred in central Russia in September 2019. Grom-19 was a significant exercise in October 2019 which engaged Russia's strategic nuclear forces.⁵⁰

In line with previous Arctic policy initiatives of the Kremlin, a new Decree of the President of the Russian Federation, titled 'On the Fundamentals of the State Policy of the Russian Federation in the Arctic for the Period up to 2035' (5 March 2020), was issued in 2020. In its second chapter, titled 'Assessing the National Security Situation in the Arctic,'

47 Frolov, I. E., 'The Development of the Russian Arctic Zone: Challenges Facing the renovation of Transport and Military Infrastructure', *Stud. Russ. Econ. Dev.* 26, 2015, pp. 561–566, at <https://doi.org/10.1134/S1075700715060040>

48 Russia and the Arctic: an end to cooperation?, 26, March 2015, Stockholm International Peace Research Institute, <https://www.sipri.org/commentary/essay/2015/russia-and-arctic-end-cooperation>

49 Giorgi Surmava, 'The Russian Northern Fleet: Extended Status and Geopolitical Ambitions' available at <https://www.gfsis.org.ge/files/library/pdf/English-2930.pdf>

50 Heather A. Conley and John B Alterman, The Ice Curtain Russia's Arctic Military Presence, 2020 Center for Strategic and International Studies <https://www.csis.org/analysis/ice-curtain-russias-arctic-military-presence#h2-russia-s-two-arctics->, accessed 26 March 2023

which is devoted entirely to national security issues, it is stated⁵¹ that the implementation of Russian state policy in the Arctic by 2020 has ensured the formation of armed groups in the region that can provide military security in various military-political circumstances.⁵² In May 2020, the Northern Fleet reportedly completed its newly built Centre for Radio-Electronic Warfare, capable of supervising systems on Severomorsk. The Murmansk-BN, namely a communications jamming system, combined with the EW systems add one more stratum to Russia's defence capabilities on the Kola Peninsula, potentially spiking foreign ships, submarines, or aircraft traveling toward the eastern entrance of the Russian Arctic. These EW assets would essentially render an intruder "deaf, numb, and blind." Russia's EW capabilities were on display during NATO's Trident Juncture 2018 exercise, when both Norway and Finland were the victims of Russian GPS jamming and interference, an increasingly important tool used frequently by Russia.⁵³

In 2019, Russia established the 'Northern Clover' base on Kotelnny Island in north-eastern Siberia.⁵⁴ It also acquired the nuclear-powered icebreaker, *LK-60Ya*, and largest icebreaker vessel, *Arktika*.⁵⁵ On 6 March 2020, Russian President Vladimir Putin approved the Executive Order 'Basic Principles of Russian Federation State Policy in the Arctic to 2035' (Basic Principles 2035).⁵⁶ This document defines Russia's Arctic interests, goals, and mechanisms of implementation for 2035.⁵⁷ The Executive Order

51 Giorgi Surmava, 'The Russian Northern Fleet: Extended Status and Geopolitical Ambitions' available at <https://www.gfsis.org.ge/files/library/pdf/English-2930.pdf>

52 Giorgi Surmava, 'The Russian Northern Fleet: Extended Status and Geopolitical Ambitions' available at <https://www.gfsis.org.ge/files/library/pdf/English-2930.pdf>

53 The Russian Ministry of Defense, at <https://eng.mil.ru/en/structure/forces/navy.html>

54 Vladimir Isachenkov, "With missiles pointing out to sea, 'Northern Clover' stakes Russian claim on Arctic waters", NavyTimes, April 4, 2019 <https://www.navytimes.com/news/your-navy/2019/04/04/with-missiles-pointing-out-to-sea-northern-clover-stakes-russian-claim-on-arctic-waters/>

55 Franz-Stefan Gady. February 2017, Russia to Commission World's Largest Nuclear breaker in 2019, Moscow is looking to extend its reach in Arctic region, The Diplomat at <https://thediplomat.com/2017/02/russia-to-commission-worlds-largest-nuclear-icebreaker-in-2019/>

56 "The President approved the Fundamentals of State Policy in the Arctic", Russian President's official website, March 5, 2020 <http://kremlin.ru/acts/news/62947>

57 Decree of the President of the Russian Federation of October 26, 2020 N 645, 'On the Strategy for the Development of the Arctic Zone of the Russian Federation and Ensuring National Security for the Period until 2035' (as amended), at <https://base.garant.ru/74810556/>

at stake was published at a time when tensions between Russia and its Arctic neighbours were on peak. Russia was about to assume the Arctic Chair in 2021. On 21 December 2020, by Decree No. 803 of the President of the Russian Federation, the Northern Fleet became the only one throughout the history of Russia to have the authority of a military district.⁵⁸

RUSSIA'S ARCTIC DEFENCE AFTER THE BEGINNING OF THE SPECIAL MILITARY OPERATION IN UKRAINE

As the special military operation in Ukraine commenced in February 2022, the geopolitical chessboard experienced a major shift in terms of strategic attention. Besides the system of alliances and enmities consolidated following the Operation, this event acted as a catalyst to expose stress scenarios apparently dormant before. Under these circumstances, one particular region gained critical geostrategic weight: the Arctic. The dynamics which emerged during the post-Cold War period were strengthened, as Russia's isolation regarding the Western Arctic States became a fact. Finland and Sweden joined NATO in 2023 and 2024 respectively, further increasing the sense of threat in Moscow, while at the same time, the Kremlin dedicated all efforts in the ongoing situation in Ukraine. Given the Presidential Decrees and Executive Orders issued before the special military operation, and the continued focus on developing a long-lasting strategy in the Arctic, Russia was empowered to maintain a sustained presence in the region, being able to project its influence despite the efforts of the NATO allies to counter it.

From 2022, several Russian military exercises were recorded as a key piece of Moscow's Arctic programme. Just before the special operation, 'Grom 2022'⁵⁹, a large-scale strategic nuclear deterrence forces exercise took place. The drill was conducted on international waters, but allegedly inside the Norwegian Exclusive Economic Zone. One of the highlights of this exercise was the firing of the brand-new hypersonic Tsirkon missile. In August 2022, it was the Northern Fleet which carried out a Barents-Arctic naval exercise.⁶⁰ This time, more than 10 warships and submarines were

58 Giorgi Surmava, 'The Russian Northern Fleet: Extended Status and Geopolitical Ambitions', 2021, <https://gfsis.org.ge/files/library/pdf/English-2930.pdf>

59 Thomas Nielsen, "Russia's new hypersonic Tsirkon missile was fired from Norwegian sector of Barents Sea", The Independent Barents Observer, 23 February, 2022, <https://www.thebarentsobserver.com/security/russias-new-hypersonic-tsirkon-missile-was-fired-from-norwegian-sector-of-barents-sea/160469>

60 Thomas Nielsen, "Northern Fleet kicks off large Barents-Arctic naval exercise", The Independent Barents Observer, 18 August, 2022,

involved, including the Fleet's nuclear-powered battle cruiser, Pyotr Velikye. The goal of the naval exercise was to develop a deterrence scenario where an enemy attack from the sea on the Arctic islands was defeated. One month later, in September 2022, it was Russia's Pacific Fleet turn to perform Arctic drills. The drills, named Umka-2022, took place in the Chukchi Sea, an eastern stretch of the Arctic Ocean that separates Russia from the US state of Alaska. During this drill, Russian nuclear-powered submarines fired cruise missiles in the Arctic.⁶¹

In September 2023, Russia's Pacific Fleet initiated 'Finval-2023'⁶², a major drill in the Chukchi Sea. The exercise involved around 1,800 people, and 15 warships, submarines, aircraft and coastal units, and support vessels. The Trans-Arctic naval exercise aimed to defend maritime infrastructure and communications. Moscow conducted another manoeuvre in October 2023, concerning the annual nuclear readiness exercise.⁶³ The drill took place mainly in the Arctic region and was expected to test the level of preparedness of military command bodies, in addition to the qualifications of the leadership and operational personnel. Tu-95MS long-range bombers launched cruise missiles, among other operations. September 2024 welcomed 'Ocean 2024'.⁶⁴ An extensive strategic military exercise, it was developed on the Arctic, but also on the Pacific and Mediterranean, Caspian, and Baltic Seas. This drill summoned a crew of 90,000 people, along with 400 vessels and submarines, and 7,000 weapons units. Focused on addressing the preparedness of the Russian Navy's top management, Ocean 2024 represented a prominent display of Moscow's military capabilities, but also marked a strong statement: Russia is taking its strategic priorities seriously.

<https://www.thebarentsobserver.com/security/northern-fleet-kicks-off-large-barentsarctic-naval-exercise/161224>

61 "Russia Conducts Military Drills in Arctic Sea Opposite Alaska", Reuters, 26 March, 2023,

<https://www.usnews.com/news/world/articles/2022-09-16/russia-conducts-military-drills-in-arctic-sea-opposite-alaska>

62 Thomas Nilsen, "Russia kicks off trans-Arctic navy exercise", The Independent Barents Observer, 19 September, 2023,

<https://www.thebarentsobserver.com/security/russia-kicks-off-transarctic-navy-exercise/167110>

63 "Russia Conducted Nuclear Exercise in the North", High North News, 27 October, 2023 <https://www.highnorthnews.com/en/russia-conducted-nuclear-exercise-north>

64 "Russia Begins Military Exercises in Several Sea Areas", High North News, 10 September, 2024, <https://www.highnorthnews.com/en/russia-begins-military-exercises-several-sea-areas>

In a similar vein, during this period the Russian government gave continuity to the publishing of Presidential Decrees, mostly used to frame Moscow's Arctic doctrine and a medium-term strategy. In 2022, the Russian government issued Presidential Decree No. 512⁶⁵, validating the country's Marine Doctrine. Within this document, the Russian Federation gives particular importance to the Arctic Ocean, setting goals for the State to achieve in this region. Among them are consolidating Russia's leadership regarding the use and exploration of the Arctic's maritime spaces; contain threats affecting national security; reinforce the development of icebreakers, rescue, and support vessels; and bolster the military presence in this region. One year after, in 2023, an Executive Order⁶⁶ was released in February. The main purpose of this legal instrument was to amend an Executive Order published in 2020, called 'Basic Principles of Russian Federation State Policy in the Arctic to 2035'. The amendment addresses items such as the assessment of the condition and deterioration of permafrost related to the socioeconomic development of the Russian Arctic; boosting independence from imports in the shipbuilding industry; and using small Russian nuclear powers plants, as well as associated petroleum gas.

At this point, the link between the strategic guidelines set by the Russian government, and the execution of these guidelines, making a special emphasis in the performance of military exercises, demonstrates a consistent and thorough criterion with respect to Russia's projection in the Arctic. Furthermore, the March 2023 Presidential Decree 'The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation'⁶⁷ makes clear that the Arctic is a key element of the country's global engagement strategy. Considering this, the Decree establishes the promotion of peacefully resolving international issues concerning the Arctic, while at the same time affirming that unfriendly States' policy towards the militarisation of the region and limiting Russia's capabilities to exercise its sovereign rights in the Arctic zone of its territory, will be counteracted.

The period analysed in this section also exposes the involvement of a prominent player in the international scenery: China. While it is true that both Moscow and Beijing occupy noteworthy roles in the international

65 "Presidential Decree No. 512 validating Marine Doctrine of the Russian Federation", Food and Agriculture Organization of the United Nations, accessed 10 April, 2025, <https://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC211462/>

66 "Changes to Basic Principles of State Policy in the Arctic until 2035", Russian President's official website, 21 February, 2023, <http://en.kremlin.ru/acts/news/70570>

67 "The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation", The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 31 March, 2023, https://mid.ru/en/foreign_policy/fundamental_documents/1860586/

networks by themselves, after the beginning of the special military operation in Ukraine, a significant collaboration between these two countries related to the Arctic issue was observed. This statement can be supported in the establishment of 234 Chinese-owned firms in the Russian area of the Arctic between January 2022 and June 2023⁶⁸, as well as the construction of Chinese docks in the Russian ports of Murmansk, Sabetta, Arkhangelsk, Tiksi, and Uzhden after February 2022. In addition, the transit cargo via the Northern Sea Route to and from China reached record figures in 2023.

Furthermore, reports⁶⁹ issued by the Pentagon suggest that China and Russia are increasing their naval cooperation in the Arctic, generating concerns in the USA. Viewed through this lens, the cited report concludes that China has manifested interest in the Northern Sea Route to cut shipping times by approximately a third, which subsequently allows Beijing to diversify its shipping routes. In 2024, the two countries carried out multiple combined operations, such as bomber, naval, and coast guard patrols, across the Arctic region.

The mentioned close partnership with China in the Arctic went one step further with Moscow's invitation to the BRICS members to become more involved in the region. This initiative, framed on the Think Arctic – Think Global project, is a common BRICS agenda launched in 2023 to develop joint activities related to mining, agriculture, support to indigenous peoples, and fragile environments protection.⁷⁰ Additionally, the project involves the cooperation in scientific, technological, and innovative matters. Discussions between Russia and members of the Shanghai Cooperation Organization (SCO) regarding cooperation in the High North were also reported, with potential involvement from countries like Turkey and Thailand. It was disclosed that all of them were interested in working

68 Marko Filijović and Samuel Jardine, “Russia’s Queenside Castling in the High North: Strategic Risk and Opportunity for the West,” The Arctic Institute, 2 November, 2021, <https://www.thearcticinstitute.org/russias-queenside-castling-high-north-strategic-risk-opportunity-west/>

69 U.S. Department of Defense, *Military and Security Developments Involving the People’s Republic of China 2024: Annual Report to Congress* (Washington, DC: Department of Defense, December 18, 2024), <https://media.defense.gov/2024/Dec/18/2003615520/-1/-1/0/MILITARY-AND-SECURITY-DEVELOPMENTS-INVOLVING-THE-PEOPLES-REPUBLIC-OF-CHINA-2024.PDF>

70 “Think Global Session Addresses Common BRICS Arctic Agenda“, Investment Portal of the Arctic Zone of the Russian Federation, May 29, 2023, http://as.arctic-russia.ru/en/news/oficial/formirovanie_obshchey_povestki_stran_briks_v_arktike_o_bsudili_na_sessii_proekta_think_arctic_think/

alongside with Moscow in the Arctic, and that their intentions were strategically orientated.⁷¹ Although this recent expansion of Russian Arctic cooperation with countries outside the region mainly focuses mainly on economic, social, and scientific areas, it's important to note that Russo-Chinese Arctic cooperation also began with an economic and scientific basis but eventually extended to include a military component.

CONCLUSION

Russia's active presence in the Arctic is not a new trend. However, the Arctic's growing relevance in international affairs, along with Moscow's role in the global system after the start of the special military operation in Ukraine, underscores the importance of examining Russian military strategy in the region. The area surrounding the North Pole contains critical reserves of oil and gas and is a vital hub to access to the High North and its shipping routes. Much like the Cold War, Russia and the Western Arctic states are presently involved in a simmering conflict, marked by the persistent potential of the Arctic's militarisation. Each party of the conflict is working alongside its allies in a continuous demonstration of power, aimed at achieving the same objective: deterring the other side from interfering with the pursuit of its strategic goals in the Arctic.

Russia's longstanding involvement in Arctic exploration, along with its military legacy, make this historical juncture a pivotal moment to consolidate its hegemonic role in the international arena. The outcome of the armed conflict in Ukraine, currently at a stage of negotiations, has demonstrated once again Moscow's military might, and its willingness to undertake the road map drawn in the multiple Presidential Decrees and strategy documents issued by the Kremlin. Russia's partnership with China, another rising global power, strengthens its position and manoeuvrability in the Arctic. That said, the high profile of this alliance is likely to attract increasing attention from Russia's main competitor in the region: the USA. Western European countries' plans to increase their defence spending are not insignificant, but they won't pose an imminent threat in the short term.

High temperatures and their effects on Arctic ice could increase tensions in the area over the long term. The possibility of using more shipping routes, significantly reducing journey time, will attract attention

71 Marko Filijović and Samuel Jardine, "Russia's Queenside Castling in the High North: Strategic Risk and Opportunity for the West," The Arctic Institute, 2 November, 2021, <https://www.thearcticinstitute.org/russias-queenside-castling-high-north-strategic-risk-opportunity-west/>

from various actors, including those in the energy industry looking to exploit gas and oil reserves. Overall, the Arctic has proven to be a geostrategic zone that many seek to control. Ultimately, those most capable in terms of manpower, military experience, and knowledge of the area will prevail in the pursuit of dominance over one of the most sought-after regions in the modern world, with Russia currently being the primary candidate for the role.

LITERATURE:

1. 'Arctic Strategy', U.S. Department of Defense, 2024. Washington, DC: <https://media.defense.gov/2024/Jul/22/2003507411/-1/-1/0/DOD-ARCTIC-STRATEGY-2024.PDF>
2. Arid Moe, 'A New Russian policy for the Northern Sea Route? State Interests, Key Stakeholders and Economic Opportunities in Changing Times', *The Polar Journal*, 2020, Vol. 10, No. 2, pp. 209–227.
3. Atle Staalesen, 'New Russian Fighter Jets on Standby in Upgraded Arctic Air Base', *The Independent Barents Observer*, 8 February 2021.
4. Åtland, K. (2008). Mikhail Gorbachev, the Murmansk initiative, and the desecuritization of interstate relations in the Arctic. *Cooperation and Conflict*, 43(3), 289-311.
5. Brezkun Sergey, 'Novaya Zemlya – ob'yekt osoboy sekretnosti', 12 September 2014, at http://nvo.ng.ru/nvo/2014-09-12/1_nov_zemlia.html
6. "Changes to Basic Principles of State Policy in the Arctic until 2035", Russian President's official website, 21 February, 2023, <http://en.kremlin.ru/acts/news/70570>
7. Conley, Heather A. and Matthew Melino, 'Ice Curtain: S-400 Deployments and Enhanced Defense of Russia's Western Arctic', Rogachevo Air Base, CSIS Briefs, Washington, D.C.: CSIS, 30 March 2020.
8. Critchley, W. Harriet, 'Polar Deployment of Soviet submarines', *International Journal* 39.4, 1984, pp. 828–865.
9. David Pugliese, What's the Likelihood of Conflict in the Arctic, *Ottawa Citizen*, Oct 03, 2009.at <https://ottawacitizen.com/news/national/defence-watch/whats-the-likelihood-of-conflict-in-the-arctic>

10. Decree of the President of the Russian Federation of January 10, 2000 N 24, “On the Concept of National Security of the Russian Federation”, approved by the Decree of the President of the Russian Federation of December 17, 1997 N 1300 (as amended by the Decree of the President of the Russian Federation dated January 10, 2000 N 24), at <https://zakonbase.ru/content/base/35216>
11. ‘Decree No. 537 of the President of the Russian Federation’, 12 May 2009, at <https://ru-bezh.ru/ukazyi-prezidenta-rf/ukaz-537-prezidenta-rf-ot-12-maya-2009-g-o-strategii-naczionalno>
12. Decree of the President of the Russian Federation of October 26, 2020 N 645, ‘On the Strategy for the Development of the Arctic Zone of the Russian Federation and Ensuring National Security for the Period until 2035’ (as amended), at <https://base.garant.ru/74810556/>
13. Filijović, Marko and Samuel Jardine, “Russia’s Queenside Castling in the High North: Strategic Risk and Opportunity for the West,” The Arctic Institute, 2 November, 2021, <https://www.thearcticinstitute.org/russias-queenside-castling-high-north-strategic-risk-opportunity-west/>
14. Frolov, I. E., ‘The Development of the Russian Arctic Zone: Challenges Facing the renovation of Transport and Military Infrastructure’, *Stud. Russ. Econ. Dev.* 26, 2015, pp. 561–566, at <https://doi.org/10.1134/S1075700715060040>
15. Gady, Franz-Stefan. February 2017, Russia to Commission World’s Largest Nuclear breaker in 2019, Moscow is looking to extend its reach in Arctic region, *The Diplomat* at <https://thediplomat.com/2017/02/russia-to-commission-worlds-largest-nuclear-icebreaker-in-2019/>
16. Giorgi Surmava, ‘The Russian Northern Fleet: Extended Status and Geopolitical Ambitions’, 2021, <https://gfsis.org.ge/files/library/pdf/English-2930.pdf>
17. Gjert-Lage Dyndal ‘The Rise of the Soviet Navy, a Re-visited Western view,’ *Kungliga Krigsvetenskapliga Akademiens Skrift*, 3, 2013, at: https://kkrva.se/hot/2013:3/dyn-dal_the_rise.pdf
18. Heather A. Conley and John B Alterman, *The Ice Curtain Russia’s Arctic Military Presence*, 2020 Center for Strategic and International Studies <https://www.csis.org/analysis/ice-curtain-russias-arctic-military-presence#h2-russia-s-two-arctics>

19. Holroyd, Suzanne M., 'U.S. and Canadian Cooperative Approaches to Arctic Security', RAND Corporation, Santa Monica, CA: 1990, at <https://www.rand.org/pubs/notes/N3111.html>.
20. <http://www.en.kremlin.ru/events/president/transcripts/20845>
21. Isachenkov, Vladimir, "With missiles pointing out to sea, 'Northern Clover' stakes Russian claim on Arctic waters", NavyTimes, April 4, 2019 <https://www.navytimes.com/news/your-navy/2019/04/04/with-missiles-pointing-out-to-sea-northern-clover-stakes-russian-claim-on-arctic-waters/>
22. Kjøllén, J., 'The Russian Northern Fleet and the (Re)militarisation of the Arctic', Arctic Review on Law and Politics, 13, 2022, pp. 34–52.
23. Krasnozhenova, E. E., Kulik, S. V., & Likhova, T. V., Arctic transportation systems during World War II. In IOP Conference Series: Earth and Environmental Science (Vol. 434, No. 1, p. 012002). IOP Publishing, 2020.
24. Medvedev, Dmytry. 2008. Osnovy Gosudarstvennoi Politiki Rossiiskoi Federatsii v Arktike na Period do 2020 Goda I Dal'neishuiu Perspektivu [Foundations of the State Policy of the Russian Federation in the Arctic up to and Beyond 2020]. <http://www.rg.ru/2009/03/30/arktika-osnovy-dok.html>
25. Matthew Melino, Heather A. Conley, and Joseph S. Bermudez Jr. 'The Ice Curtain: Bringing Transparency to the Arctic, Modernizing the Kola Peninsula', March 2020, at https://cis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/200324_KolaPeninsula_layout_FINAL.pdf
26. 'Mikhail Gorbachev's Speech in Murmansk at the Ceremonial Meeting, on the Occasion of the Presentation of the Order of Lenin and the Gold Star to the City of Murmansk', Murmansk, 1 October 1987. https://www.barentsinfo.fi/docs/Gorbachev_speech.pdf
27. "NATO Pushes Diplomacy to Resolve Arctic Conflicts," Foreign Policy Association, accessed 2 April, 2025, <https://fpa.org/nato-pushes-diplomacy-to-resolve-arctic-conflicts/>.
28. Nielsen, Thomas, "Russia's new hypersonic Tsirkon missile was fired from Norwegian sector of Barents Sea", The Independent Barents Observer, 23 February, 2022, <https://www.thebarentsobserver.com/security/russias-new-hypersonic-tsirkon-missile-was-fired-from-norwegian-sector-of-barents-sea/160469>

29. Nielsen, Thomas, "Northern Fleet kicks off large Barents-Arctic naval exercise", *The Independent Barents Observer*, 18 August, 2022, <https://www.thebarentsobserver.com/security/northern-fleet-kicks-off-large-barentsarctic-naval-exercise/161224>
30. Nilsen, Thomas, "Russia kicks off trans-Arctic navy exercise", *The Independent Barents Observer*, 19 September, 2023, <https://www.thebarentsobserver.com/security/russia-kicks-off-transarctic-navy-exercise/167110>
31. Norman Polmar et al., *Admiral Gorshkov: The Man Who Challenged the U.S. Navy*, (Annapolis: Naval Institute Press, 2019): 110–125. Mentioned in Kjellén, J. (2022). *The Russian Northern Fleet and the (re) militarisation of the Arctic*. *Arctic Review on Law and Politics*, 13, 34–52.
32. Nurlan Aliyev, *Russia's Military Capabilities in the Arctic*, International Centre for defence and Security June 25, 2019, <https://icds.ee/en/russias-military-capabilities-in-the-arctic/>
33. O'Donnell, Hugh K., 'Northern Flank Maritime Offensive', *US Naval Institute Proceedings*, Vol. 111. No. 9. 1985.
34. "On the Strategy for the Development of the Arctic Zone of the Russian Federation and Ensuring National Security for the Period up to 2020", Government of Russia, accessed April 9, 2025, <http://government.ru/info/18360/>
35. Owen Cote R. Jr, 'The Third Battle', *The Newport Papers*, 16, 2003, at <https://digital-commons.usnwc.edu/newport-papers/38>
36. Pavel Palchikov, 'Kholodnaya voyna v studenoy Arktike', *Aviation Explorer*, 4 February 2015, at <https://www.aex.ru/docs/8/2015/2/4/2183/>
37. "Presidential Decree No. 512 validating Marine Doctrine of the Russian Federation", Food and Agriculture Organization of the United Nations, accessed 10 April, 2025, <https://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC211462/>
38. "Red Banner Northern Fleet", *GlobalSecurity*, accessed 11 April, 2025 <https://www.globalsecurity.org/military/world/russia/mf-north.htm>
39. Rob Huebert, 2019, *A New Cold War in the Arctic?! The Old One Never Ended* at https://arcticyearbook.com/images/yearbook/2019/Briefing-Notes/2_AY2019_COM_Huebert.pdf
40. *Russia and the Arctic: an end to cooperation?*, 26, March 2015, Stockholm International Peace Research Institute,

<https://www.sipri.org/commentary/essay/2015/russia-and-arctic-end-cooperation>

41. “Russia. Facts and Figures”, The Arctic Institute, Washington, D.C., <http://www.thearcticinstitute.org/countries/russia>
42. “Russia Fears Missile Defence in the Arctic”, 29 September 2009, at http://www.upi.com/Top_News/2009/09/29/Russia-fears-missile-defenses-in-Arctic/UPI
43. “Russia Conducts Military Drills in Arctic Sea Opposite Alaska”, Reuters, 26 March, 2023, <https://www.usnews.com/news/world/articles/2022-09-16/russia-conducts-military-drills-in-arctic-sea-opposite-alaska>
44. “Russia Conducted Nuclear Exercise in the North”, High North News, 27 October, 2023 <https://www.highnorthnews.com/en/russia-conducted-nuclear-exercise-north>
45. “Russia Begins Military Exercises in Several Sea Areas”, High North News, 10 September, 2024, <https://www.highnorthnews.com/en/russia-begins-military-exercises-several-sea-areas>
46. Sergunin, Alexander & Valery Konyshev, Russian military strategies in the Arctic: change or continuity?, European Security, 2017, DOI: 10.1080/09662839.2017.1318849
47. ‘Strategic Development of the Arctic zone of the Russian Federation and National Security up to 2020’, <https://www.research.kobe-u.ac.jp/gsicspcr/sympo/20160728/documents/Keynote/Russian%20Arctic%20strategy%202013.pdf>
48. “The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation”, The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 31 March, 2023, https://mid.ru/en/foreign_policy/fundamental_documents/1860586/
49. “The President approved the Fundamentals of State Policy in the Arctic”, Russian President’s official website, March 5, 2020 <http://kremlin.ru/acts/news/62947>
50. The Russian Ministry of Defence, <https://eng.mil.ru/en/structure/forces/navy/associations/structure/forces/type/navy/north/history.html>
51. The Russian Ministry of Defense, at <https://eng.mil.ru/en/structure/forces/navy.html>

52. “Think Global Session Addresses Common BRICS Arctic Agenda”, Investment Portal of the Arctic Zone of the Russian Federation, May 29, 2023, http://as.arctic-russia.ru/en/news/oficial/formirovanie_obshchey_povestki_stran_briks_v_arktike_obsudili_na_sessii_proekta_think_arctic_think/
53. U.S.-Soviet Alliance, 1941–1945, Office of the Historian, <https://history.state.gov/milestones/1937-1945/us-soviet>
54. U.S. Department of Defense, Military and Security Developments Involving the People’s Republic of China 2024: Annual Report to Congress (Washington, DC: Department of Defense, December 18, 2024), <https://media.defense.gov/2024/Dec/18/2003615520/-1/-1/0/MILITARY-AND-SECURITY-DEVELOPMENTS-INVOLVING-THE-PEOPLES-REPUBLIC-OF-CHINA-2024.PDF>
55. Vidal, Florian. Russia in the Arctic the End of Illusions and the Emergence of Strategic Realignments. (Paris: French Institute of International Relations, August 2024), https://www.ifri.org/sites/default/files/2024-09/ifri_vidal_russia_arctic_2024_compressed.pdf
56. “90 Billion Barrels of Oil and 1,670 Trillion Cubic Feet of Natural Gas Assessed in the Arctic”, United States Geological Survey (USGS), accessed on April 9, 2025 <https://www.usgs.gov/media/audio/90-billion-barrels-oil-and-1670-trillion-cubic-feet-natural-gas-assessed-arctic>

SUMMARY

MEDIA WAR AGAINST SERBS

Braco Kovačević

Summary: The media war against Serbs began well before the bombing of the Republic of Serbian Krajina and Republika Srpska in 1995, and the Federal Republic of Yugoslavia (Serbia and Montenegro) in 1999. The diplomacy of Western Anglo-Saxon countries, as well as some other countries, the media, interested propaganda agencies and famous intellectuals participated in the very aggressive media war. In the a priori projected misanthropic Manichaeic media propaganda, Serbs were falsely demonized and stigmatized as the main culprits of the war. Thus, the directors of numerous wars around the world were now able to bomb Serbs and justify this terrorist act of vandalism with various, most often ethical and axiological, cultural, spiritual, "civilizational" and religious reasons. Even after the bombing, the emphasis on "Serbian guilt" continued to justify the media war against Serbs, which continued continuously. Its goal does not only relate to the imperative Serbian acceptance of the independence of Kosovo and Metohija as a state separate from Serbia, as well as to the creation of a unitary state of Bosnia and Herzegovina by abolishing the Republika Srpska, but also to numerous other reasons for the disintegration of the Serbian national being. The past, present and future attitude towards Serbs is part of the broader disintegrative geopolitical platform of the Anglo-Saxon West in the fight against the Slavs and Orthodoxy. In this regard, covert and overt media propaganda will continue war against Serbs.

Key words: hate speech, demonization, media war, propaganda, Serbs.

OCCUPATION OF KOSOVO AND METOHIJA AS PART OF THE PROCESS OF COLONIZATION OF SERBIA

Mitar Kovač

Summary: Since the aggressive and tragic disintegration of the former SFRY by the collective West, there have been many indicators that confirm the hypothesis that a specific liberal globalist model of colonization is being implemented over Serbia, which destroys sovereignty, territorial integrity and threatens the vital national interests of the Serbian people. Only Serbia, of the former republics of the SFRY, has been denied the right by the West to retain its internationally recognized borders. The leading states of the NATO and the EU, under the leadership of the USA, have been implementing a model of gradual colonization of Serbia, through the instrumentalization of the past and current authorities to implement their orders and interests to the detriment of the Serbian people. Such a trend gradually increased and accelerated after the so-called democratic changes of October 5, 2000. The energy and desire of the people for truly democratic changes to occur have been misused. The political elite that came to power, on the wings of popular rebellion and dissatisfaction, was and remains immature to implement the will of the people for the benefit of future generations. The meaning of political subjects has been reduced to a mere struggle for survival in power. The political centers of the leading Western countries influence the entire political life in Serbia through perfidious intelligence activities. The people have long since stopped believing that Serbia's future lies in EU membership, but unfortunately, most political parties in power and opposition continue to follow a "dead end". On this path of suffering, strategic national resources are being sold off and Kosovo and Metohija is being handed over to the occupation power of the West and the fake NATO state of Kosovo. The final phase of the colonization of Serbia and attempts to finalize the occupation of Kosovo and Metohija are underway. The people of Serbia cannot believe with their own eyes that Kosovo is being handed over and the state's strategic resources, intended for future generations, are being sold off. With the massive strength and will of the people, it is necessary to stop this losing march of power, in the domain of most state functions. It is indicative that foreign intelligence services have once again managed to marginalize the people's true will for change, by indirectly taking over the management of student protests in order to bring a new set to power, which would be more servile to the West than the existing one. The West needs substantial recognition of the fake state of Kosovo as soon as possible through the so-called. Agreement on the normalization of relations between the Republic of Kosovo and the Republic of Serbia. At the

same time, a turn in Serbia's strategic course towards the collective West is sought.

Key words: *model, colonization of Serbia, occupation, Kosovo and Metohija, fake state of Kosovo, USA, NATO.*

SERBIA'S FAILED ECONOMIC MODEL – KEY FEATURES AND CONSEQUENCES

Dragan Petrović

Summary: In Serbia, during the past post-October period, the neoliberal economic and social model has been continuously dominant. With certain corrections, it has also been present in the previous decade. Thus, commercial banks are about 90% in foreign hands, industrial production has not yet reached anywhere near the level of 1990, and agriculture is at significantly lower capacities than before. External debt is increasing, the number of inhabitants is decreasing (due to negative birth rate and emigration abroad), while the population's solvency is stagnating. The foreign trade balance is extremely negative, and trade chains are largely in foreign hands. Although the state is implementing certain social measures, and some branches of the economy are achieving results (construction, even transport, etc.), fundamental changes in the macroeconomic and social model in the country are necessary. This especially applies to the financial sphere, the restoration of agriculture and the reindustrialization of the country.

Key words: *Serbia, economic model, neoliberal economic and social model, neoKeynesian economic and social model, macroeconomics, finance and banking.*

ECONOMIC ABYSS AS A HEAVENLY CLOUD OF THE FUTURE AND A WAY OUT WITH A SOUND FOUNDATION

Nebojša Berak

Summary: The Serbia is really in a big problem. The complete absence of justice, morality, spirituality, education, patriotism has brought the homeland to the edge of the abyss, complete humiliation, enormous debt, the sale of resources, the promotion of mediocrity, the transformation of criminals into some kind of businessmen, the purchase of diplomas and party appointments to responsible positions, employment and receiving a salary without coming to work, media blockade and manipulation of the consciousness of the people with two poles – the authorities and the so-called opposition, which prevent the development and promotion of healthy ideas of the revival of the people and the state in a spiritual, educational, cultural, economic, patriotic sense. There is no healthy competition of ideas for the welfare of the people and the state. The political scene has been reduced to a play of "Lies and Paralies" for the naive people, there is impunity for members of the political scene, whether they are in power or opposition according to the principles of Davos, that their people cannot be held accountable before justice. The cancer of the state's wounds and the greatest evil is the prosecution, which is responsible for the obvious destruction of investigations, and therefore of fair prosecution. The greatest betrayal of the state and the people is the shameless robbery at all levels, by selling resources at miserable prices or by multiplying the prices in tenders. The aim of this paper is to point out not only the economic abyss that is "sold" to the people through the media as a heavenly cloud of the future, but also to concrete solutions that will establish the homeland of Serbia as an orderly state that will regain its control over education, justice, healthcare, culture, security services and the army, and the prerequisite for all this is a birth rate and a strong economy that are possible if based on patriotic principles and foundations.

Key words: *economy, patriotism, education, judiciary, prosecutor's office, birth rate, electoral law, media law, culture, development of Serbia.*

NUCLEAR ENERGY IN SERBIA AS PART OF THE „GREEN ENERGY”

Dragan Škopalj

Abstract: The importance of nuclear energy as a potential driver of „green” development is increasing as global concerns about climate change and environmental sustainability grow. By ratifying the Paris Agreement, Serbia committed to reducing greenhouse gas emissions by 13,2% to by 2030. compared to 2010. levels. Serbia generates around 70% of the electricity in low-quality lignit-fired thermal power plants, resulting in significant CO₂ emissions. This paper examines the role of nuclear energy in Serbia as part of a broader process of „green” energy transition, with a particular focus on challenges related to the shortage of expertise in this field. Serbia faces the challenge of achieving energy sustainability and reducing greenhouse gas emissions while ensuring a reliable and economically sustainable energy supply. In this context, nuclear energy can be a key element in diversifying the energy mix and reducing dependence on fossil fuels. This paper analyses the current state of the energy sector and potential applications of nuclear energy in Serbia, including existing capacities, regulatory frameworks, and potential challenges, such as shortage of experts in this field. The lack of qualified personnel, coupled with the current moratorium on the construction of nuclear power plants could pose a serious obstacle to the development of nuclear energy in the country, necessitating the identification of strategies for attracting, training, and retaining experts in this field. Through an interdisciplinary approach covering technical, regulatory, and social aspects this paper provides a comprehensive analysis of the potential and opportunities for nuclear energy in Serbia as part of a strategy to achieve energy sustainability while addressing challenges related to the shortage expertise.

Key words: *nuclear energy, Serbia, nuclear power plants, „green” energy transition.*

AGRICULTURAL LAND AS A BASIC RESOURCE FOR THE SURVIVAL OF HUMANITY

Jovo R. Drobnjak

Summary: From the beginning until today, human communities have emerged and survived where there is native land (agricultural land) and water. That is why there is a saying among the people that the land is the "Nurturant Mother". However, the term land still has a much broader meaning than arable (native) land. Arable, or agricultural land, is only a part of the planet Earth, and therefore cannot be viewed unilaterally and in isolation. Therefore, in addition to agricultural land, other geospaces (forested areas, hills, mountains, rivers, lakes, etc., as well as ores and minerals in the bowels of the Earth) are benefits (natural resources) necessary for existence and sustainable survival, as well as the balance of flora and fauna. Nature has made all geospaces on planet Earth complementary factors that complement each other for the sake of sustainability and balance in the chains of flora and fauna. Disruption of a link in any chain leads to disruption in the entire ecosystem. This is the mutual dependence of natural elements (biotopes) on which the existence and sustainability of the plant and animal world (biocenosis) depends, or rather, it is the so-called "natural dialectic". In addition to the fact that our planet is called Earth, this name is often used for parts of the planet, or states. The word "country" is used for "state" because the prevailing opinion among the people is that "country" is a more natural and meaningful name than the state, because the name "country" includes both geographical areas and the entire structure on that territory, living conditions and the standard of living of citizens, social structures and the entire superstructure with special reference to legal systems and the like, while the name "state" is generally perceived only as the apparatus of governing structures. After all, the country is a more natural name, because this name also includes the "nest" (the place where a person is born) and the habitat (the place where he survives). So, the land is the place of origin, survival and end of life, and in Serbian it is called Fatherland. "God creates man, his mother gives birth to him, the land nourishes and raises him and finally receives his withered body into its womb, while the invisible part (the soul) is carried by the Angels to its Creator". It is important to mention that one's own country (fatherland) has always been and will always be the greatest collective love, and this love is called patriotism. Therefore, one should not fall for the Latin phrase "Ubi bene, ibi patria", which means where it is good, there is my homeland. This principle applies only to hedonists and materialists, who are naturally damaged and do not possess a collective love for the fatherland, that is, love

for their country and everything in that country. Because of the importance of their fatherland, Stefan Nemanja wrote the following to his son Saint Sava in his "Testament": "A people that does not have their own country cannot be called people'. We will quote the part of the text in the Testament that refers to the "bequest of the land" in the next part of this paper. Human habitat - land - consists of all geographical areas and they can be classified into two groups: 1. Primary land - this includes agricultural land - declared in the RZS as utilized agricultural land (UAL) and 2. Secondary land - this group includes all other geographical areas - hills, mountains, forested areas, rivers, lakes, etc. The total area of the country of Serbia is 88,499 km², and the total utilized agricultural land is 3,239,374 hectares, which is 36.6% of the total area of the country. Agricultural land is a strategic resource for every country, including Serbia. The largest part of food products comes from primary agricultural production. That is why agricultural land is a strategic resource on which the survival and duration of humanity on planet Earth depends. This fact is best confirmed by the survival of the Serbian people through the passage of time. Thanks to a healthy and hardworking rural population, as well as well-organized agricultural production, through rural households and agricultural estates (farms), the Serbian people survived slavery under the Turks, then survived and won freedom in the Balkan Wars, and in the First and Second World Wars. Therefore, it can be stated that thanks to the Serbian village with hardworking people and their households, as well as organized agricultural production through agricultural cooperatives and farms (agricultural estates), the Serbian people survived. Unfortunately, this important factor was neglected immediately after the end of World War II in 1945, and even today it is not being given adequate attention. In addition to the favorable ratio of used agricultural land to the total area, Serbia also has a very favorable structure of arable land for diversified agricultural production, and it also has significant water potential for irrigation. Indeed, this is a great comparative advantage compared to many European countries. However, it is with great regret that only 1.4 percent of agricultural land is irrigated, instead of 15 to 20 percent. In the next part of this paper, we will show: how agricultural land is legally defined; how and why the substance of agricultural land is reduced; how agricultural land is devastated; how agricultural land is alienated, i.e. how agricultural land is colonized; the number of farms according to legal status; the number of farms and areas under different crops; agricultural crops, sown areas by number of farms; the current state of Serbian agriculture; agricultural income per hectare; the share of agriculture in GDP.

Key words: *land, agricultural land, strategic resource, sustainable survival.*

ECONOMIC AND SECURITY IMPLICATIONS FOR REPUBLIKA SRPSKA (BOSNIA AND HERZEGOVINA) IN LIGHT OF CONTEMPORARY GEOPOLITICAL DEVELOPMENTS

Darko Pašalić

Summary: The Dayton Peace Agreement established Bosnia and Herzegovina as a very complex state consisting of two entities - the Republika Srpska and the Federation of Bosnia and Herzegovina. According to Article 3 of the Constitution of Bosnia and Herzegovina, the status of an entity is defined as one that undoubtedly exceeds federal standards with a degree of autonomy and with authorities that are significantly independent of the institutions of a complex state. Republika Srpska and the Federation of Bosnia and Herzegovina (as entities within Bosnia and Herzegovina) have a significant degree of economic and security autonomy. With the exception of monetary policy, foreign trade, indirect tax system and relations with international financial institutions, all other important aspects of economic activity are within the jurisdiction of the entity authorities. Republika Srpska also has significant independence in terms of implementing security policy. The state of Bosnia and Herzegovina is responsible for the Armed Forces of Bosnia and Herzegovina, the Border Police, intelligence activities and the fight against terrorism and international organized crime. Other segments of the security system are under the jurisdiction of the entities. Contemporary geopolitical developments have a significant impact on the economy and security of Republika Srpska (as well as Bosnia and Herzegovina in general), and it is therefore necessary to point out the potential implications of such tendencies. The multipolar nature of the world is increasingly becoming evident, which will undoubtedly have an impact on the region of Southeast Europe (and thus on Republika Srpska and Bosnia and Herzegovina).

Key words: *economy, security, Republika Srpska, Bosnia and Herzegovina, geopolitics.*

КРАТАК ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД РУСКЕ ВОЈНЕ СТРАТЕГИЈЕ НА АРКТИКУ

Suprita Suman
Dolores Agraso
Marko Filijović

Сажетак: Овај рад анализира развој руске војне стратегије у арктичком региону. Аутори примећују да је од почетка прошлог века руска војна стратегија прошла кроз неколико фаза: прву, која је трајала од 1916. године, у време када је Русија била империја, до почетка Другог светског рата; другу, краћу фазу, која обухвата период од 1941. до 1945. године; трећу, знатно дужу фазу, која се односи на период хладног рата; четврту, која почиње распадом Совјетског Савеза и траје до почетка 2022. године; и пету фазу, која је уједно и последња, обележена почетком такозване руске специјалне војне операције у Украјини и још увек траје. Аутори верују да се ова стратегија развила на начин предодређен контекстом, позиционирајући Русију као водећу арктичку војну силу са стратешком предношћу над другим регионалним актерима. У светлу недавних дешавања – укључујући позив Москве неарктичким државама да учествују у развоју руског дела Високог севера и повећану сарадњу с Кином, посебно у војном домену – аутори закључују да Русија има потенцијал не само да одржи водећу улогу на простору око Северног пола у војној сфери, већ и да ојача своју позицију кроз проширену сарадњу и нова партнерства која би могла да утичу на геополитичке прилике у арктичком региону и шире.

Кључне речи: *Русија, Арктик, стратегија, војска, геополитика, историја.*

РЕЗЮМЕ

МЕДИЙНАЯ ВОЙНА ПРОТИВ СЕРБОВ

Брацо Ковачевич

Аннотация: Медийная война против сербов началась задолго до бомбардировок Республики Сербской Краины и Республики Сербской в 1995 году, а также Союзной Республики Югославии (Сербии и Черногории) в 1999 году. В этой крайне агрессивной медийной войне участвовали дипломатия западных англосаксонских и некоторых других стран, СМИ, пропагандистские агентства и известные интеллектуалы. В заранее спланированной мизантропической и манихейской медийной пропаганде сербы были ложно демонизированы и заклеены как главные виновники войны. Таким образом, организаторы многочисленных войн по всему миру получили возможность бомбить сербов, оправдывая этот террористический и вандалский акт различными, чаще всего этическими, аксиологическими, культурными, духовными, «цивилизационными» и религиозными причинами. Даже после бомбардировок акцентирование «сербской вины» продолжало оправдывать медийную войну против сербов, которая непрерывно продолжается. Ее цель заключается не только в принуждении сербов к принятию независимости Косова и Метохии как отдельного от Сербии государства и в создании унитарного государства Боснии и Герцеговины путем ликвидации Республики Сербской, но и в многочисленных других причинах, направленных на дезинтеграцию сербской национальной идентичности. Прошлые, настоящие и будущие отношения к сербам являются частью более широкой дезинтеграционной геополитической платформы англосаксонского Запада в борьбе против славян и православия. В этом контексте скрытая и открытая медийная война против сербов будет продолжаться.

Ключевые слова: язык вражды, демонизация, медийная война, пропаганда, сербы.

ОККУПАЦИЯ КОСОВО И МЕТОХИИ КАК ЧАСТЬ ПРОЦЕССА КОЛОНИЗАЦИИ СЕРБИИ

Митар Ковач

Аннотация: С момента агрессивного и трагического распада бывшей СФРЮ коллективным Западом наблюдается множество индикаторов, подтверждающих гипотезу о том, что в отношении Сербии осуществляется специфическая либерально-глобалистская модель колонизации, разрушающая суверенитет, территориальную целостность и угрожающая жизненно важным национальным интересам сербского народа. Только Сербии из числа бывших республик СФРЮ Запад отказал в праве сохранить международно признанные границы. Ведущие страны НАТО и ЕС под руководством США проводили модель постепенной колонизации Сербии, используя прошлые и нынешние власти для выполнения их указаний и интересов в ущерб сербскому народу. Эта тенденция постепенно усиливалась и ускорялась после так называемых демократических перемен 5 октября 2000 года. Энергия и стремление народа к подлинным демократическим изменениям были злоупотреблены. Политическая элита, пришедшая к власти на волне народного бунта и недовольства, оказалась и остается незрелой для реализации воли народа на благо будущих поколений. Смысл деятельности политических субъектов свелся к борьбе за выживание у власти. Политические центры ведущих западных стран с помощью изошренных разведывательных операций влияют на всю политическую жизнь в Сербии. Народ давно не верит, что будущее Сербии связано с членством в ЕС, но, к сожалению, большинство политических партий власти и оппозиции продолжают идти «в тупик». На этом пути страданий распродают стратегические национальные ресурсы, а Косово и Метохия передаются под оккупационную власть Запада и фальшивого государства Косово, созданного НАТО. В настоящее время идет финальная стадия колонизации Сербии и попытки завершения оккупации Косова и Метохии. Народ Сербии не верит своим глазам, видя, как сдается Косово и распродают стратегические ресурсы государства, предназначенные для будущих поколений. Массовой силой и волей народа необходимо остановить этот проигрышный курс властей в большинстве государственных функций. Показательно, что иностранные разведслужбы вновь сумели маргинализировать подлинную волю народа к переменам, косвенно управляя студенческими протестами, чтобы привести к власти новую команду, которая была бы еще более лояльной Западу, чем нынешняя. Западу

как можно скорее требуется фактическое признание фальшивого государства Косово через так называемое Соглашение о нормализации отношений между Республикой Косово и Республикой Сербия. Одновременно требуется стратегический поворот Сербии в сторону коллективного Запада.

Ключевые слова: колонизация Сербии, оккупация, Косово и Метохия, фальшивое государство Косово, США, НАТО.

ПРОМАХИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ СЕРБИИ – ОСНОВНЫЕ ЧЕРТЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ

Драган Петрович

Аннотация: В Сербии в постоктябрьский период непрерывно доминировала неолиберальная экономическо-социальная модель. С некоторыми корректировками она сохраняется и в предыдущее десятилетие. Так, около 90% коммерческих банков находятся в иностранных руках, промышленное производство до сих пор не достигло даже близкого уровня 1990 года, а сельское хозяйство функционирует на значительно меньших мощностях, чем раньше. Внешний долг растет, численность населения сокращается (из-за отрицательного естественного прироста и эмиграции за границу), а покупательная способность населения стагнирует. Внешнеторговый баланс крайне отрицательный, а торговые сети в значительной степени находятся в иностранных руках. Хотя государство реализует некоторые социальные меры, а отдельные отрасли экономики показывают результаты (строительство, транспорт и др.), необходимы кардинальные изменения макроэкономической и социальной модели в стране. Это особенно касается финансовой сферы, возрождения сельского хозяйства и реиндустриализации страны.

Ключевые слова: Сербия, экономическая модель, неолиберальная экономическо-социальная модель, неокейнсианская экономическо-социальная модель, макроэкономика, финансы, банковское дело.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗДНА КАК РАЙСКОЕ ОБЛАКО БУДУЩЕГО И ПУТЬ ВЫХОДА НА ЗДОРОВЫХ ОСНОВАХ

Небойша Берак

Аннотация: Сербия реально находится в серьезной беде. Полное отсутствие справедливости, морали, духовности, образования, патриотизма привело страну на грань пропасти, полного унижения, огромной задолженности, распродажи ресурсов, продвижения посредственностей, превращения преступников в так называемых бизнесменов, покупки дипломов и партийного назначения на ответственные должности, трудоустройства и получения зарплаты без явки на работу, медийной блокады и манипуляции сознанием народа через две стороны – власть и так называемую оппозицию, которые препятствуют развитию и продвижению здоровых идей возрождения народа и государства в духовном, образовательном, культурном, экономическом и патриотическом смысле. Здоровая конкуренция идей на благо народа и государства отсутствует. Политическая сцена превратилась в спектакль «Ложь и притворство» для наивного народа, существует безнаказанность для участников политической сцены, будь то власть или оппозиция, по принципам Давоса, согласно которым их представители неподсудны. Раковой язвой государства и величайшим злом является прокуратура, ответственная за очевидное уничтожение расследований и, следовательно, справедливого судебного преследования. Величайшее предательство государства и народа – это наглый грабеж на всех уровнях, распродажа ресурсов по заниженным ценам или многократное завышение цен на тендерах. Цель этой работы – указать не только на экономическую бездну, которую через СМИ народу продают как райское облако будущего, но и на конкретные решения, которые вернут Сербии статус упорядоченного государства, возвращающего себе контроль над образованием, правосудием, здравоохранением, культурой, службами безопасности и армией. Предпосылкой для всего этого является рождаемость и сильная экономика, которые возможны при условии их построения на патриотических принципах и основах.

Ключевые слова: экономика, патриотизм, образование, правосудие, прокуратура, рождаемость, избирательное законодательство, медийное законодательство, культура, развитие Сербии.

ЯДЕРНАЯ ЭНЕРГИЯ В СЕРБИИ КАК ЧАСТЬ «ЗЕЛеноЙ» ЭНЕРГЕТИКИ

Драган Шкобаль

Резюме: Значимость ядерной энергии как возможного двигателя «зеленого» развития растет, равно как и озабоченность во всем мире по поводу климатических изменений и экологической устойчивости. Ратифицировав Парижское соглашение, Сербия обязалась к 2030 году сократить выбросы парниковых газов на 13,2% по сравнению с уровнем 2010 года. Около 70% электроэнергии в Сербии производится на теплоэлектростанциях, использующих низкокачественный лигнит, что приводит к значительным выбросам CO₂ в атмосферу. В данной работе исследуется роль ядерной энергии в Сербии в рамках более широкого процесса «зеленого» энергетического перехода, с особым акцентом на проблемы, связанные с нехваткой кадров в этой области. Сербия сталкивается с задачей достижения энергетической устойчивости и сокращения выбросов парниковых газов при одновременном обеспечении надежного и экономически устойчивого энергоснабжения. В этом контексте ядерная энергия может стать ключевым элементом диверсификации энергетического микса и снижения зависимости от ископаемого топлива. Работа анализирует текущее состояние энергетического сектора и возможности применения ядерной энергии в Сербии, включая существующие мощности, нормативную базу и потенциальные проблемы, в том числе нехватку специалистов. Недостаток квалифицированных кадров в сочетании с действующим мораторием на строительство ядерных электростанций может стать серьезным препятствием для развития ядерной энергетики в стране, поэтому необходимо определить стратегии для привлечения, обучения и удержания специалистов в этой области. Через междисциплинарный подход, охватывающий технические, нормативные и социальные аспекты, данная работа предоставляет всесторонний анализ потенциала и возможностей ядерной энергии в Сербии как части стратегии достижения энергетической устойчивости, одновременно решая проблему нехватки кадров.

Ключевые слова: ядерная энергия Сербии, ядерные электростанции, «зеленый» энергетический переход.

ЗЕМЛИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАЗНАЧЕНИЯ КАК ОСНОВНОЙ РЕСУРС ДЛЯ ВЫЖИВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА

Йово Р. Дробняк

Резюме: С момента зарождения человечества и до сегодняшних дней человеческие сообщества возникали и выживали там, где были плодородные земли (сельскохозяйственные угодья) и вода. Поэтому в народе существует поговорка, что земля – «мать-кормилица». Однако понятие «земля» имеет гораздо более широкое значение, чем просто пахотные (плодородные) земли. Пахотные, или сельскохозяйственные земли, – это лишь часть планеты Земля, и поэтому их нельзя рассматривать односторонне и отдельно. Помимо сельскохозяйственных земель, другие геопространства (леса, холмы, горы, реки, озера, а также руды и минералы в недрах Земли) являются благами (природными ресурсами), необходимыми для существования, устойчивого выживания и равновесия флоры и фауны. Природа сделала так, что все геопространства на планете Земля являются взаимодополняющими компонентами, которые поддерживают устойчивость и равновесие в цепях флоры и фауны. Нарушение любого звена в этой цепи приводит к дисбалансу всей экосистемы. Это взаимная обусловленность природных элементов (биотопа), от которых зависит существование и устойчивость растительного и животного мира (биоценоза), или так называемая «природная диалектика». Помимо того, что наша планета называется Земля, это название часто используется и для обозначения отдельных ее частей, то есть государств. Для «государства» говорят «земля», потому что в народе считается, что «земля» – это более естественное и содержательное название, чем «государство», поскольку под «землей» понимаются как географические пространства, так и все, что построено на этой территории, условия жизни и уровень жизни граждан, социальные структуры и вся надстройка, с особым акцентом на правовые институты и тому подобное. В то же время под «государством» обычно воспринимается лишь аппарат правящих структур. В конечном счете, «земля» – более естественное название, поскольку оно подразумевает и «гнездо» (место, где человек рождается), и среду обитания (место, где он выживает). Таким образом, земля – это место рождения, выживания и завершения жизни, а на сербском языке это называется Отечество. «Бог создает человека, мать рождает его, земля кормит и воспитывает, а в конце принимает в свои недра его тело, тогда как невидимую часть (душу) Ангелы уносят к его Создателю». Важно отметить, что своя земля (патрия) всегда была и будет величайшей коллективной

любовью, и эта любовь называется патриотизмом. Поэтому не следует поддаваться латинским фразам „Ubi bene, ibi patria“, что означает «где хорошо, там и родина». Это принцип применим лишь к гедонистам и материалистам, которые лишены коллективной любви к отечеству, то есть любви к своей земле и всему, что на ней находится. Из-за важности отечества Стефан Неманя в своем «Завещании» написал своему сыну Святому Савве следующее: «Народ, у которого нет своей земли, не может называться народом». Часть текста Завещания, касающаяся «наследия земли», будет процитирована в следующей части этой работы. Человеческую среду обитания – землю – составляют все географические пространства, которые можно разделить на две группы: 1. Первичные земли – под этим понимаются сельскохозяйственные земли, в Республике Сербия они декларируются как используемые сельскохозяйственные земли (КПЗ). 2. Вторичные земли – под этой группой понимаются все остальные географические пространства: холмы, горы, лесные массивы, реки, озера и т.д. Общая площадь земель Сербии составляет 88 499 км², а общая используемая сельскохозяйственная площадь – 3 239 374 гектара, что составляет 36,6% от общей площади земель. Сельскохозяйственные земли являются стратегическим ресурсом для любой страны, в том числе и для Сербии. Большая часть продовольственных продуктов производится в результате первичного сельскохозяйственного производства. Поэтому сельскохозяйственные земли – это стратегический ресурс, от которого зависит выживание и существование человечества на планете Земля. Этот факт лучше всего подтверждается выживанием сербского народа на протяжении истории. Благодаря здоровому и трудолюбивому сельскому населению, а также хорошо организованному сельскохозяйственному производству через сельские хозяйства и сельскохозяйственные угодья (хозяйства), сербский народ пережил рабство под турками, затем выстоял и завоевал свободу в Балканских войнах, а также в Первой и Второй мировых войнах. Таким образом, можно констатировать, что благодаря сербскому селу с трудолюбивыми людьми и их хозяйствами, а также организованному сельскохозяйственному производству через сельскохозяйственные кооперативы и хозяйства, сербский народ выжил. К сожалению, этот важный фактор был упущен сразу после окончания Второй мировой войны в 1945 году, и даже сегодня ему не уделяется должного внимания. Помимо благоприятного соотношения используемых сельскохозяйственных земель к общей площади, Сербия также имеет очень благоприятную структуру пахотных земель для диверсифицированного сельскохозяйственного производства, а также значительные водные ресурсы для орошения. Это действительно

большое конкурентное преимущество по сравнению со многими европейскими странами. Однако с большим сожалением следует отметить, что орошается всего 1,4% сельскохозяйственных земель, вместо 15–20%. В следующей части работы будут рассмотрены: как законодательно определены сельскохозяйственные земли; как и почему происходит сокращение субстанции сельскохозяйственных земель; как происходит деградация сельскохозяйственных земель; как происходит отчуждение, или колонизация, сельскохозяйственных земель; количество хозяйств по правовому статусу; количество хозяйств и площади под различными культурами; сельскохозяйственные культуры, засеянные площади по количеству хозяйств; текущее состояние сельского хозяйства в Сербии; доходы от сельского хозяйства на гектар; доля сельского хозяйства в ВВП.

Ключевые слова: земля, сельскохозяйственные земли, стратегический ресурс, устойчивое выживание.

ЭКОНОМИКО-БЕЗОПАСНОСТНЫЕ ИМПЛИКАЦИИ ДЛЯ РЕСПУБЛИКИ СЕРБСКОЙ (БОСНИИ И ГЕРЦЕГОВИНЫ) В СВЕТЕ СОВРЕМЕННЫХ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ТЕНДЕНЦИЙ

Дарко Пашалич

Аннотация: Дейтонским мирным соглашением Босния и Герцеговина была учреждена как чрезвычайно сложное государство, состоящее из двух энтитетов – Республики Сербской и Федерации Боснии и Герцеговины. Согласно статье 3 Конституции Боснии и Герцеговины, положение энтитетов определено таким образом, что оно, безусловно, превосходит федеральные стандарты, обеспечивая высокую степень самостоятельности и органы власти, которые значительно независимы от институтов сложного государства. Республика Сербская и Федерация Боснии и Герцеговины (как энтитеты в составе Боснии и Герцеговины) обладают значительной степенью экономической и безопасностной самостоятельности. За исключением монетарной политики, внешней торговли, системы косвенного налогообложения и отношений с международными финансовыми институтами, все остальные ключевые аспекты экономической деятельности находятся в компетенции властей энтитетов. Республика Сербская обладает значительной самостоятельностью и в проведении политики безопасности. В компетенции государства Босния и Герцеговина находятся Вооруженные силы БиГ, Пограничная полиция, разведывательная деятельность и борьба с терроризмом и международной организованной преступностью. Остальные сегменты системы безопасности находятся в ведении энтитетов. Современные геополитические тенденции оказывают значительное влияние на экономику и безопасность Республики Сербской (а также Боснии и Герцеговины в целом), поэтому необходимо указать на потенциальные последствия этих тенденций. Многополярный характер мира все более проявляется, что, несомненно, скажется на регионе Юго-Восточной Европы (а следовательно, на Республике Сербской и Боснии и Герцеговине).

Ключевые слова: экономика, безопасность, Республика Сербская, Босния и Герцеговина, геополитика.

КРАТКИЙ ИСТОРИЧЕСКИЙ ОБЗОР РОССИЙСКОЙ ВОЕННОЙ СТРАТЕГИИ НА АРКТИКЕ

Суприта Суман
Долорес Аграсо
Марко Филиович

Аннотация: Данная работа анализирует развитие российской военной стратегии в арктическом регионе. Авторы отмечают, что с начала прошлого века российская военная стратегия прошла через несколько этапов: первый, который длился с 1916 года, когда Россия была империей, до начала Второй мировой войны; второй, более короткий этап, охватывающий период с 1941 по 1945 годы; третий, значительно более длительный этап, связанный с периодом холодной войны; четвертый, начавшийся с распада Советского Союза и продолжавшийся до начала 2022 года; и пятый, последний этап, отмеченный началом так называемой российской специальной военной операции в Украине, который продолжается по сей день. Авторы считают, что эта стратегия развивалась в соответствии с контекстом, позиционируя Россию как ведущую арктическую военную державу со стратегическим преимуществом над другими региональными актерами. В свете последних событий – включая призыв Москвы к неарктическим государствам участвовать в развитии российской части Высокого Севера и усиленное сотрудничество с Китаем, особенно в военной сфере, – авторы заключают, что Россия имеет потенциал не только сохранить лидирующую роль в районе Северного полюса в военной сфере, но и укрепить свою позицию через расширенное сотрудничество и новые партнерства, которые могут повлиять на геополитическую ситуацию в арктическом регионе и за его пределами.

Ключевые слова: Россия, Арктик, стратегия, армия, геополитика, история.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327.56

БЕЗБЕДНОСНИ ФОРУМ : научно-теоријски часопис / главни и одговорни уредник Митар Ковач. - Год. 10, бр. 1 (2025).- Београд : Евроазијски безбедносни форум, 2025- (Београд : Dis Public). - 25 cm

Полугодишње.

ISSN 2466-4448 = Безбедносни форум

COBISS.SR-ID 223673868

